

Kreisbildstelle

Turek/Warheland

BIBLIOTHECA
TURCOVIANA

BIBLIOTHECA
TURCOVIANA

BIBLIOTHECA
TURCOVIANA

Nr 10

Archiwum "Igły"

Kreisbildstelle Turek/Wartheland

ARCHIWUM "IGŁY"

Turek 2009

Redaktor odpowiedzialny:
Wanda Grzeszkiewicz

Redaktor wydania:
Bartosz Stachowiak

Wstęp:
Bartosz Stachowiak - Muzeum Rzemiosła Tkackiego w Turku

Konsultacje historyczne:
mgr Grażyna Zaliwska
dr Henryk Zimniak

Zdjęcia:
ze zbiorów Kreisbildstelle Turek/Wartheland - własność Muzeum Rzemiosła Tkackiego w Turku

Opisy zdjęć:
Bartosz Stachowiak

Projekt okładki i opracowanie graficzne:
praca dyplomowa Marty Kaźmierczak, uczennicy Zespołu Szkół Plastycznych w Kole
Promotor Krzysztof Pawlak

Tłumaczenie wstępu: Leader School
Język angielski: Bartłomiej Stencel
Język niemiecki: Anna Bartzak, Henry Henschel

Redakcja techniczna i obróbka zdjęć:
Radosław Nawrot

Projekt strony tytułowej:
Anita Nawrot

Projekt znaku graficznego serii:
Alicja Stawieraj

Copyright by
Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Włodzimierza Pietrzaka w Turku
Muzeum Rzemiosła Tkackiego w Turku

Wydawca:
Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna im. Włodzimierza Pietrzaka w Turku

ISBN 978-83-61958-08-6

Nakład: 1000 egz.

Druk:
Drukarnia ArtPegaz w Ostrowie Wielkopolskim

Wstęp

W dniu 15 marca 1933 roku na mapie Europy pojawiło się nowe państwo: III Rzesza Niemiecka. Na jego czele stanął Adolf Hitler, który 30 stycznia z rąk prezydenta Rzeszy Paula Von Hindenburga otrzymał tekę kanclerza i misję utworzenia nowego rządu. Już w marcu tego samego roku, w wyniku wyborów do Reichstagu, jego partia NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei) - Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotnicza odniosła spektakularny sukces, w wyniku którego w zasadzie przejęła pełnię władzy w kraju.

W osobie nowego kanclerza społeczeństwo niemieckie upatrywało szansę na lepszą przyszłość. Dotychczasowa sytuacja w kraju nie była dobra. Niemcy były ogarnięte kryzysem gospodarczym oraz licznymi zakazami nałożonymi na kraj po traktacie wersalskim kończącym I wojnę światową. Hasła wyborcze i obietnice, jakie składał publicznie Adolf Hitler, padały więc na podatny grunt, a jego charyzma i wystąpienia budziły zachwyt i uznanie. Nowy kanclerz w krótkim czasie utworzył rząd złożony z zaufanych ludzi, którzy byli skłonni realizować politykę Führera, mającą podnieść naród niemiecki ponad wszystkie kraje Europy i zapewnić mu przestrzeń życiową i panowanie nad światem. Wśród wielu ministrów w 1934 roku był nominowany Bernhard Rust - Minister Nauki, Wychowania i Oświaty Ludowej. Na podstawie jego rozporządzenia z dnia 26 czerwca 1934 roku wprowadzono do szkolnictwa filmy oświatowe (Unterrichtsfilm). Za powstawanie i rozpowszechnianie filmów oświatowych odpowiedzialne było „Reichsstelle für den Unterrichtsfilm”, działające przy tym ministerstwie, przemianowane z czasem na Reichsstelle für Film und Bild. Jego siedzibą był budynek przy Kleiststraße 10-12 w Berlinie. Instytucja ta dysponowała dużą ilością doradców, którzy rekrutowali się z macierzystego ministerstwa, jak i z ministerstwa propagandy III Rzeszy, kierowanego przez Josepha Goebbelsa.

Zerwanie licznych traktatów przez Niemcy oraz znakomicie pracująca maszyna przemysłowa, spadek bezrobocia, ogromna poprawa sytuacji gospodarczej w kraju wwały w serca ludności niemieckiej nadzieję na lepszą przyszłość. Wiara w wodza i w nową ideologię przesłoniła im fakt, że są tylko trybami w prywatnej polityce Hitlera, który zmierzał do panowania nad światem na drodze licznych podbojów militarnych, a poprawa sytuacji w kraju była spowodowana ogromną produkcją wojenną.

Dnia 1. września 1939 roku bez wypowiedzenia wojny siły niemieckie wtargnęły na terytorium państwa polskiego, rozpoczynając tym samym II wojnę światową. Wojsko Polskie, choć bardzo dzielne, nie mogło się przeciwstawić silniejszemu Wehrmachtowi, który na zdobytych terenach siał terror wśród miejscowej ludności.

Niemcy bardzo starannie przygotowały się do agresji na Polskę, dokonując aneksji Czech, podpisując pakt o współpracy ze Słowacją i ten najważniejszy: pakt Ribbentrop - Molotow. Znakomicie wyszkolona i uzbrojona armia wtargnęła na ziemie polskie od północy, zachodu i południa.

Główne uderzenie na Wielkopolskę prowadziła 8. Armia Niemiecka, współpracująca z Luftwaffe, czego efektem było pojawienie się nad Turkiem w pierwszym dniu wojny niemieckich samolotów bojowych. Już w nocy z dnia 3. na 4. września broniąca tego rejonu 25. Dywizja Piechoty Wojska Polskiego otrzymała rozkaz wycofania się w kierunku Koła. Droga prowadziła przez Turek, gdzie czasowo dywizja utworzyła punkt dowodzenia. Jednak już 5. września, pod silnym naporem wojsk nieprzyjaciela, miasto opuściły ostatnie regularne oddziały Wojska Polskiego. 7. września do Turku wkroczyły pierwsze zmotoryzowane oddziały wroga, jednak dzięki interwencji stacjonującego pod Turkiem 60. Pułku Piechoty, miasto na krótko zostało odbite. W następnych dniach ponownie na ulicach pojawiły się oddziały Wehrmachtu. Ostatnim epizodem walk w mieście było odbicie miasta w nocy z 11. na 12. września przez oddział podpułkownika Kazimierza Sabatowskiego, który zniszczył niemiecką kolumnę zaopatrzeniową. Po opuszczeniu miasta przez oddziały polskie Niemcy rozpoczęli rewizję i terror wśród mieszkańców Turku. Zaczął się mroczny okres okupacji hitlerowskiej. W październiku 1939 roku, po zajęciu Polski przez wojska niemieckie, okupant przeprowadził reformę administracyjną na nowo zajętych ziemiach. W jej wyniku Turek znalazł się w rejencji łódzkiej (Regierung Litzaunstadt), okręgu Rzeszy - Kraj Warty (Reichsgau Wartheland) ze stolicą w Poznaniu (Gauhauptstadt Posen). Namiestnikiem nowo utworzonej prowincji został Artur Greiser.

Już w maju 1940 roku powołano agendę terenową Reichsstelle für Film und Bild na Kraj Warty, tzw. Landesbildstelle Wartheland-Stadtbildstelle der Gauhauptstadt Posen. Była ona podporządkowana samorządowi okręgowemu (Gauselbstverwaltung) - Wydziałowi I.

Siedzibą Landesbildstelle był Landeshaus w Poznaniu przy ulicy Marcinkowskiego 29, a później budynek przy ulicy Grottgera (Liebigstraße 13). Landesbildstelle pozostawała w bliskim związku z Wydziałem III, tj. Wydziałem Nauki, Wychowania, Kultury i Opieki nad Wspólnotą (Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege) Urzędu Namiestnika Rzeszy. Szefem tego wydziału, a jednocześnie kierownikiem urzędu ds. wychowania (Amt für Erziehung) kierownictwa okręgowego partii NSDAP, był dr Bernhard Sprenger. Funkcję specjalisty ds. fotografii i filmu pełnił dyrektor Landesbildstelle - Georg Lohde. Tym samym określona została ścisła współpraca między Landesbildstelle a partyjną placówką do spraw filmu (Gaufilmstelle der NSDAP).

W Biuletynie Urzędowym Namiestnika Rzeszy/Wydział III/ w Kraju Warty (Amtliches Mitteilungsblatt des Reichsstatthalters (Ubt III) im Reichsgau Wartheland Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege Nr 9 z dnia 1. czerwca 1940 roku ukazał się tekst, który mówił o powstaniu Landesbildstelle i określał zakres jego działania. Jednocześnie zapowiadał powstanie powiatowych jednostek terenowych Kreisbildstelle. Agendy terenowe podległe poznańskiemu Landesbildstelle miały powstać w porozumieniu z poszczególnymi władzami szkolnymi (Schulrat) i w oparciu o pedagogów szkolnych. Ponadto w Łodzi i w Poznaniu zamierzano utworzyć Stadtbildstelle podporządkowane Landesbildstelle. Na czele powiatowych jednostek Kreisbildstelle miały stanąć osoby mające za sobą doświadczenie w obsłudze sprzętu fotograficznego, filmowego i pełniące funkcje pedagogów szkolnych. Dla dobrego wykonywania nowej pracy obiecano zmniejszenie wymiaru godzin lekcyjnych oraz zorganizowanie odpowiednio wyposażonych, w specjalistyczny sprzęt techniczny, pomieszczeń na terenie szkoły lub w innej placówce miejskiej. Wszystkie placówki terenowe Kreisbildstelle miały zostać wyposażone w aparaty fotograficzne i projektory wąskotaśmowe (Schmalfilmgeräte). Pociągnęło to za sobą konieczność pozyskania agregatów prądotwórczych, które umożliwiłyby pracę w miejscach, gdzie nie było prądu. Zakładano także konieczność zatrudnienia dodatkowego personelu, w charakterze pomocy biurowej, którego zadaniem byłoby prowadzenie ewidencji wyposażenia, jak i kartoteki materiałów fotograficznych i fonograficznych oraz sprawdzanie oddawanych materiałów.

Za prawidłowe zorganizowanie powiatowych jednostek Kreisbildstelle odpowiedzialni byli starostowie - landraci. Pomocą i współpracą miały także służyć inne organizacje niemieckie i NSDAP.

W celu przygotowania przyszłych pracowników do obsługi sprzętu fotograficznego i fonograficznego zorganizowano kilka szkoleń i kursów, m.in.: w Poznaniu od 8. do 10. sierpnia 1940 roku oraz w Berlinie w dniach 16-21 września 1940 roku. Wszystkich pracowników Kreisbildstelle zobowiązano także do prenumeraty pisma „Film und Bild”.

Placówka Rzeszy do Spraw Filmów miała udzielać fachowych rad placówkom podległym. Jej doradcami mieli zostać: przedstawiciel Ministerstwa Rzeszy do Spraw Nauki, Wychowania, Oświaty i Propagandy, po jednym przedstawicielu różnych ministerstw krajowych, Izby Gmin, Kierownik Związku Rzeszy Niemieckich Placówek Filmowych oraz przedstawiciel Narodowosocjalistycznego Związku Nauczycieli.

Do jesieni 1940 roku stanowiska kierowników oddziałów powiatowych zostały obsadzone prawie wyłącznie przez nauczycieli. Każda placówka terenowa była zobowiązana do wypełnienia raz do roku sprawozdania ze swojej działalności.

Wszystkie swoje dyspozycje Landesbildstelle przekazywała raz w miesiącu w formie okólników. W nich określała charakter zdjęć, które należało wykonać na terenie danych powiatów. Zdjęcia do powszechnego publikowania musiały ponadto uzyskać zezwolenie urzędu propagandy (Gaupropagandaamt) oraz Gaufilmstelle der NSDAP.

Jedną z terenowych agend Landesbildstelle powstała także w Turku. Była nią Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Pierwszą desygnowaną osobą i autorem zdjęć był nauczyciel z pobliskich Żuk o nazwisku Schultz. Podstawowym zadaniem tej komórki było rozpowszechnianie niemieckich filmów oświatowych w szkołach miasta i powiatu. Ważnym zadaniem było także utrwalanie na kliszach fotograficznych kluczowych wydarzeń z życia miasta i okolic, tj. uroczystości państwowych, partyjnych wieców, koncertów, wizyt gości. Ponadto Kreisbildstelle utrzymywała krajobrazy, zabytki itp.

Spełniała ona także funkcje propagandowe, rozpowszechniając niemiecki styl życia i ukazując kontrasty życia między Polakami a Niemcami.

Agenda terenowa Kreisbildstelle Turek/Wartheland wykonała około 4000 zdjęć z terenu Turku i powiatu. Obecnie Muzeum w Turku jest w posiadaniu niepełnego zbioru liczącego 3878 negatywów, wykonanych w czasie od października 1941 roku do grudnia 1943 roku. Wszystkie negatywy autor uporządkował chronologicznie za pomocą specjalnych koszulek wykonanych z kalki, numerując je od 1 do 184. Oryginalna koszulka mieści 24 negatywy, po sześć w jednym rzędzie. Każda z nich opatrzona jest w górnej części w pieczęć Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Ponadto autor na koszulkach umieścił datę dzienną, miesięczną i roczną oraz dokonał opisu wykonanych zdjęć, lecz w sposób bardzo lapidarny i nieczytelny.

Turkowski zbiór jest niekompletny z powodu braku w nim 31 koszulek i kilkunastu negatywów, jednak większość zbioru ukazuje obraz miasta i powiatu w okresie okupacji w bardzo szerokim zakresie.

Kreisbildstelle Turek/Wartheland to ogromny zbiór negatywów, które dokładnie odpowiadają swą tematyką zadaniom, do jakich instytucja wykonująca je została powołana. Dzięki temu można podzielić je na kilka grup.

Pierwsza, to negatywy przedstawiające budynki administracji publicznej, obiekty partyjne oraz różnego rodzaju ugrupowań paramilitarnych. Dzięki tej grupie dowiadujemy się, jakie jednostki działały na terenie okupowanego miasta i powiatu, jak były wyposażone biura, jakim dysponowały zapleczem. Uwidaczniają się zmiany wystroju poszczególnych wnętrz, jakie zostały dokonane przez okupanta hitlerowskiego, jak np. budynek plebanii przy obecnym Placu H. Sienkiewicza, gdzie podczas wojny urzędował landrat; widoczne jest umeblowanie, ozdoby, portrety i inne elementy wystroju pokoi. Negatywy dostarczają wiadomości o architekturze miasta i powiatu. Ukazują wnętrza szkół, ich wyposażenie oraz uczniów i ich nauczycieli.

Kolejna grupa, jaką można wydzielić z omawianego zbioru, to ujęcia przedstawiające obiekty zabytkowe o charakterze sakralnym i świeckim. Na szczególną uwagę zasługują obrazy, przedstawiające wnętrza kościoła parafialnego w Turku podczas pobytu w nim „Czarnomorców”, plebanie i ogrody parafialne. Duża grupa fotografii ukazuje kościół ewangelicki oraz pastorówkę wraz z ogrodami. Fotograf uwiecznił także turkowskie cmentarze, najważniejsze groby katolickie i ewangelickie, mogiły żołnierzy pruskich z I wojny światowej oraz dewastację miejscowego cmentarza żydowskiego. Dość obszernie zostały uwiecznione także dwory i folwarki powiatu tureckiego. Wśród nich daje się zauważyć obiekty już nieistniejące, jak chociażby dworek modrzewiowy w Kowalach Pańskich.

Następna grupa, którą można wydzielić, to z pewnością szeroki zbiór dotyczący szlaków komunikacyjnych. Na wielu fotografiach autor uwiecznił rozwiązania drogowe wraz z oznakowaniem niemieckim. Szczególnie cenne negatywy przedstawiają już nieistniejący most w Uniejowie, czy też w Miłkowicach. Ponadto daje się zaobserwować grupę zdjęć przedstawiających budowę ulic na terenie miasta Turek oraz dróg powiatowych. Do jednych z ciekawszych należą te, które ukazują Kalisko - Turecką Kolej Wąskotorową wraz ze stacjami w Turku i Grzymiszewie.

Największą jednak grupę negatywów stanowią te, które uwieczniają licznie organizowane uroczystości, zebrania i manifestacje organizacji faszystowskich. Odbywały się one nie tylko na ulicach miejskich, ale także w obecnym Domu Kultury, dawniej Deutsches Haus, na tzw. nowym rynku czy też na starówce miejskiej i na Zdrojkach w obozowisku Reich Arbeit Dienst.

Pewna ilość negatywów przedstawia życie codzienne Niemców i Polaków, ukazując dysproporcję w standardzie życia dnia codziennego. Posiadają one wydźwięk propagandowy, podkreślając wyższość rasy aryjskiej nad ludnością polską. Widoczne jest to w sposobie ubioru, czystości izb mieszkalnych i obejścia oraz w organizacji dnia codziennego.

Ostatnią grupę stanowią negatywy przedstawiające krajobrazy. Wiele klatek autor poświęcił panoramie miasta Turek, wykonując je z najwyższych jego obiektów. Ukazał widoki poszczególnych ulic, parków i duktów leśnych. Uwiecznił pejzaże nadwarciańskie, łąki i pola, pastwiska i czas żniw. Wszystkie negatywy składają się na cenny obraz życia miasta i powiatu tureckiego w trudnych latach II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej, podczas których większość rodzin naszego miasta poniosło ogromne straty.

Kreisbildstelle Turek/Wartheland to wyjątkowy i unikatowy zbiór negatywów, dający szeroki wgląd w życie codzienne mieszkańców Turku i powiatu w okresie okupacji hitlerowskiej.

Archiwum „Igly” to nazwa nawiązująca do okoliczności zdobycia niniejszego zbioru negatywów przez Pana dra Saturnina Bakalarkę, syna Józefa. Rodzina Bakalarków pochodziła z Sosnowca, osiedliła się w Turku na początku XX wieku. Dr Saturnin Bakalarek ukończył podstawowe szczeble edukacji w naszym mieście, po czym rozpoczął studia na Akademii Medycznej w Warszawie, z czasem zostając dentystą. Po wybuchu II wojny światowej i wkroczeniu wojsk hitlerowskich na ziemie polskie, został wysiedlony do pobliskiego Uniejowa, gdzie kontynuował swój zawód. Szybko wyrobił sobie liczne kontakty wśród Polaków, co zaowocowało wstąpieniem do pracy w konspiracji i przyjęciem pseudonimu „Igła”, oraz wśród Niemców, którzy podczas wizyt byli źródłem licznych informacji.

Z rozpoczęciem 1945 roku nastąpiła wielka ofensywa wojsk radzieckich znad Wisły. Szybkie postępy Armii Czerwonej spowodowały odwrót wojsk niemieckich i ewakuację urzędów oraz urzędników. Podobnie rzecz miała się w Turku. Niemcy widząc, iż linia frontu nieuchronnie zbliża się do miasta, pośpiesznie rozpoczęli ewakuację. Wszystkie dokumenty urzędowe postanowili złożyć w Oberschule, obecnie Szkole Podstawowej nr 1, aby z tego gmachu razem zapakować je i wywieźć na zachód. Jak wspomina syn doktora, Pan Krzysztof Kozłowski, właśnie podczas pakowania tychże dokumentów Saturnin Bakalarek wykradł tekturową teczkę opatrzoną pieczętą Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Można się tylko domyślać, czy zabierając teczkę z negatywami, zdawał sobie sprawę z tego, jak cenny materiał archiwalny wszedł w jego posiadanie.

Po upływie wielu lat i po śmierci wspomnianego doktora, Pan Krzysztof Kozłowski przekazał zbiór do Turku. Negatywy te właśnie wtedy otrzymały określenie Archiwum „Igly”, tym samym został doceniony wyczyn Saturnina Bakalarki.

Zbiór negatywów Kreisbildstelle Turek/Wartheland, czy też Archiwum „Igly”, w ogromnym stopniu przyczynił się do powiększenia naszej wiedzy na temat okresu okupacji na terenie miasta Turek i powiatu. Ukazał działalność okupanta i jego pewność, iż ziemie polskie na zawsze pozostaną w granicach III Rzeszy. Przedstawił obraz miasta i ludzi tego strasznego czasu, kiedy Polacy, tak niechętnie tutaj fotografowani, walczyli o przetrwanie, zachowanie języka i kultury.

Dziękuję za pomoc Pani mgr Grażynie Zaliwskiej i dr. Henrykowi Zimniakowi.

Bartosz Stachowiak

Introduction

On March 15, 1933, a new country appeared on the map of Europe: The Third Reich. Adolf Hitler became its leader on January 30, after receiving the portfolio from the hands of the German President, Paul von Hindenburg. The president entrusted Hitler with the mission of forming a new government. In the same month, as a result of the election to Reichstag, Hitler's party NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) - National Socialist German Workers' Party achieved a spectacular success and took over practically the whole power in the parliament and country.

The German society hoped that new Reich Chancellor was a chance for a better future. The then situation of the country was not good. Germany suffered from the economic crisis and numerous prohibitions and bans imposed on the country by the Treaty of Versailles, which ended World War I. Due to the aforementioned, the election promises publicly made by Adolf Hitler found friendly grounds, and his charisma and public appearances and speeches aroused delight and trust. New Reich Chancellor soon created the new government which comprised of trusted people ready to execute the Führer's politics, which was supposed to elevate the German nation over all the countries of Europe and ensure Lebensraum ("living space") and reign over the world. Among many nominated ministers in 1934 was Bernhard Rust Minister of Science, Education and National Culture. His decree from June 26, 1934, introduced educational films (Unterrichtsfilm) into schools. The responsibility for creating and spreading educational films lied on "Reichsstelle für den Unterrichtsfilm", which operated in that ministry and was later transformed into Reichsstelle für Film und Bild. Its head office was located in the building on Kleiststraße 10-12, in Berlin. This institution had at its disposal a number of advisors who were recruited from the mother ministry as well as the Reich Ministry of Public Enlightenment and Propaganda administered and led by Joseph Goebbels.

Such factors as breaking numerous treaties along with perfectly working industrial machine, unemployment decrease, and a considerable improvement of the economical situation, raised people's spirits and filled their hearts with new hope for a better future. However, the people's unwavering faith in their Führer and his new ideology, blinded them from the fact that they were only cog-wheels in the Führer's private politics, which aimed to reign over the world in the aftermath of numerous military conquests. In fact, the earlier-mentioned improvements of the country were mostly due to the huge military production.

On September 1, 1939, without declaring war, Nazi German troops invaded the territory of Poland. It was the beginning of World War II. The Polish Army, despite its courage, was not able to repulse the much stronger enemy, which inspired fear and horror in the citizens of the conquered areas.

Germany's preparations for the war with Poland were very precise. The Nazis first made the annexation of the Sudetenland from Czechoslovakia. Then they signed cooperation pact with Slovakia and the most important non-aggression pact Ribbentrop-Molotov with the Soviet Union.

The main strike on Greater Poland was carried out by the 8th German Army in cooperation with Luftwaffe. This resulted in the appearance of the German combat aircrafts over Turek on the very first day of the war. On the night between September 3 and 4, the Polish 25th Infantry Division, which defended that terrain, was ordered to withdraw towards Koło. The road led via Turek, where the division formed a temporary command point. However, on September 5, under severe attack of the enemy, last units of the regular Polish Army abandoned the town. On September 7, first mechanical units of the enemy entered Turek, but the intervention of the Polish 60th Infantry Regiment, which was stationed near Turek, recaptured the town. After a few days, Wehrmacht units appeared on the streets again. The last episode of the battles in Turek was the recapture of the town on the night between September 11 and 12 by colonel Kazimierz Sabatowski, who destroyed a German delivery column. When Polish units abandoned the town altogether, the Germans commenced revisions and terror among the local citizens. A dark period of the Hitlerite occupation began. In October 1939, after the Germans took over the country, a new administrative reform was introduced. Consequently, Turek was located under Łódź administration (Regierung Litzmannstadt), which was part of the Reich, called Warta Country (Reichsgau Wartheland), of which capital was Poznań (Gauhauptstadt Posen). Artur Greiser became the governor of that new province.

In May 1940, a new terrain agenda *Reichsstelle für "Film und Bild"* was introduced for Warta Country, also called *Landesbildstelle Wartheland Stadtbildstelle der Gauhauptstadt Posen*. The agenda was subordinated to the regional government (*Gauselbstverwaltung*) Department I.

The base of *Landesbildstelle* was *Landeshaus* on 29 Marcinkowski Street, Poznań; and later in the building on Grottger Street (*Liebigstraße* 13). *Landesbildstelle* remained in close connection with Department III, mainly Department of Science, Education, Culture and Nursing (*Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege*). The head of that department was Dr. Bernhard Springer. He was also the head of the Office of Education (*Amt für Erziehung*) of the regional leadership of NSDAP. Headmaster *Landesbildstelle* Georg Lohde was the specialist at photography and film in that department. In this way, a strict cooperation between *Landesbildstelle* and the party institution of film (*Gaufilmstelle der NSDAP*) was established.

In the bulletin of Reich Governor/Department III in Warta Country (*Amtliches Mitteilungsblatt des Reichsstatthalters (Ubt III) im Reichsgau Wartheland Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege* Vol. 9 for June 1, 1940), appeared a text which announced the formation of *Landesbildstelle* and the scope of its activities. At the same time, the text heralded the formation of local district units *Kreisbildstelle*. Terrain agendas subordinated to Poznań *Landesbildstelle* were supposed to be formed in agreement with particular school authorities (*Schulrat*) and after consulting school educators. Moreover, *Stadtbildstelle* subordinated to *Landesbildstelle* were supposed to be created in Łódź and Poznań. The highest posts in the local districts *Kreisbildstelle* were supposed to be filled with people who had experience in maintenance of photographic and film equipment, and who were school educators. In order for the work to be performed as effectively as possible, it was promised that working hours would be shortened, and rooms would be filled with modern and specialist technical equipment within school grounds or another local institution. All local units *Kreisbildstelle* were to be equipped with cameras and narrow-tape projectors (*Schmalfilmgeräte*). Those decisions entailed the necessity to provide the places lacking electricity with power generators. Additional personnel was also taken into consideration as office aids. Their task was to keep records of equipment, photographic and phonographic files as well as checking returned materials.

The responsibility for appropriate organisation of local district units lied upon district administrators *Landrats*, who, along with other German organisations, were supposed to provide help and cooperation.

In order to prepare future workers how to operate on photographic and phonographic equipment, a number of courses were organised in Poznań on August 8-10, 1940, and Berlin on September 16-21, 1940. All *Kreisbildstelle* workers were also obliged to take out a subscription to "*Film und Bild*".

The Reich Department for Film was obliged to advise daughter departments. The appointed advisors were supposed to be: a Representative of Reich Ministry of Science, Education and Propaganda; representatives from different national ministries – one representative from each ministry, House of Commons, Head of Reich Film Departments Association, as well as a representative of National Socialist Teachers' Association.

Until Fall 1940, mostly teachers were appointed to head posts of the local departments. Each local department was obliged to prepare an annual report concerning its activities. Once a month *Landesbildstelle* passed on its instructions in the form of circulars. The instructions described the character of activities to be performed in the areas of particular districts. The photographs intended for public exhibition had to receive permission of the Office of Propaganda (*Gaupropagandaamt*) and *Gaufilmstelle der NSDAP*.

One of the terrain agendas was also created in Turek. It was *Kreisbildstelle Turek/Wartheland*. The first appointed person and author of the photographs was a teacher from neighbour town Żuki, whose last name was Schultz. The main task of this unit was spreading German educational films in schools within the area of the city and district. Not less important duty of the unit was taking photographs of key events in the city and its neighbourhood, e.g. important national ceremonies, party mass meetings, concerts, visits of guests in the town. *Kreisbildstelle* also photographed landscapes, monuments, etc. The last role of *Kreisbildstelle* was propaganda and spreading German life style, which demonstrated differences between the Polish and German people.

Terrain agenda Turek *Kreisbildstelle Turek/Wartheland* took as many as 4000 pictures of the town area and its neighbourhood. The current Museum of Turek owns the incomplete collection of 3878

negatives taken between October 1941 and December 1943. The author of the negatives ordered them chronologically by use of special bags numbered from 1 to 184. An original bag holds 24 negatives, six in each row. Each bag has a label Kreisbildstelle Turek/Wartheland on it. The author also put exact dates on the bags along with the descriptions of the photographs. However, the descriptions are terse and rather illegible. The collection is incomplete due to the lack of 31 bags and around a dozen of negatives. Nevertheless, most of the collection presents a very broad picture of the town and district area in the period of the Hitlerite occupation.

Kreisbildstelle Turek/Wartheland is a very large collection of negatives, which precisely correspond to the tasks the institution which took the pictures had been established for. For that reason, the collection can be divided into several groups.

First group presents the negatives depicting buildings of the local administration, the party structures, and different military buildings. Thanks to those photographs we learn about the kinds of units which operated on the area of the occupied town and district. We also learn about the way offices were furnished as well as their backups. From the pictures, it is easy to notice the changes which were made by the occupant in particular interiors. For instance, the building of the presbytery (currently on H. Sienkiewicz Square), in which landrat had his base during the war. These photographs show the furniture, decorations, portraits and other elements of decor. The negatives provide information about the architecture of the town and district.

Another group presents the shots depicting historic buildings. These are both sacral and secular objects. Especially interesting are the photographs presenting the interiors of the local church in Turek during the visit of "Czarnomorcy"***; the presbytery and parish gardens. A large group of photographs show the evangelical church and the house of a pastor with its gardens. The photographer took pictures of the local graveyards, most important Catholic and Evangelical graves, burial places of Prussian soldiers from World War I, and the devastated Jewish commentary. The pictures also show estates and folwarks* of gentries within Turek powiat**. Among them there are objects which no longer exist, for instance the larch manor in Kowale Pańskie.

Third group, which can be distinguished from the collection, concerns communication routes. The author immortalised in the pictures numerous routes along with German road signs. Especially valuable photographs depict object which no longer exist, for example bridges in Uniejów and Miłkowice. Other photographs show streets and roads under construction. One of the most interesting photograph depicts the narrow-gauge railway between Kalisz and Turek, with the stations in Turek and Grzymiszew.

The largest group, however, is the one presenting numerous public events, such as meetings and demonstrations of Fascist organizations. Those events took place not only on the local streets but also in the Community Centre (old Deutsches Haus) on, so called, New Market, and in Zdrojki in camp Reich Arbeit Dienst.

A certain number of the photographs depict Poles' and Germans' daily lives, and the discrepancies in their life standards. They spread propaganda which shows the superiority of Aryan race over the Polish people. This superiority is visible in the way of dressing, maintenance of houses and yards, and organization of daily life.

The last group consists of the photographs of landscapes. A considerable number of frames were devoted to the panorama of Turek. Those pictures were taken from the highest spots in the town. The author presents the views of particular streets, parks and forest paths. He immortalised the landscapes depicting meadows, fields, pastures, and hay days upon the Warta River. All the photographs represent a broad and valuable picture of the town and powiat life in the difficult period of World War II and the Hitlerite occupation, during which only a fraction of the whole number of families living between 1939-1945 could be counted among those who did not suffer losses.

Kreisbildstelle Turek/Wartheland is a unique collection of negatives, which gives fascinating and broad insight into daily lives of the citizens of Turek town and powiat during the Hitlerite occupation.

The name of the "Needle" Files (Igła Files) comes from the way of obtaining the files of the negatives by dr. Saturnin Bakalarek. The Bakalareks had come from Sosnowiec, and had settled in Turek at the beginning of the twentieth century. Dr. Saturnin Bakalarek had graduated from Turek primary schools, and later had begun higher education at the Medical Academy of Warsaw, from which he had gained a degree as a dentist.

After the outbreak of World War II and the Germans' entering the Polish soil, dr. Saturnin was displaced and had to settle in Uniejów, where he continued his profession as a dentist. He quickly gained numerous connections among Poles, which fact resulted in his joining conspiracy under the nickname of "Needle" (Igła). He also gained connections among the Germans, who were the source of numerous information.

The beginning of 1945 was also the onset of the great offensive of the Soviet Army from the East. Rapid moves of the Army made German troops run in haste along with the office workers, who abandoned their posts. A similar situation took place in Turek. The Germans sensing the approaching front line announced evacuation of the town. All the documents were decided to be gathered in Oberschule (currently Primary School No. 1) so as they could be packed together and transported towards the West. According to the doctor's son, Mr. Krzysztof Kozłowski, it was during those preparations when Saturnin Bakalarek managed to steal the box labelled as Kreisbildstelle Turek/Wartheland. It remains a puzzle whether the doctor was conscious of how valuable materials he was stealing, and then became the owner of.

It was after many years of the abovementioned doctor's death, when Mr. Krzysztof Kozłowski handed the collection over to Turek. The negatives were given the label of the "Needle" Files, in honour of Saturnin Bakalarek and his exceptional deed.

The collection of negatives Kreisbildstelle Turek/Wartheland (or the "Needle" Files) made a considerable contribution towards the development of our knowledge about the period of the occupation in the area of Turek and powiat. They revealed the activities of the occupant and his certainty that the Polish soil would always remain within the boundaries of the Third Reich. They also show the picture of the town and its people who lived in those terrible times, when Poles, depicted in the pictures as so reluctant to be photographed, had to fight for their lives, survival, and maintenance of the language and culture.

I'd like to thank M.A. Grażyna Zaliwska and Ph.D Henryk Zimniak for all their help.

Bartosz Stachowiak

*folwark /folvark/ a giant agricultural farm functioning in Poland from the 14th century until 20th century, the goal of which was to produce surplus produce for export.

**powiat /p'vjat/ district

***Czarnomorcy the Polish name used for the peoples living within the area of the Black Sea basin, e.g. Romanians, Ukrainians, Turks, etc. .

Am 15 März 1933 erschien auf der Landkarte Europas ein neuer Staat: das III. Deutsche Reich. An seiner Spitze stand Adolf Hitler, der am 30 Januar vom Reichspräsidenten Paul von Hindenburg die Mappe des Kanzlers und die Mission zur Bildung einer neuen Regierung erhielt.

Schon im März desselben Jahres, in dem Wahlergebnis zum Reichstag, hatte seine Partei die NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei) spektakulären Erfolg. Im Ergebnis des Erfolges übernahm diese Partei im Land die Machtfülle. In Deutschland herrschte die Wirtschaftskrise und zahlreiche Verbote, welche nach dem Versailler Vertrag auf das Land auferlegt wurden. Mit dem Versailler Vertrag endete der I. Weltkrieg.

In der Person des neuen Kanzlers, hoffte die deutsche Gesellschaft auf eine bessere Zukunft. Im Land war die bisherige Lage nicht gut.

Die Wahlparolen und Versprechen, die Adolf Hitler in der Öffentlichkeit machte, fielen auf fruchtbaren Boden. Sein Charisma und Auftreten weckten die Erwartungen und das Vertrauen. Aufgrund des enormen Zuspruchs vieler Menschen, bildete der neue Kanzler in kurzer Zeit eine neue Regierung. Sie war geneigt die Führerpolitik zu verwirklichen. Die Führerpolitik sollte das deutsche Volk über alle Länder Europas erheben und neuen Lebensraum und die Weltherrschaft sichern.

Unter den vielen Ministern wurde 1934 Bernhard Rust zum Wissenschafts-, Erziehungs- und Volksbildungsminister nominiert. Auf Grund seiner Verfügung vom 26. Juni 1934 wurden in den Schulen Unterrichtsfilm eingeführt. Für das Entstehen und die Weiterverbreitung der Kulturfilm war „die Reichsstelle für Unterrichtsfilm“ verantwortlich. Sein Sitz war das Gebäude in der Kleiststraße 10-12 in Berlin. Diese Institution disponierte mit der großen Anzahl der Konsulenten, die sich von dem Mutterministerium rekrutierten, und auch von dem Ministerium der Propaganda des III. Reiches, welches von Joseph Goebbels geleitet wurde.

Das Brechen zahlreicher Verträge durch Deutschland, die sehr gut arbeitende Industrie, die Abnahme der Arbeitslosigkeit und die Verbesserung der Wirtschaftslage, veranlasste bei der deutschen Bevölkerung die Hoffnung auf eine bessere Zukunft. Der Glaube an den Führer und an die neue Ideologie hatte den Menschen die Tatsache auferlegt, dass sie nur Werkzeuge in der privaten Politik von Hitler seien, der auf dem Weg zu der Weltherrschaft durch zahlreiche militärische Eroberungen strebte. Infolge der weiteren Kriegsvorbereitung, verbesserte sich die Lage im Land sprungartig.

Am 1. September 1939 kamen die deutschen Kräfte ohne Kriegserklärung auf das polnische Staatsgebiet, das war der Beginn des II. Weltkrieges.

Die polnische Armee, obwohl sehr tapfer, hatte der starken Wehrmacht nichts entgegenzusetzen.

Deutschland hatte sich sehr sorgfältig auf diesen Angriff auf Polen vorbereitet. Böhmen wurde von Deutschland annektiert. Durch den Pakt Ribbentrop - Molotow unter Mitwirkung der Slowakei wurde dieses noch bekräftigt. Eine gut geschulte und bewaffnete Armee brach von Norden, Westen und Süden auf das polnische Gebiet ein.

Den Hauptschlag auf Großpolen führte die 8. deutsche Armee, in Zusammenarbeit mit der Luftwaffe. In den ersten Tagen des Krieges erschienen über Turek die deutschen Gefechtsflugzeuge. Schon in der Nacht vom 3. zum 4. September verteidigende diesen Bezirk die 25. Infanteriedivision des Polnischen Heeres bekam aber den Befehl sich in der Richtung Koło zurückzuziehen.

Der Weg führte durch Turek, wo die Division ihre Leitstelle hatte. Jedoch schon am 5. September, unter dem starken Druck der feindlichen Kräfte, verließen die Polnischen Truppen die Stadt. Am 7. September trafen die ersten motorisierten Truppen des Feindes in Turek ein. Jedoch Dank der Intervention des 60. Infanterieregiments, welches sich in der Nähe von Turek befand, wurde die Stadt für kurze Zeit befreit. In den folgenden Tagen erschienen nochmals auf den Straßen Wehrmachtstrupps. Die letzte Episode der Kämpfe in der Stadt war die Befreiung der Stadt in der Nacht vom 11. auf den 12. September durch die Truppen des Oberstleutnants Kazimierz Sabatowski, der deutsche Versorgungssäule vernichtet hatte. Nach dem Verlassen der Stadt durch polnische Trupps, fingen die Deutsche mit dem Terror der Bewohner von Turek an. Es begann die schwerste Zeit der hitlerischen Besetzung. Im Oktober 1939, nach dem Einnehmen Polens durch das deutsche Heer, führte die Besatzungsmacht die Verwaltungsreform der eroberten Gebiete durch. In derem Ergebnis fand sich Turek in der Regierung Litzmannstadt wieder, des Reichsgau Wartheland mit der Gauhauptstadt in Posen. Der Statthalter der neu gebildeten Provinz wurde Artus Greiser.

Schon im Mai 1940 rief man die Reichsstelle für Film und Bild der sogenannten Landesbildstelle Wartheland, Stadtbildstelle der Gauhauptstadt Posen ins Leben. Sie war der Gauselbstverwaltung - Abteilung I untergeordnet. Der Sitz der Landesbildstelle war das Landhaus in Posen in der Marcinkowskiegostraße 29, und später das Gebäude in der Grottgerstraße (Lieblingstraße 13).

Die Landesbildstelle blieb in naher Verbindung mit der Abteilung III dh. Erziehung, Unterricht, der Kultur und Gemeinschaftspflege des Stadthaltersamts des Reiches. Der Chef dieser Abteilung und gleichzeitig Behördenleiter des Amtes für Erziehung der Bezirksleitung der NSDAP war der Doktor Bernhard Sprenger. Die Funktion des Direktors der Landesbildstelle übte Georg Lohde aus. Hier wurde die genaue Zusammenarbeit zwischen der Landesbildstelle und Gaufilmstelle der NSDAP geregelt.

In dem amtlichen Mitteilungsblatt des Reichsstatthalters / Ubt III / im Reichsgau Wartheland Erziehung, Unterricht, Kultur und Gemeinschaftspflege Nr. 9 vom 1. Juni 1940 erschien ein Text, der das Entstehen der Landesbildstelle darlegte und den Kreis seines Handelns beschrieb. Die Geländevereinbarungen unterlagen der Landesbildstelle in Posen. Sie sollte im Bunde mit Schulrat und Schulpädagogen entstehen. Desweiteren beabsichtigte man in Łódź und Posen die Stadtbildstelle zu gründen, der Landesbildstelle untergeordnet werden sollte. An der Spitze der Kreisbildstelle sollten Personen mit Erfahrung in der Bedienung der Foto-, Filmgeräte und die Schulpädagogen stehen.

Für die gute Durchführung der neuen Arbeit, versprach man die Minderung der Schulstunden und die Organisierung der Unterbringung der Spezial- technischen Geräte auf dem Schulgelände oder in den anderen Stadtstellen. Alle Kreisbildstellen sollten mit Fotoapparate und Schmalfilmgeräte ausgestattet werden. Also war die Notwendigkeit des Erwerbens elektromotorischer Aggregate erforderlich, die die Arbeit in den Stellen ermöglichen würden, wo es keinen Strom gab. Man musste auch weiteres Personal beschaffen, z. B. Bürohilfen. Die Aufgabe war die Leitung der Ausstattungskontrolle und Karteien der photographischen und phonographischen Stoffe und die Kontrolle abgegebener Materialien.

Für die regelmäßigen Veranstaltungen der Kreisbildstelle waren die Landräte verantwortlich, die als Aushilfe zu diesem Zwecke verpflichtet waren. Sie sollten durch ihre Mitarbeit und Hilfe den deutschen Organisationen und der NSDAP dienen.

Um die zukünftigen Arbeiter für die Bedienung der photographischen und phonographischen Geräte vorzubereiten, hatte man einige Schulungen und Kurse unter anderem in Posen von 8. bis 10. August 1940 und in Berlin in den Tagen des 16.-21. Septembers 1940 durchgeführt. Alle Arbeiter der Kreisbildstelle hatte man auch zu dem Schriftabonnement „Film und Bild“ verpflichtet. Die Reichsagentur für die Filmsachen sollte dem Fachrat untergeordnete Posten erteilen. Ihre Konsulenten sollten bleiben: Der Vertreter des Reichsministeriums der Wissenschaft, Erziehung, Bildung und Propaganda, eine Person von verschiedenen einheimischen Ministerien des Unterhauses, der Leitung des Deutschen Reichsbundes der Filmposten und der Vertreter des Nationalsozialistischen Lehrerbundes.

Bis zum Herbst 1940 nahmen diese Stellungen die Abteilungsleiter der Bezirke, fast immer Lehrer, ein. Jede Landesdienststelle war zu dem einmal pro Jahr zum Ausfüllen eines Berichtes verpflichtet.

Alle ihre eigenen Verfügungen überwies die Landesbildstelle einmal pro Monat in einem Rundschreiben, wo sie den Charakter der Fotos beschrieb und wie man dies anfertigen sollte. Überdies mussten die Fotos für die Massenveröffentlichung eine Erlaubnis vom Gaupropagandaamt und der Gaufilmstelle der NSDAP bekommen.

Eine von den Landesbildstellen entstand auch in Turek. Es war die Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Die erste designierte Person und der Fotoverfasser war ein Lehrer aus dem Ort Żuki, der Schultz hieß. Die Hauptaufgabe der Landesbildstelle war es, die Weiterverbreitung der deutschen Kulturfilme in den Stadt- und Kreisschulen. Die wichtigste Aufgabe bestand darin, alle Schlüsselereignisse in Stadt- und Land, alle Staatsfeiern, die Parteivolkssammlungen, die Konzerte und die Besucher auf Filmmaterial festzuhalten. Überdies zeigte die Kreisbildstelle die Landschaften und Denkmäler usw.

Die Propagandastelle sollte auch den deutschen Lebensstil verbreiten und Kontraste des Lebens zwischen den Polen und den Deutschen aufzeigen.

Die Landessabteilung - Kreisbildstelle Turek/Wartheland erstellte ungefähr 4000 Fotos von der Stadt Turek und dem Kreis. Das Museum in Turek besitzt jetzt eine nicht vollständige Sammlung, die 3878 Negative zählt. Sie sind in der Zeit vom Oktober 1941 bis zum Dezember 1943 angefertigt worden. Der Verfasser hatte alle Negative chronologisch mit der Hilfe spezieller Ummantelungen (Hüllen) geordnet, die aus Kohlepapier angefertigt worden sind. Er nummerierte die Hüllen von 1 bis 184. Die originellste Hülle enthält 24 Negative bis sechs in einer Reihe. Jede von diesen wird im Oberteil mit einem Stempel der Kreisbildstelle Turek/Wartheland versiegelt. Desweiteren schrieb der Verfasser auf den Hüllen das genaue Datum, dh. den Tag, den Monat und das Jahr auf. Die Beschreibung der Fotos ist sehr lapidar und unlesbar.

Die Sammlung von Turek ist unvollständig. Es fehlen 31 Hüllen und zwischen elf und neunzehn die Negative. Doch die Mehrheit dieser Sammlung, zeigt die Bilder der Stadt und des Bezirkes in der Besetzungsperiode in einem sehr breiten Spektrum.

Die Kreisbildstelle Turek/Wartheland ist es eine sehr große Sammlung der Negative, die genau mit ihrer Thematik aufzeichnet, zu welchem Zweck und für welche Institutionen diese angelegt wurden. Man kann sie in mehrere Gruppen einteilen.

Die erste Gruppe beinhaltet Negative, die die Verwaltungsgebäude, die Parteigegegenstände und die verschiedenen paramilitärische Staffellungen vorstellen. Dank dieser Gruppe erfahren wir, was für Einheiten auf dem Gelände der besetzten Stadt und des Bezirkes waren, wie die Büros versorgt waren und welches Hinterland zur Verfügung stand. Sichtbar werden die Ausstattungen der einzelnen Innenräume, die durch die hitlerische Besatzungsmacht zustande gebracht waren, wie z. B. das Pfarrgebäude bei dem Anwesen des Henryk Sienkiewiczplatz, wo während des Krieges der Landrat amtierte. Sichtbar sind die Möbel, die Schmuckgegenstände, die Malereien und die anderen Elemente der Ausstattungen der Zimmer. Die Negative liefern die Informationen von der Baukunst der Stadt und des Kreises. Sie stellen das Innere der Schulen, ihre Ausstattung, die Schüler und ihre Lehrer dar.

Die folgende Gruppe, die man von der besagten Sammlung abgrenzen kann, sind Fotos die die sakralen und weltlichen Denkmalgegenstände vorstellen. Von grosser Bedeutung sind jene Bilder, die das Innere der Parochialkirche in Turek während des Aufenthaltes von „Schwarzmeerleute“ zeigt, weiterhin werden Pfarrer und die Pfarrgärten vorgestellt. Viel Fotos zeigt die evangelische Kirche und „pastorówke“ zusammen mit den Gärten. Der Fotograf verewigte auch die Friedhöfe von Turek, die wichtigsten katholischen und evangelischen Gräber, die Gräber preußischer Soldaten aus dem I. Weltkrieg und die Verwüstung des jüdischen Stadtfriedhofes. Ziemlich ausführlich wurden auch die Guts- und Meierhöfe des Kreises von Turek verewigt. Inmitten dieser Fotos gibt es Gegenstände, die schon nicht mehr existieren, wie z B. der Lärchenmeierhof in Kowale Pańskie.

Die nächste Gruppe, die aufgezeigt wird, ist die breite Sammlung der Verbindungswege. Auf viele Lichtbildern hatte der Autor die Wegelösungen zusammen mit der deutschen Kennzeichnung verewigt. Besonders schätzbare Negative stellen die schon nicht mehr bestehende Brücke in Uniejów und auch in Miłkowie vor. Überdies gibt es eine Gruppe von Bildern zu beobachten, die den Straßenbau in der Stadt Turek und des Kreises vorstellen. Eines der Interessantesten Bilder ist die Schmalspurbahn Kalisz - Turek zusammen mit den Bahnhöfen in Turek und Grzymiszew.

Doch die größte Gruppe der Negative zeigen die zahlreichen organisierten Feiern, Versammlungen und Manifestationen der faschistischen Organisationen. Sie fanden nicht nur auf den Stadtstraßen statt, sondern auch in dem Kulturhaus dem früheren Deutschen Haus, auf dem so genannten neuen Markt, oder auch in der Altstadt und in Zdrojki auf dem Lagerplatz „Reichs- Arbeits - Dienst“.

Eine Menge der Negative stellt den Alltag der Deutschen und Polen vor. Sie zeigen die Disproportion in dem Lebensstandard des Alltags. Sie zeigen die Auswirkung der Propaganda zwischen der arischen Rasse und der polnischen Bevölkerung. Sichtbar ist es in der Art der Bekleidung bei der Stubenreinheit und in der Organisation des Alltags.

Die letzte Gruppe der Negative stellt die Landschaften vor. Der Verfasser zeigt oft das Panorama der Stadt Turek, das von den höchsten Obiektten der Stadt ausgeführt wurde. Er zeigte die Ansichten einzelner Straßen, der Parks und der Waldwege. Er verewigte auch die Landschaften vom Fluss Warthe, die Wiesen und die Felder, die Weiden und die Erntezeit.

Alle Negative zeigen das Lebensbild der Stadt Turek und ihrer Kreise in den schweren Jahren des II. Weltkriegs und der hitlerischen Besetzung. Es gibt nur wenige Familien in unserer Stadt, die in den Jahren 1939 - 1945 keine Verluste erlitten.

Die Kreisbildstelle Turek/Wartheland ist die Unikatsammlung von Negativen, sie gibt einen breiten Einblick in das tägliche Leben der Bewohner von Turek und des Kreiseses in der Periode der hitlerischen Besetzung.

Das Archiv „die Nadel“ das ist ein Name, der durch Herrn Doktor Józef Saturnin Bakalarek ins Leben gerufen wurde.. Die Familie Bakalarek stammte aus Sosnowiec. Sie siedelte sich in Turek am Anfang des XX. Jahrhunderts an. Doktor Saturnin Bakalarek beendete seine Schulbildung in unserer Stadt, nachher begann er in der Medizinischen Hochschule in Warschau zu studieren. Nach dem Studium arbeitete er als Zahnarzt.

Nach dem Ausbruch des II. Weltkriegs und dem Einmarsch des hitlerischen Militärs auf polnisches Gebiet, ist Doktor Saturnin Bakalarek ins nahe Uniejów ausgesiedelt, wo er seine Arztpraxis weiter ausübte. Er nahm schnell zahlreiche Verbindungen mit den Polen auf, daraus folgte der Beitritt in die Konspirationsarbeit und die Annahme des Decknamens „die Nadel“. Die Deutschen Patienten waren während der Besuche eine Quelle für zahlreiche Informationen.

Mit dem Anfang 1945 erfolgte die große Offensive des sowjetischen Heeres von der Weichsel. Die schnellen Fortschritte der Roten Armee verursachten den Abzug des deutschen Heeres und die Evakuierung der Ämter und Beamten. Ähnlich war es in Turek. Als die Deutsche sahen, dass die Kriegsfront zu der Stadt nähert, begannen sie schnell mit die Evakuierung. Die Deutschen beschlossen alle amtlichen Urkunden in die Oberschule zu legen, in der heutigen Grundschule Nr. 1, um sie von dort einzupacken und nach Westen auszuführen. Beim Einpacken dieser Urkunden stahl Saturnin Bakalarek die Pappenaktenmappen mit dem Stempel der Kreisbildstelle Turek / Wartheland, schilderte der Sohn des Doktors. Es bleibt nur ein Rätsel, als er Rechenschaft ablegte musste, wie er in den Besitz dieser Akten kam.

Schon nach Ablauf von vielen Jahren und nach dem Tod des erwähnten Doktors, überwies Herr Krzysztof Kozłowski die Sammlung an die Stadt Turek. Diese Negative bekamen eben damals die Bezeichnung das Archiv „die Nadel“ und man schätzte das als richtige die Heldentat von Saturnin Bakalarek.

Die Negativsammlung der Kreisbildstelle Turek / Wartheland und auch das Archiv „die Nadel“ trugen in hohem Maße zu der Erweiterung unseres Wissens in der Zeit der Besetzungszeit in der Stadt Turek und des Kreises bei. Es zeigte die Wirksamkeit der Okkupation und das Bestreben, dass das polnische Land für immer innerhalb der Grenzen des III. Reiches bleibt. Auch stellte er das Bild der Stadt und der Menschen in dieser schrecklichen Zeit dar, als die Polen hier so ungern fotografiert, gekämpft um das Überleben der Sprache und der Kultur haben.

Ich bedanke mich für die Hilfe bei Frau Mgr. Grażyna Zaliwska und Herrn Dr. Henryk Zimniak.

Bartosz Stachowiak

STRUKTURA ORGANIZACYJNA HITLERJUGEND

Kraj Warty (Wartheland)

W Poznaniu mieściła się siedziba Gebietsfuhrung der Hitlerjugend Wartheland 38 - (Kierownictwa Okręgowego Hitlerjugend Kraju Warty 38). Kierownictwu okręgowemu podlegały Banne - chorągwie.

Gebietsfuhrung der Hitlerjugend Wartheland 38

Banne
Chorągwie

Swym działaniem obejmowały one tereny poszczególnych powiatów. Jedna z takich chorągwi znajdowała się także na terenie miasta Turek - była to **909 HJ - Bann** (909 Chorągiew Hitlerjugend).

W ramach tej chorągwi działała także organizacja skupiająca dziewczęta, tj. **Bund Deutscher Mädel** - Związek Niemieckich Dziewcząt.

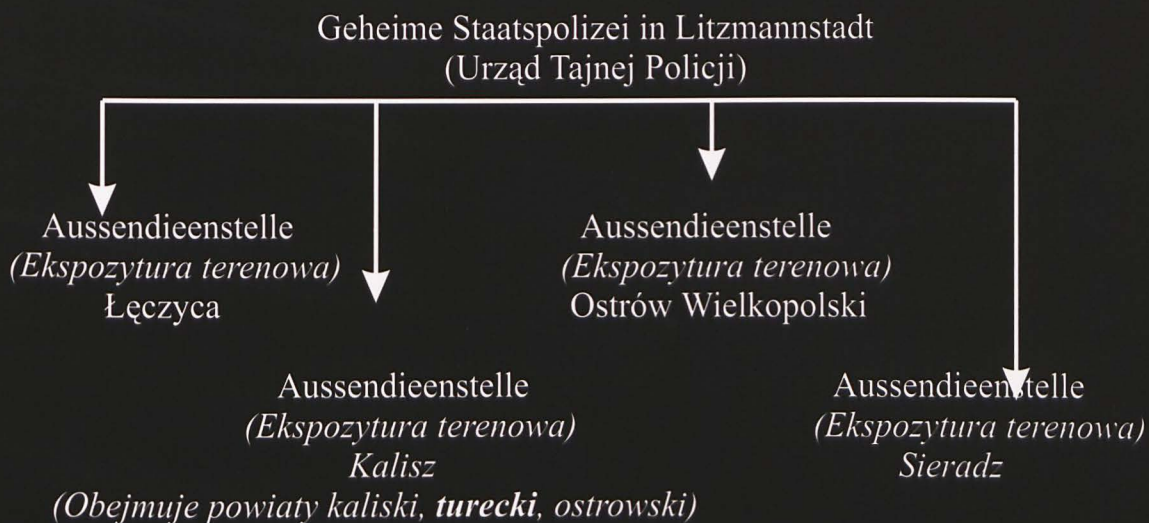
Siedzibą **909 HJ - Bann** był budynek przy Robert Koch Platz 5, obecnie pl. H. Sienkiewicza.

SCHEMAT ORGANIZACYJNY GESTAPO (TAJNA POLICJA)

Na każdy obwód rejencyjny przypadała rejencyjna placówka **Gestapo Geheime Staatspolizei - Staatspolizeistelle**, czyli Państwowa Placówka Tajnej Policji. W Poznaniu dla rejencji poznańskiej, w Inowrocławiu dla rejencji inowrocławskiej.

Rejencja łódzka

Początkowo zasięgiem swojego działania Urząd Tajnej Policji obejmował rejencję kaliską, po przeniesieniu z dniem 1 lutego 1941 roku siedziby władz rejencji z Kalisza do Łodzi objął także obszar rejencji łódzkiej. Kolejnymi szefami łódzkiego gestapo byli: **Gerhard Flesch** /XI 1939 - 1940/, SS - Hauptsturmführer dr **Robert Schefe** /1940 - II 1941/, **Herbert Weygandt** p.o. szefa /II 1941 - IV 1942/, SS - Sturmbannführer dr **Otto Bradfisch** /26 IV 1942 do końca wojny/.

Szefem kaliskiej ekspozytury Gestapo był SS - Untersturmführer **Wilhelm Schonrogge** /VI 1940 - i 1945/, jego zastępcą został **Henryk Nolte**. Ekspozytura ta swoją działalnością objęła także miasto **Turek**. Przy urzędzie landrata (starosty) funkcjonował Urzędnik ds. Policyjnych mający bezpośredni związek ze wspomnianą wyżej ekspozyturą. Od jesieni 1939 roku funkcję tę pełnił Asesor Rejencyjny **Kurt Dorfel** zamieszkały w Turku na Litzmannstadter Straße 27 (obecnie ul. Uniejowska).

**STRUKTURA ORGANIZACYJNA
RAD - REICHSARBEITSDIENST
(SŁUŻBA PRACY RZESZY)**

REJENCJA ŁÓDZKA

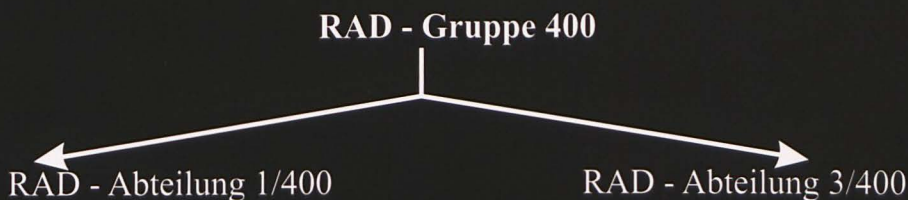
RAD Arbeitsgau XL - Litzmanstadt Moltke 127.
Władze Okręgu Pracy 40 Łódź ul. Moltke 127.

Szef okręgu: **RAD - Generalarbeitsführer E. Consilius.**

Władzom łódzkim podporządkowane były grupy RAD - Gruppe, których było 7.
Jedną z nich była **RAD - Gruppe 400** stacjonująca w Turku.

RAD - Gruppe 400

Obejmowała ona miasto Turek i najprawdopodobniej Łęczycę. Na jej czele stał **RAD - Arbeitsführer Kircheim**. RAD - Gruppe 400 dzieliła się na oddziały poboczne, tzw. RAD - Abteilung

Siedzibą **RAD - Gruppe 400** był budynek przy Warthbrückener Straße 43, obecnie ul. Kolska Szosa.

Pozostałe dwie rejencje Kraju Warty (Wartheland), tj. Rejencja poznańska i inowrocławska stanowiły oddzielny okręg, na czele którego stał **Otto Triebel**.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA SA - STURMABTEILUNGEN DER NSDAP (ODDZIAŁÓW SZTURMOWYCH NARODOWOSOCJALISTYCZNEJ NIEMIECKIEJ PARTII ROBOTNICZEJ)

SA Gruppe Warthe dzieliła się na:

SA - Brigade Posen

SA - Brigade Litzmannstadt

SA - Standarten (pulki)

SA - Standarten (pulki)

Po jednym na powiat

Po jednym na powiat

W Turku, w mieście powiatowym stacjonował jeden z takich pulków, tj. **221 SA Standarte**, który był podporządkowany SA - Brigade Litzmannstadt.

221 SA Standarte podlegał dalszym podziałom na bataliony (Sturmabann), których było 3 oraz kompanie (Sturm), których mogło być maksymalnie 10 w każdym batalionie.

221 SA Standarte (pulk)

Sturmabann - I (Batalion - I)	Sturmabann - II (Batalion - II)	Sturmabann - III (Batalion - III)
Sturm (Kompania)	Sturm (Kompania)	Sturm (Kompania)
1/221	11/221	21/221
2/221	12/221	22/221
3/221	13/221	23/221
4/221	14/221	24/221
5/221	15/221	25/221
6/221	16/221	26/221
7/221	17/221	27/221
8/221	18/221	28/221
9/221	19/221	29/221
10/221	20/221	30/221

Siedzibą turkowskiego SA - Standarte 221 był budynek przy N.S.K.K. Straße 10, obecnie ul. 3 Maja

Pod koniec 1943 roku nastąpiła reorganizacja oddziałów SA i wtedy władze niemieckie dokonały zmian w oznaczeniach pulków. 221 pulk z Turku otrzymał wtedy numer 25.

STRUKTURA ORGANIZACYJNA SS - ALGEMAIN (OGÓLNA ORGANIZACJA SS)

Reichsgau Wartheland (Okręg Rzeszy - Kraj Warty) stanowił tzw. Nadodcinek SS - Allgemeine i stanowił obszar działania **Oberabschnitt - SS Warthe**, który podlegał dalszym pododdziałom.

Oberabschnitt - SS Warthe

42 Abschnitt - SS Gnesen
42 Odcinek - SS Gniezno

43 Abschnitt - SS Litzmannstadt
43 Odcinek - SS Łódź

Oba odcinki (42 i 43) dzieliły się w sumie na 6 pułków (Standarte) po trzy każdy.

109 SS- Standarte Posen
109 SS- Pułk Poznań
110 SS- Standarte Hohensalza
110 SS- Pułk Inowrocław
111 SS- Standarte Kolmar
111 SS- Pułk Chodzież

112 SS- Standarte Litzmannstadt
112 SS- Pułk Łódź
113 SS- Standarte Kalisch
113 SS- Pułk Kalisz
114 SS- Standarte Leslau
114 SS- Pułk Włocławek

Każdy z pułków dzielił się na bataliony (Sturmabteilung). I tak:

114 SS - Standarte Leslau
114 Pułk SS Włocławek

I SS - Sturmabteilung

II - SS Sturmabteilung
Konin

III - SS Sturmabteilung

Każdy batalion dzielił się jeszcze na kompanie (Sturm), których mogło być od 10 do 12. I tak koniński batalion SS:

II SS - Sturmabteilung Konin
II Batalion SS Konin

↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↓	
1 Sturm	2 Sturm	3 Sturm	4 Sturm	5 Sturm	6 Sturm	7 Sturm	8 Sturm	
						9 Sturm	10 Sturm	
								Turek

Na terenie Turku stacjonował **SS Allgemeine 6/II/114 Sturm Turek**
(6 kompania SS - II batalionu Konin - 114 pułku SS we Włocławku)

Spis ulic miasta Turek na podstawie niemieckiego planu z roku 1941

1. Adolf Hitler Platz	Plac Wojska Polskiego
2. Robert Koch Platz	Plac H. Sienkiewicza
3. Warthbrückener Straße	ul. Kolska i Kolska Szosa
4. N.S.K.K. Straße	ul. 3 Maja
5. Landratsallee	ul. F. Chopina
6. Mühlen Straße	ul. S. Kączkowskiego
7. Straße der SA	ul. S. Żeromskiego
8. Hans Schemm Straße	ul. T. Kościuszki
9. Webergasse	ul. A. Mickiewicza
10. Unbebannte Straße	ul. F. S. Składkowskiego
11. Schulstraße	ul. Szkolna
12. Juden Straße	ul. Szeroka
13. Judengasse	ul. Wąska
14. Straße des 13. September	ul. Kaliska
15. Post Straße	ul. Ogrodowa
16. Parkstraße	ul. Gorzelniana
17. Straße der SS	ul. Dobrska
18. Weisenstraße	ul. Łąkowa
19. Litzmannstadter Straße	ul. Uniejowska
20. Landstraße	ul. Tamka
21. Ubenannte Straße	ul. Legionów Polskich
22. Brauerei Straße	ul. Browarna
23. Waldweg	ul. Torowa i Milewskiego (zaplecze ZSZ)
24. Fabrik Straße	ul. Nowa
25. Schennen Straße	ul. Armii Krajowej

Turek - październik 1941 r.
Kramy handlujących na tzw. nowym rynku, obecnie targowisko miejskie.

Turek - październik 1941 r.
Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Budowa obiektu przy browarach miejskich, w którym zostanie umieszczone dowództwo *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy, budynek sztabu Grupy 400 Turek.

Turek - październik 1941 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Wejście główne do wznoszonego budynku dowództwa *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy, budynek sztabu Grupy 400 Turek.

Turek - październik 1941 r.

Kuźnia przy *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska Szosa.

Turek - październik 1941 r.
Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska. Prace brukarskie wykonywane przez mieszkańców Turku pod nadzorem władz okupacyjnych.

Turek - październik 1941 r.
Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska. Prace brukarskie wykonywane przez mieszkańców Turku pod nadzorem władz okupacyjnych. Widok w kierunku rynku.

Turek - październik 1941 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska. Prace brukarskie wykonywane przez mieszkańców Turku pod nadzorem władz okupacyjnych. W tle ulica Kolska.

Turek - październik 1941 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska. Tablice informujące o zamknięciu ulicy z powodu prowadzonych prac brukarskich.

Kowale Pańskie - 5 listopada 1941 r.
Budynek niemieckiego Urzędu Gminy oraz *NSDAP*, obecnie posterunek policji.

Kowale Pańskie - 5 listopada 1941 r.
Niemiecki sklep mięsno - spożywczy, obecnie budynek prywatny.

Kowale Pańskie - 5 listopada 1941 r.
Dworek modrzewiowy należący przed wojną do rodziny Skowrońskich; w czasie okupacji znajdowały się w nim urzędy Wschodnio - Niemieckiego Stowarzyszenia Gospodarstw Wiejskich. Obecnie obiekt już nie istnieje.

Kowale Pańskie - 5 listopada 1941 r.
Widok na kościół parafialny, który w czasie okupacji został zamknięty oraz droga w kierunku miejscowości Dobra.

Dobra - 5 listopada 1941 r.
Młyn miejski.

Dobra - 5 listopada 1941 r.
Niemiecki samochód ciężarowy, najprawdopodobniej *Opel Blitz* na placu przed kościołem parafialnym.

Dobra - 5 listopada 1941 r.
Widok od strony wschodniej na nieistniejącą dziś synagogę. Obok stoi maszyna parowa.

Dobra - 5 listopada 1941 r.
Budynek *Sparkasse des Landkreises Tureck* - oddziału Powiatowej Kasy Oszczędności w Turku.

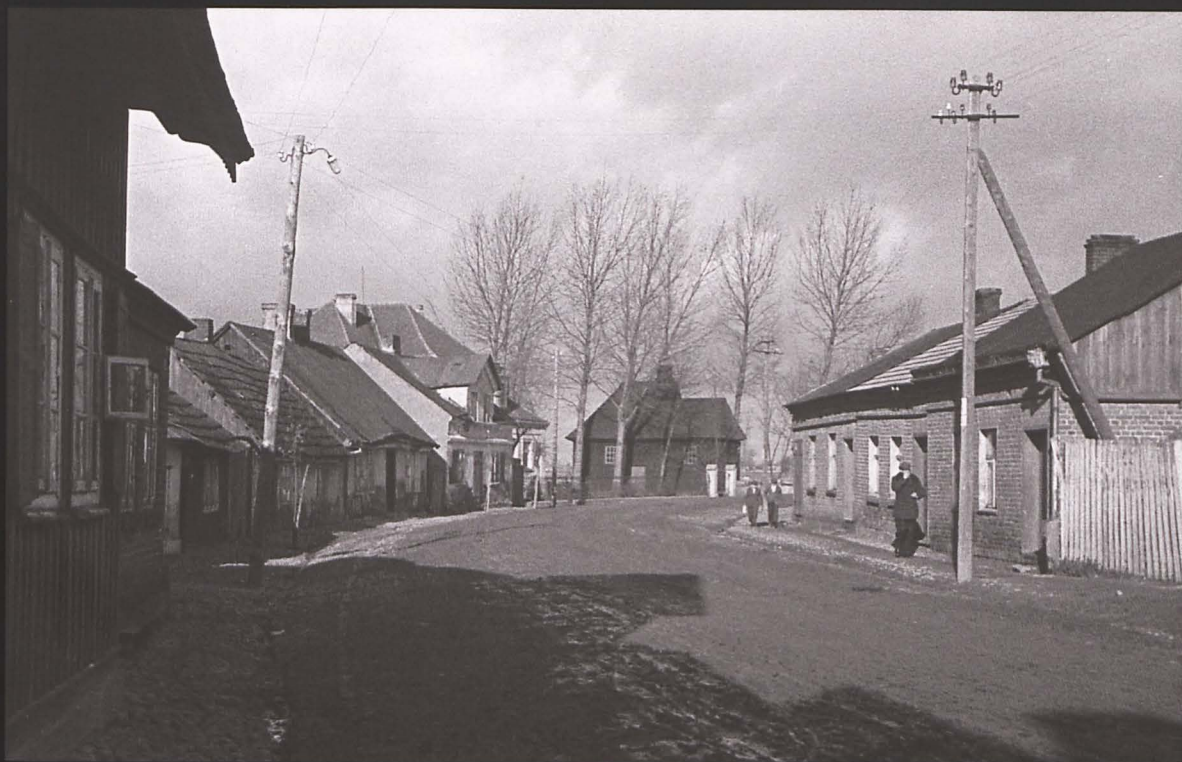
Turek - 9 listopada 1941 r.
Wnętrza restauracji Casino.

Turek - 9 listopada 1941 r.
Wnętrza restauracji Casino.

Turek - 9 listopada 1941 r.
Wnętrza restauracji Casino.

Dobra - 9 listopada 1941 r.
Panorama ulicy Dekerta. W oddali widoczny nieistniejący dziś Kościół św. Barbary.

Dobra - 9 listopada 1941 r.
Widok na ulicę Dekerta w kierunku rynku. W oddali widoczna wieża kościelna oraz budynek urzędu i szkoły miejskiej.

Goszezanów - 9 listopada 1941 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki, obecnie budynek plebanii.

Pęczniew - 9 listopada 1941 r.
 Zabytkowy kościół parafialny o konstrukcji drewnianej.

Milkowice - 9 listopada 1941 r.
Drewniany most na rzece Warta. Dziś te tereny zajmuje zbiornik Jezioro.

Milkowice - 9 listopada 1941 r.
Nieistniejący dziś drewniany most na rzece Warta. W oddali widoczny kościół parafialny.

Pęczniew - 9 listopada 1941 r.
Niemiecki drogowskaz usytuowany w centrum wsi. Uwagę zwraca ciekawa forma plastyczna.

Pęczniew - 9 listopada 1941 r.
Budynek, w którym prawdopodobnie swoją siedzibę znalazły NSDAP i Hitlerjugend.

Turkowice - 10 listopada 1941 r.
Droga przez wieś łącząca Turek i Kowale Pańskie.
Na pierwszym planie niemiecki drogowskaz.

Kowale Pańskie - 10 listopada 1941 r.
Budynek niemieckiego Urzędu Gminy oraz NSDAP.

Kowale Pańskie - 10 listopada 1941 r.
Budowa drogi w kierunku miejscowości Dobra.

Kowale Pańskie - 10 listopada 1941 r.
Dworek modrzewiowy; przed wojną własność rodziny Skowrońskich, w czasie okupacji znajdowały się tutaj urzędy Wschodnio - Niemieckiego Stowarzyszenia Gospodarstw Wiejskich.

Jeziorsko - 10 listopada 1941 r.
Mieszkańcy wsi.

Jeziorsko - 10 listopada 1941 r.
Mieszkańcy wsi. Uwagę zwracają ubiory miejscowej ludności.

Jeziorsko - 10 listopada 1941 r.

Centrum wsi. Po lewej stronie widoczna niemiecka gospoda oraz przystanek autobusowy, a po prawej - piekarnia.

Jeziorsko - 10 listopada 1941 r.
Centrum wsi z drogowskazem kierującym do okolicznych miejscowości, jak i do oddalonego o 20 km Turku.

Jeziorsko - 10 listopada 1941 r.
Mieszkańcy wsi. Stroje miejscowej ludności wyraźnie pokazują różnice między Polakami a Niemcami. W tle *Deutsches Gasthaus* Jeziorsko - niemiecka restauracja tylko dla obywateli niemieckich.

Jeziorsko - 10 listopada 1941 r.
Backerei Johann Siwek - Piekarnia Jana Siwka, przed którą oczekuje grupa mieszkańców wsi. W oddali widoczny miejscowy kościół.

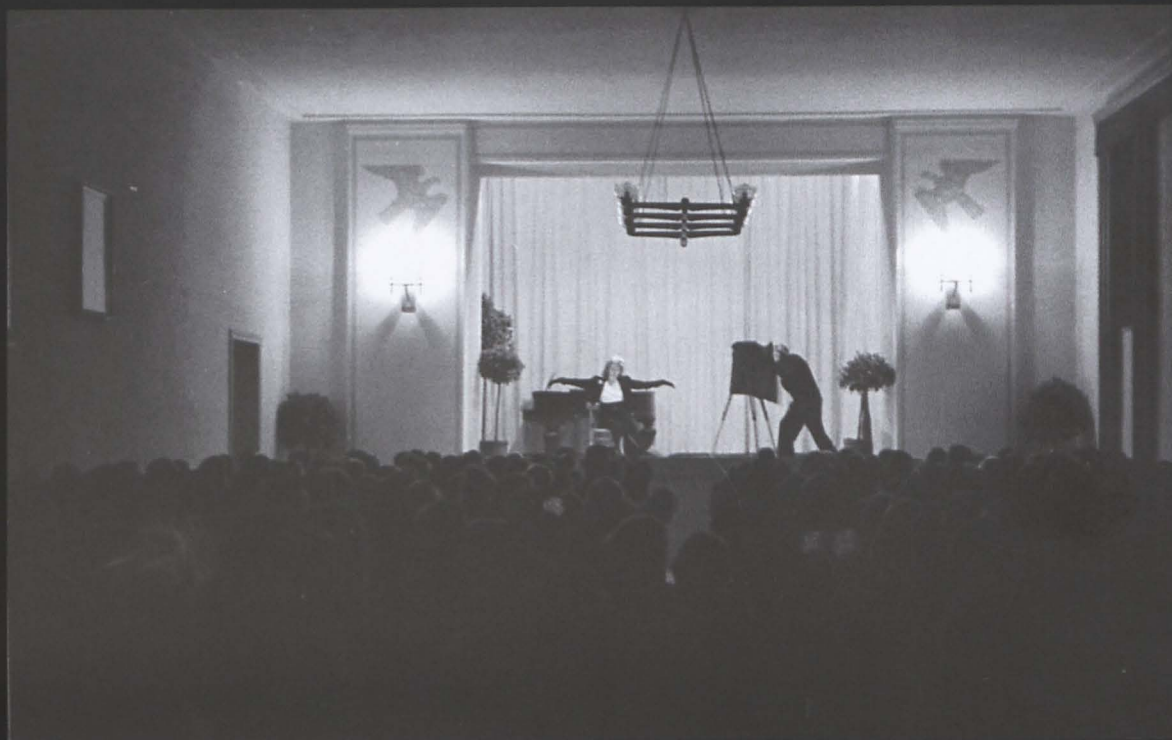
Przykona - 10 listopada 1941 r.
Budynek *Amtsbezirk Przykona* - Obwód Administracyjny Przykona.

Przykona - 10 listopada 1941 r.
Prace rozbiórkowe na terenie jednego z gospodarstw. W oddali widoczny kościół parafialny w Psarach.

Turek - 10 listopada 1941 r.
Jeden z wielu koncertów zorganizowanych przez Niemców w *Deutsches Haus* - Dom Niemiecki, obecnie Miejski Dom Kultury.

Turek - 10 listopada 1941 r.
W tak niewielkim mieście, jakim był Turek, koncerty i przedstawienia skupiały liczną niemiecką widownię.

Tuliszków - 12 listopada 1941 r.
W drodze na pogrzeb.

Tuliszków - 12 listopada 1941 r.
Kondukt pogrzebowy w drodze na miejscowy cmentarz. W okresie okupacji kościół parafialny został zamknięty przez władze niemieckie.

Tuliszaków - 12 listopada 1941 r.
Panorama miasta od strony północno - wschodniej.

Tuliszaków - 12 listopada 1941 r.
Fragment zabudowań rynku miejskiego.

Turek - 12 listopada 1941 r.
Wnętrze *Volksbücherei* - Biblioteki Publicznej - zlokalizowanej w pierzei południowej rynku miejskiego. Z księgozbioru mogli korzystać wyłącznie mieszkańcy pochodzenia niemieckiego.

Turek - 12 listopada 1941 r.
Hans Watzlik - najprawdopodobniej dyrygent, podczas koncertu muzycznego w auli *Heim Oberschule* - Wyższej Szkoły Ojczyźnianej, obecnie Zespołu Szkół Ogólnokształcących.

Turek - 12 listopada 1941 r.
Aula *Heim Oberschule* - Wyższej Szkoły Ojczyźnianej, w zasadzie była drugą i ostatnią salą, gdzie w mieście można było organizować koncerty i spektakle, oczywiście wyłącznie dla ludności niemieckiej.

Turek - 15 listopada 1941 r.
Koncert orkiestry niemieckiej w *Deutsches Haus* - Dom Niemiecki, obecnie MDK.

Turek - 15 listopada 1941 r.
Wystąpienia i koncerty towarzyszyły także uroczystościom państwowym i zebraniom partyjnym.

Turek - 15 listopada 1941 r.
Uroczystości ukazywały dorobek niemieckiej kultury, porównywano je do życia kulturalnego Polaków, które w zasadzie przestało istnieć.

Turek - 15 listopada 1941 r.
Wystąpienia miały odpowiednią oprawę, ukazującą potęgę Niemiec nawet w tak niewielkich ośrodkach jak Turek.

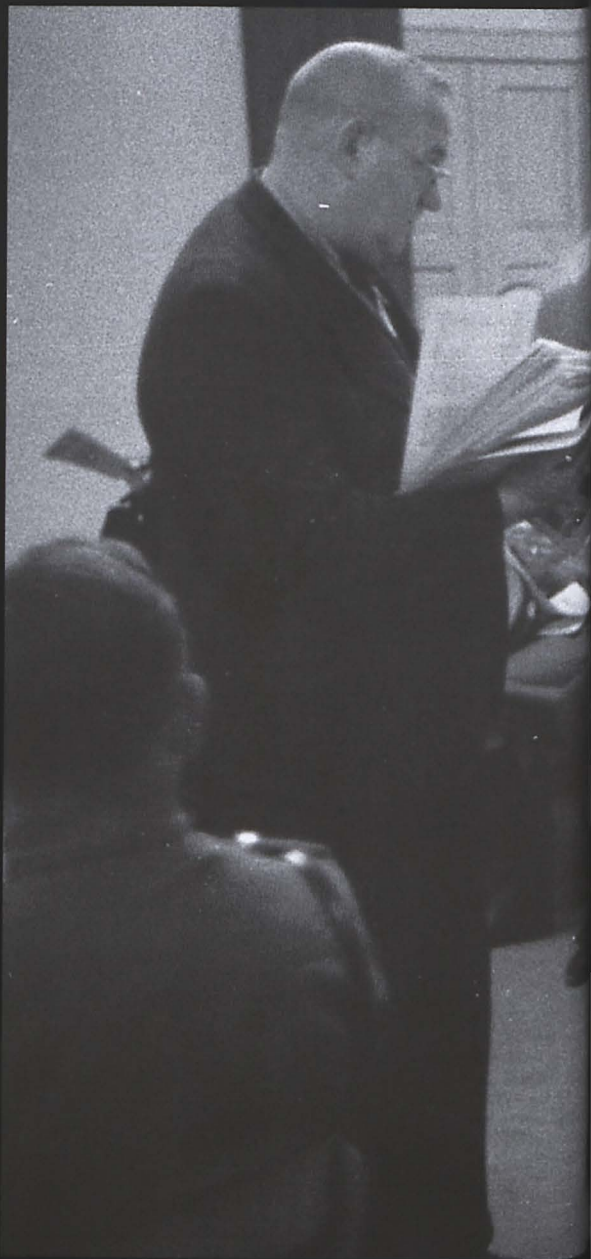
Turek - 19 listopada 1941 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki, obecnie MDK. Uroczystość
NSDAP połączona z przyjmowaniem nowych członków w szeregi
 partyjne. Na mównicy *Landrat* i szef powiatowy *NSDAP*,
SS Untersturmführer Fritz Klemm.

Turek - 19 listopada 1941 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Orkiestra niemiecka
 uświetniająca uroczystość partyjną.

Turek - 19 listopada 1941 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki, obecnie MDK. Uroczystość
NSDAP połączona z przyjmowaniem nowych członków w szeregi
 partyjne. Na scenie poczty sztandarowe *SA* i *Hitlerjugend*.

Turek - 19 listopada 1941 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Najprawdopodobniej przyjmowanie nowych członków w szeregi partyjne oraz wręczenie wyróżnień.

Turek - 19 listopada 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Pozdrowienie - gest, który towarzyszył wszystkim imprezom niemieckim był wymownym znakiem buty okupanta.

Turek - 19 listopada 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Najprawdopodobniej przyjmowanie nowych członków w szeregi partyjne oraz wręczanie wyróżnień.

Turek - 26 listopada 1941 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Widok frontu budynku.

Turek - 26 listopada 1941 r.
 Plac przed *Deutsches Haus* - Domem Niemieckim. W głębi widoczna fasada frontowa *Heim Oberschule* - Wyższej Szkoły Ojczyźnianej.

Turek - 26 listopada 1941 r.

Plac przy *Deutsches Haus* - Dom Niemiecki. W tle widoczne budynki *Heim Oberschule* i *Oberschule*, obecnie Zespołu Szkół Ogólnokształcących i Szkoły Podstawowej nr 1.

Turek - grudzień 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Najprawdopodobniej jedna z uroczystości *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek.

Turek - grudzień 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Najprawdopodobniej jedna z uroczystości *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek, uświetniona przez orkiestrę SA.

Turek - grudzień 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Najprawdopodobniej jedna z uroczystości *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek.

Turek - grudzień 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Najprawdopodobniej jedna z uroczystości *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek.

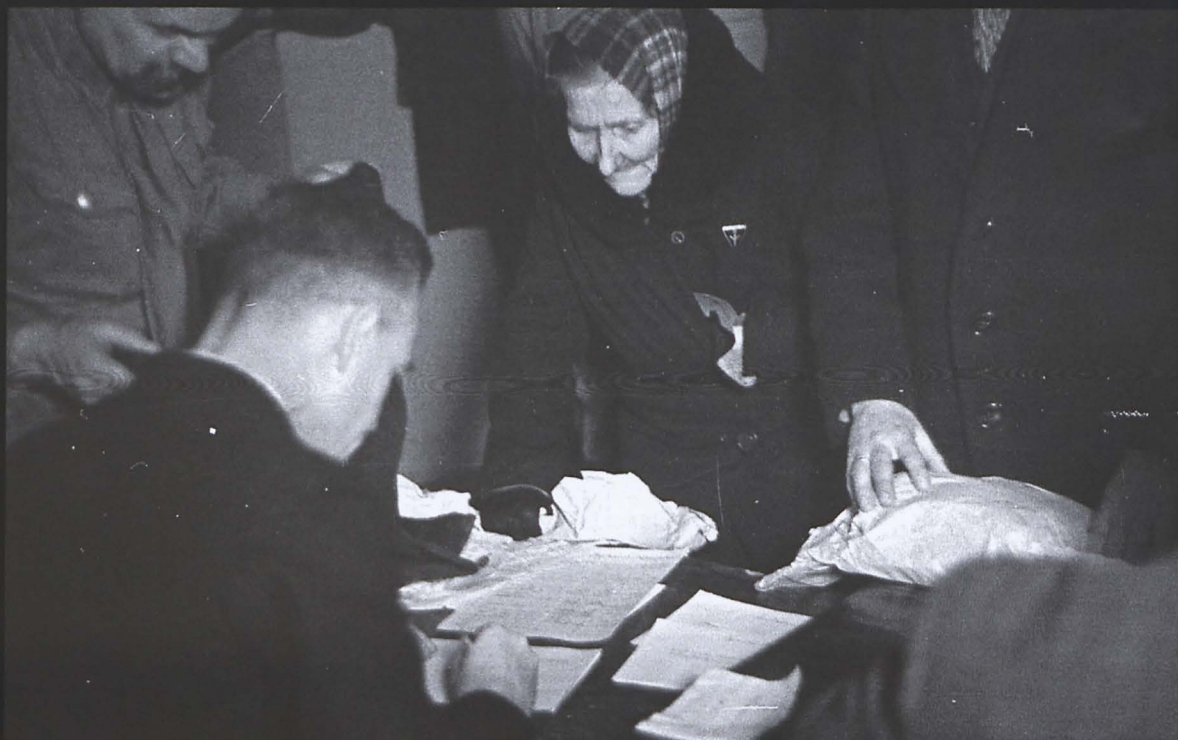
Turek - grudzień 1941 r.

Sala kinowa w budynku należącym przed wojną do Związku Rzemieślników Chrześcijan przy ulicy *Straße des 13. September*, obecnie ulica Kaliska; najprawdopodobniej przed projekcją filmu o charakterze propagandowym.

Turek - grudzień 1941 r.

Sala *Deutsches Haus* - Dom Niemiecki. Boże Narodzenie 1941 roku.

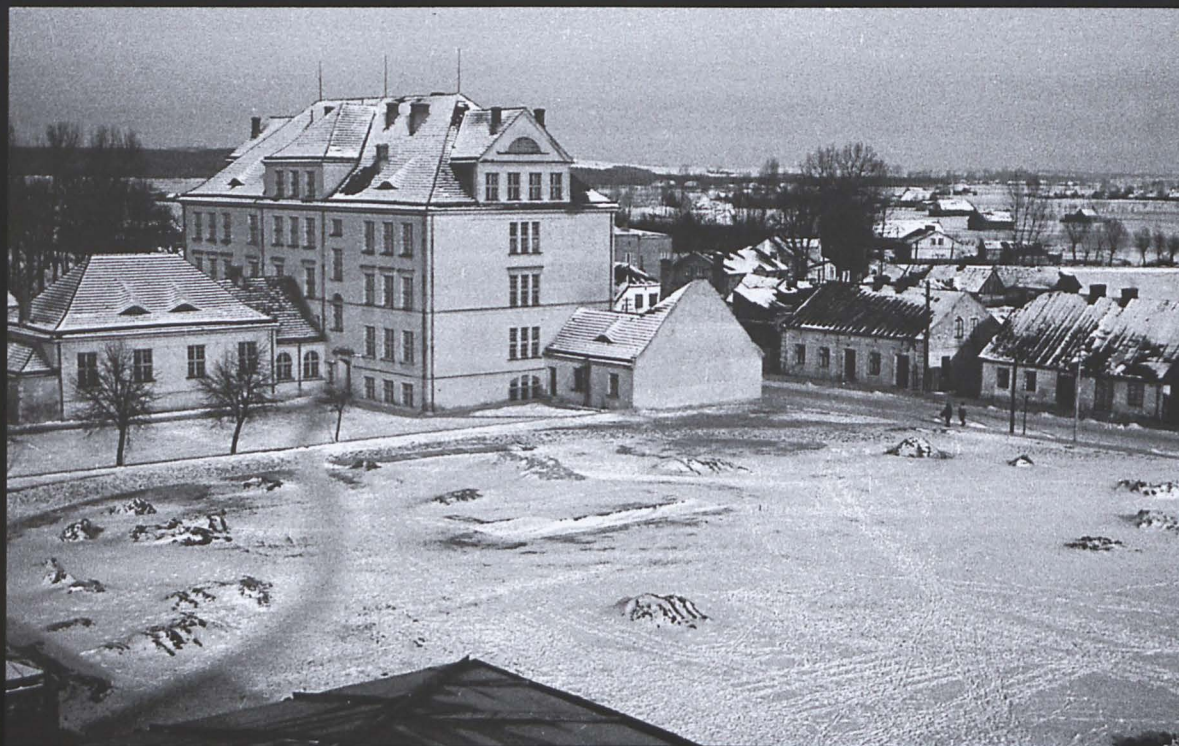
Turek - grudzień 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Zimowa akcja pomocy dla wojsk *Wehrmachtu* walczących na froncie wschodnim. Społeczność niemiecka ofiarowuje dary pieniężne oraz materialne.

Turek - grudzień 1941 r.

Deutsches Haus - Dom Niemiecki. Zimowa akcja pomocy dla wojsk *Wehrmachtu* walczących na froncie wschodnim. Społeczność niemiecka ofiarowuje dary pieniężne oraz materialne. Wszystko jest skrupulatnie notowane przez urzędników partyjnych i powiatowych.

Turek - styczeń 1942 r.
Widok na północno - wschodnią część miasta. Na pierwszym planie *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - styczeń 1942 r.
Widok na południowo - wschodnią część Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego.

Turek - styczeń 1942 r.
Widok na *Sportplatz* - stadion przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - styczeń 1942 r.
Panorama północnej części miasta, obecnie ul. T. Kościuszki. W oddali widoczny budynek *Landratsamt* - starostwa, w którym przed i po wojnie mieściła się Spółdzielnia Pracy „Tkacz”.

Turek - styczeń 1942 r.
Fragment zabudowań Adolf Hitler
Platz, obecnie Plac Wojska
Polskiego. Widok na pierzeję
zachodnią.

Turek - styczeń 1942 r.
Przystanek autobusowy na *Adolf
Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska
Polskiego. Za chwilę odjedzie
autobus relacji *Turek - Kalisz*.
Turek - Kalisz. W głębi widoczny
ratusz, gdzie swoją siedzibę miał
burmistrz.

Turek - styczeń 1942 r.
Fragment pierzei wschodniej rynku
miejskiego. Uwagę zwracają sanie,
które w okresie zimowym często
gościły na ulicach miasta.

Turek - styczeń 1942 r.

Przystanek autobusowy na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. Pasażerowie wsiadający do autobusu relacji *Tureck - Kalish*, Turek - Kalisz.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska. Najprawdopodobniej zaprzęg konny należący do osadników niemieckich ("Czarnomorców") przybyłych do miasta.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Budynek *Reichsarbeitsdienst Gruppenstabsgebäude Gruppe 400*

Turek - Służby Pracy Rzeszy sztabu Grupy 400 Turek. W oddali widoczne zabudowania dawnych browarów Schnerra.

Turek - styczeń 1942 r.
Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska, widok w kierunek rynku miejskiego.

Turek - styczeń 1942 r.
 Zaprzęgi konne przesiedleńców niemieckich - "Czarnomorców" przybyłych do Turku. Widok na ulicę *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Stacja kolei wąskotorowej. Przetaczanie wagonów.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Stacja kolei wąskotorowej. Parowóz z okresu I wojny światowej.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Stacja kolei wąskotorowej. Na pierwszym planie skład kolejowy z parowozem z lat I wojny światowej produkcji austro - węgierskiej.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Stacja kolei wąskotorowej. Przetaczanie wagonów. Na stacji pracowali obywatele polscy, jednak pod ścisłym nadzorem niemieckim.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Stacja kolei wąskotorowej.

Turek - styczeń 1942 r.

Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska Szosa. Stacja kolei wąskotorowej. Budynek zawiadowcy stacji.

Turek - styczeń 1942 r.
Pierzeja wschodnia wraz z parkingiem samochodowym przy *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego.

Turek - styczeń 1942 r.

Judengasse, obecnie ul. Wąska. Z lewej strony synagoga, za którą widoczna jest mykwa - łaźnia żydowska.

Turek - styczeń 1942 r.

Judengasse, obecnie ul. Wąska; panorama ulicy po likwidacji getta od strony *Straße des 13. September*, obecnie ul. Kaliska.

Turek - styczeń 1942 r.

Panorama *Straße der S.A.*, obecnie ul. S. Żeromskiego w kierunku wschodnim. Na fotografii uwieczniono domki tkaczy, powstałe w latach dwudziestych XIX wieku.

Turek - styczeń 1942 r.

Polski chłopiec nabierający wodę z miejskiej pompy przy *Straße der S.A.*, obecnie ul. S. Żeromskiego. Zima z 1941 na 1942 rok należała do najsurowszych, o czym świadczy ocieplenie pompy.

Turek - styczeń 1942 r.
Budowa nowego gmachu starostwa - *Landratsamt, Straße des 13. September*, obecnie ul. Kaliska.

Turek - styczeń 1942 r.
Prace budowlane przy nowym gmachu starostwa - *Landratsamt, Straße des 13. September*, obecnie ul. Kaliska.

Turek - styczeń 1942 r.
Gmach starostwa - *Landratsamt* w budowie; widok od strony południowej.

Turek - styczeń 1942 r.
Budynek Urzędu Poczтового - *Postamt* przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Przed pocztą autobus niemiecki, służący także do przewozu przesylek.

Turek - styczeń 1942 r.
Fragment *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Zdjęcie wykonane od strony *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka.

Turek - styczeń 1942 r.
Panorama *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - luty 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Widok na pierzeję zachodnią. Na pierwszym planie osadnicy niemieccy ("Czarnomorecy").

Turek - luty 1942 r.
Fragment *Wärthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska.

Turek - luty 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Kamienica, w której przed wojną znajdował się sklep rodziny Barskich; w czasie wojny sklep Karla Seitz'a z artykułami żywnościowymi, winem i spirytusem, oraz punkt kontroli celnej.

Turek - luty 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego, pierzeja zachodnia. Sklep Josefa Heine i Rudolfa Hofmana.
 Obok sztyl i siedziba *Deutsches Rotes Kreuz* - Niemieckiego Czerwonego Krzyża w Turku.

Turek - luty 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego, pierzeja północna. Sklep Otto Donadta z artykułami tytoniowymi.
 Na jednej z kamienie widoczny sztyl firmy motoryzacyjnej *NSU*. Przed sklepami obywatele niemieccy.

Turek - luty 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego, pierzeja północna. Na pierwszym planie drogowskaz, głębiej kamienica, w której mieściła się Biblioteka Kraju Warty, filia w Turku oraz pomieszczenia partyjne NSDAP.

Turek - luty 1942 r.
Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. W głębi widoczny budynek plebanii, siedziba *landrata* - starosty, Fritza Klemma.

Turek - luty 1942 r.
Juden Straße, obecnie ul. Szeroka. Widok na fasadę frontową synagogi, która po likwidacji getta została przekształcona na magazyn. Za nią budynek gminy żydowskiej.

Turek - luty 1942 r.

Róg *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka i *Straße des 13. September*, obecnie ulica Kaliska.

Turek - luty 1942 r.

Straße des 13. September, obecnie ulica Kaliska. Widok w kierunku zachodnim.

Turek - luty 1942 r.
Róg *Straße des 13. September*, obecnie ulica Kaliska i *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. W głębi
widoczny ratusz - siedziba burmistrza.

Turek - luty 1942 r.

Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Przesiedleńcy niemieccy przed budynkiem kościoła, gdzie przez krótki czas mieszkali w oczekiwaniu na przydziały ziemi i przejęcie polskich gospodarstw.

Turek - luty 1942 r.

Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Bagaże niemieckich przesiedleńców przed budynkiem kościoła. Każda ze skrzyń była opatrzona numerem oraz opisem właściciela.

Turek - luty 1942 r.

Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Rozładunek łóżek.

Turek - luty 1942 r.
Bagaże niemieckich przesiedleńców - "Czarnomorców"- we wnętrzach kościoła parafialnego.

Turek - luty 1942 r.
Wnętrze kościoła parafialnego, w którym tymczasowo zostali zakwaterowani niemieccy przesiedleńcy ze wschodu - "Czarnomorcy".

Turek - luty 1942 r.
Zapręg niemieckich osadników podczas rozładunku na *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza.

Turek - luty 1942 r.
Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Powóz stojący przed budynkiem plebanii, w którym swój gabinet miał Fritz Klemm, *Landrat* - starosta.

Turek - luty 1942 r.
Zaprzęgi niemieckich osadników na jednym z podwórek przy *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza.

Turek - luty 1942 r.
Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Niemieccy przesiedleńcy na jednym z podwórek, gdzie zorganizowano postój dla zaprzęgów konnych.

Turek - luty 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Przystanek autobusowy. Na samochodzie widoczna tabliczka z trasą Turek - Dobra - Warta. Autobusami podróżowali głównie obywatele niemieccy.

Turek - luty 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Widok na fragment pierzei zachodniej z budynkiem *Kreissparkasse Turek* - Powiatowej Kasy Oszczędności i stację benzynową.

Dziadowice - luty 1942 r.
Amthezirk - Obwód Administracyjny w Dziadowicach.

Luty - 1942 r.
 Niemiecki urzędnik w drodze do Milaczewa.

Milaczew - luty 1942 r.
Rekwiracja żywego inwentarza.

Milaczew - luty 1942 r.
Rekwiracja żywego inwentarza. Niemcy dokonywali rekwiracji bez żadnych
zapowiedzi, czy też informacji.

Milaczew - luty 1942 r.
Rekwiracja żywego inwentarza. Zabór prywatnego mienia był także karą za
wykroczenia wobec władz niemieckich.

Turek, Krępa - luty 1942 r.
Pracownik *Deutsches Rotes Kreuz* - Niemieckiego Czerwonego Krzyża w drodze do Krępy.

Krepa - luty 1942 r.
 Konie w kieracie. Przy pracach w gospodarstwie pracowały także dzieci.

Krepa - luty 1942 r.
 Konie w kieracie.

Krepa - luty 1942 r.
Miejscowy dworek, w którym okupanci zorganizowali Pożarowy Posterunek Meldunkowy oraz wydział *Landratsamt* - starostwa. Dawni właściciele obiektu zostali przez Niemców wysiedleni.

Krepa - luty 1942 r.
Wyposażenie karetki *Deutsches Rotes Kreuz* - Niemieckiego Czerwonego Krzyża.

Krepa - luty 1942 r.
Przygotowanie noszy do transportu chorej do szpitala w Turku.

Krepa - luty 1942 r.
Przewóz chorej do Turku. Polacy nie mogli liczyć na tego rodzaju pomoc. Karetki przewoziły wyłącznie obywateli niemieckich.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.
Kolegiata z XIV w. pozbawiona zadaszenia jeszcze w okresie kampanii wrześniowej 1939 roku.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.

Rynek miejski. Na pierwszym planie widoczny samochód *Deutsches Rotes Kreuz* - Niemieckiego Czerwonego Krzyża. W głębi dzwonnica i kolegiata pozbawiona zadachnienia w wyniku działań wojennych we wrześniu 1939 r.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.

Na zajęciach szkolnych w niemieckiej *Oberschule*. W pierwszej ławce uczennica posiadająca naszywki świadczące o przynależności do *Hitlerjugend*.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.

Na spacerze. Na pierwszym planie tabliczka informacyjna o schronie przeciwlotniczym dla ludności niemieckiej. W tle widoczna zniszczona kolegiata.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.

Rzeka Warta dawała dzieciom możliwość zimowych zabaw. W oddali widoczny zamek arcybiskupów gnieźnieńskich z XIV w., zaanektowany przez Niemców na magazyn.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.

Panorama miasta od strony zachodniej, z nieistniejącego już mostu na Warcie, prowadzącego w kierunku Turku.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.

Zamek uniejowski, fasada frontowa. Podczas okupacji obiekt został zaadaptowany na magazyn zbożowy.

Uniejów - 8 lutego 1942 r.
Rzeka Warta. W oddali widoczna baszta zamku arcybiskupów
gnieźnieńskich z XIV wieku.

Turek - 8 lutego 1942 r.
Pracownik *Deutsches Rotes Kreuz* - Niemieckiego
Czerwonego Krzyża na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac
Wojska Polskiego.

Turek - 8 lutego 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego, prezentacja pojazdu DRK - Niemieckiego Czerwonego Krzyża dla potrzeb fotografa.

Turek - 8 lutego 1942 r.
Tankowanie karetki na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego, przed wyruszeniem w trasę.

Dobra - 11 lutego 1942 r.
Wjazd do miasta od strony północnej.

Dobra - 11 lutego 1942 r.
Stragany przed kościołem. Na murze widnieje tabliczka z napisem *Polnische Kirche* - kościół polski. W czasie okupacji, jak wiele innych obiektów sakralnych, został on zamknięty.

Dobra - 11 lutego 1942 r.
Stragany przed kościołem. Wśród kupujących i sprzedających daje się zauważyć różnicę w ubiorze między ludnością polską, a niemiecką.

Dobra - 11 lutego 1942 r.
Kolejka ludności polskiej przed sklepem z artykułami mleczarskimi na *Freiheits Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego.

Dobra - 11 lutego 1942 r.
Deutsches Gasthaus - niemiecka restauracja prowadzona przez Amandę Wentland. Przed budynkiem obywatele niemieccy.

Dobra - 11 lutego 1942 r.
 Prawdopodobnie w drodze na rekwirację.

Turek - luty 1942 r.
Panorama *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina w kierunku północnym. Droga na turkowskie nekropolie.

Turek - luty 1942 r.
Widok na *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina. Z prawej strony ulicy widoczne zabudowania, z których część nie dotrwała do dzisiaj.

Turek - luty 1942 r.
Landratsallee, obecnie ul. F. Chopina. W drodze do miasta.

Turek - luty 1942 r.
Landratsallee, obecnie ul. F. Chopina. W drodze do miasta.

Turek - luty 1942 r.
Landratsallee, obecnie ul. F. Chopina. Tory kolei wąskotorowej.

Turek - luty 1942 r.
Landratsallee, obecnie ul. F. Chopina. Pierwotna brama prowadząca na cmentarz ewangelicki.

Turek - luty 1942 r.
Cmentarz ewangelicki. Mogiła żołnierzy niemieckich poległych podczas działań zbrojnych I wojny światowej w okolicy Turku.

Turek - luty 1942 r.
Cmentarz ewangelicki. Krzyż z mogiły żołnierzy niemieckich.

Turek - luty 1942 r.
Mogila żołnierzy niemieckich z I wojny światowej poległych w okolicy Turku. Do dziś zachował się tylko jeden z drewnianych krzyży.

Turek - luty 1942 r.
Grób Tomiły Kozłowskiej ze Składowskich, siostry gen. Feliejana Sławoja Składkowskiego, przedwojennego premiera Polski, na cmentarzu „Na Kobylarce”.

Turek - luty 1942 r.
Grobowce znamienitych turkowian pochowanych na cmentarzu „Na Lipce”.

Turek - luty 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Sanie ze śniegiem z odsnieżonych chodników starówki.

Turek - luty 1942 r.

Panorama *Straße der SA*, obecnie ul. S. Żeromskiego w kierunku wschodnim. Z obu stron widoczne domy tkaczy, powstałe w początkach XIX w.

Turek - luty 1942 r.

Panorama *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska, wykonana z dachu nowego gmachu *Landratsamt*, obecnie Urzędu Miejskiego.

Turek - luty 1942 r.

Straße des 13. September; obecnie ul. Kaliska, widok w kierunku *Parkstraße*, obecnie ul. Gorzelniana.

Turek - luty 1942 r.

Plac przed budynkiem poczty przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Ludność niemiecka przy autobusach pocztowych.

Turek - luty 1942 r.

Widok miasta od strony *Weisenstraße*, obecnie ul. Łąkowa. Na pierwszym planie widoczne zabudowania dawnej gorzelni.

Turek - luty 1942 r.
Parkstraße, obecnie ul. Gorzelniana z budynkiem dawnej gorzelni.

Turek - luty 1942 r

Schulstrafte, obecnie ul. Szkolna. Po lewej stronie widoczne pierwsze progimnazjum męskie, dalej miejski spichlerz.

Turek - luty 1942 r.

Straße des 13. September; obecnie ul. Kaliska. Nieistniejące dziś domy mieszkalne, które po wojnie zostały zastąpione budynkami tzw. Starej Mirandy.

Turek - luty 1942 r.

Straße des 13. September; obecnie ul. Kaliska. Wyjazd z miasta w kierunku Muchlina.

Muchlin - luty 1942 r.

Nieistniejące już zabudowania Muchlina. W czasie II wojny światowej była to oddzielna miejscowość.

Muchlin - 1942 r.

Nieistniejące dziś drewniane zabudowania, znajdujące się w pobliżu folwarku, należącego przed wojną do rodziny Orłowskich.

Muchlin - 1942 r.

Dworek w Muchlinie, gdzie Niemcy zlokalizowali pomieszczenia starostwa powiatowego. W tych zabudowaniach swoją siedzibę miało także Wschodnio - Niemieckie Stowarzyszenie Gospodarstw Wiejskich - *Ostdeutsche Landbewirtschaftungsges m.b.H* oraz Zastępca Okręgowy.

Muchlin - 1942 r.

Zabudowania folwarczne w Muchlinie, w których swoją siedzibę miało m.in. Wschodnio - Niemieckie Stowarzyszenie Gospodarstw Wiejskich - *Ostdeutsche Landbewirtschaftungsges m.b.H* oraz Zastępca Okręgowy i starostwo powiatowe.

Turek - luty 1942 r.

Straße des 13. September; obecnie ul. Kaliska. Wjazd do miasta od strony zachodniej. Po prawej stronie widoczne tablice, informujące o przynależności administracyjnej miasta.

Turek - luty 1942 r.

Niemiecka kobieta, należąca do grupy przesiedleńców, z własnym dobytkiem przed wejściem do kościoła. Uwagę zwraca portret Führera, jako ważny element majątku.

Turek - luty 1942 r.

Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Przesiedleńcy niemieccy ("Czarnomorcy") przed kościołem parafialnym, gdzie oczekiwali na przydziały gospodarstw po wysiedlonych Polakach.

Turek - luty 1942 r.

Mieszkańcy miasta przy sklepie obuwniczym na rogu *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego i *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza.

Turek - luty 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Widok na ratusz miejski i na pierzeję zachodnią. W głębi widoczna wieża kościoła ewangelickiego i zabudowania *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - luty 1942 r.

Widok na *Straße des 13. September*, obecnie ul. Kaliska w kierunku rynku. Na ulicach widoczni turkowianie, jak i obywatele niemieccy.

Turek - luty 1942 r.
Polskie dzieci przed jednym z wejść do domu przy *Juden Straße*, obecnie
ul. Szeroka.

Turek - luty 1942 r.
Mieszkańcy miasta na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. Uwagę zwraca niemiecki drogowskaz i witryny sklepowe.

Turek - luty 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego.

Turek - luty 1942 r.
 Przystanek autobusowy przy *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. Na pierwszym planie widoczny przesiedleńca niemiecki.

Turek - luty 1942 r.

Niemieccy przesiedleńcy wnoszący łóżka do kościoła parafialnego, gdzie czasowo mieszkali w oczekiwaniu na nowe gospodarstwa. Na budynku widoczna tablica z napisem *Polnische Kirche* - kościół polski.

Turek - luty 1942 r.

"Czarnomorcy" wnoszący swój dobytek do kościoła parafialnego.

Turek - luty 1942 r.

Przychodnia przy *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza, gdzie przyjmował niemiecki lekarz - chirurg Ernest Knabe, naczelny lekarz Turku.

Turek - luty 1942 r.
Widok na *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina z budynku *Oberschule* - Szkoły Podstawowej nr 1 w kierunku miejscowości Władysławów.

Turek - luty 1942 r.
Panorama na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja z budynku *Oberschule* - Szkoły Podstawowej nr 1 w kierunku centrum miasta.

Turek - luty 1942 r.

Widok na *Waldweg*, obecnie ul. Torowa i tereny obecnego Zespołu Szkół Technicznych. W części centralnej fotografii nieistniejące obecnie zabudowania.

Turek - luty 1942 r.

Panorama *N.S.K.K. Strafe*, obecnie ul. 3 Maja z okien *Oberschule*, teraz Szkoła Podstawowa nr 1.

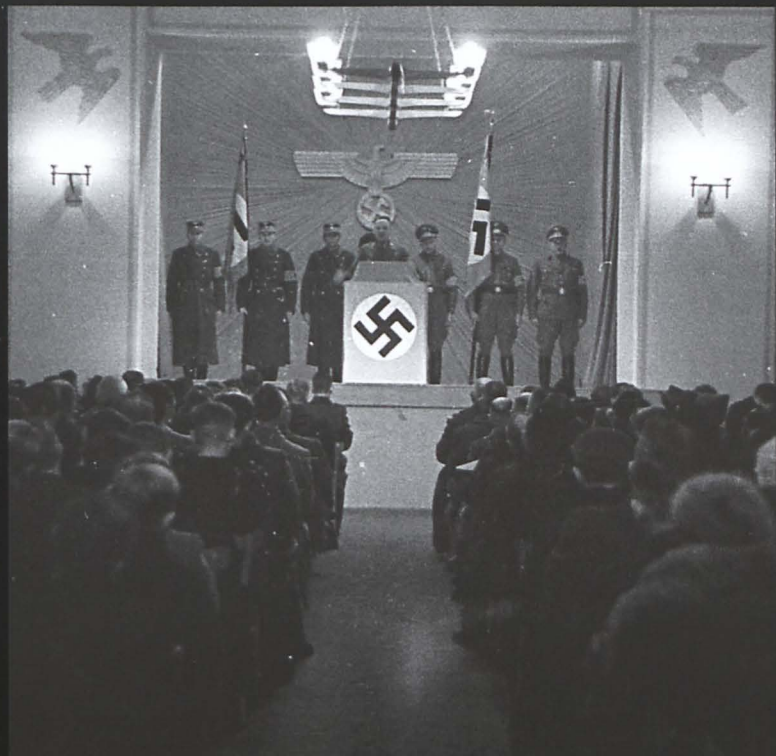
Turek - luty 1942 r.
Obywatele polscy zmuszeni do prac porządkowych przy odśnieżaniu *Straße der SS*, obecnie ul. Dobrska.

Turek - luty 1942 r.
Mieszkańki miasta przy odśnieżaniu *Straße der SS*, obecnie ul. Dobrska.

Turek - luty 1942 r.
Najprawdopodobniej *Straße der SS*, obecnie ul. Dobrska. Polska kobieta przy pompie.

Turek - 28 lutego 1942 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki, obecnie MDK, konferencja militarna
 członków S.A.

Turek - 28 lutego 1942 r.
 Pamiątkowa fotografia orkiestry na zakończenie konferencji militarnej.

Turek - 28 lutego 1942 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki, obecnie MDK, konferencja militarna członków
SA, podczas której występowała orkiestra 221 *Standarte* (Pułku) *SA*.

Turek - 28 lutego 1942 r.
 Członkowie orkiestry 221 *Standarte* (Pułku) *SA*.

Turek - 28 lutego 1942 r.
 Chór 221 *Standarte* (Pułku) *SA* podczas występu w *Deutsches Haus*.

Turek - 28 lutego 1942 r.
Orkiestra 221 *Standarte* (Pulku) SA w czasie koncertu.

Turek - marzec 1942 r.
Podwórko domu rabina, przylegające od strony północnej do budynku synagogi przy *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka.

Turek - marzec 1942 r.
Jedna z bram podwórkowych przy *Judengasse*, obecnie ul. Wąska.

Turek - marzec 1942 r.
Widok z okien *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1, w kierunku południowo - zachodnim. Na pierwszym planie *Deutsches Haus* - Dom Niemiecki.

Turek - marzec 1942 r.

Widok z okien *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1. Przedwojenna Spółdzielnia Pracy „Tkacz”. W czasie okupacji budynek biurowca został zaadaptowany na potrzeby Starostwa Powiatowego - *Landratsamt*.

Turek - marzec 1942 r.
Polskie dzieci na podwórku przy *Post StraÙe*, obecnie ul. Ogrodowa.

Turek - marzec 1942 r.

Zabudowania, które zajmowali obywatele polscy, to głównie oficyny przedstawiające bardzo zły stan techniczny. Elementy drewniane oraz pokrycia dachowe posiadały liczne uszkodzenia i wymagały natychmiastowej naprawy.

Turek - marzec 1942 r.

Podwórka nie posiadające kanalizacji, szczególnie podczas roztopów, stawały się nie do przebycia.

Turek - marzec 1942 r.

Polskie dzieci podczas zabawy na jednym z podwórek przy *Post StraÙe*, obecnie ul. Ogrodowa.

Turek - marzec 1942 r.

Post StraÙe, obecnie ul. Ogrodowa. Samochodowy warsztat naprawy Waltera Strehlowa nieczynny z powodu powołania właściciela do służby wojskowej. Na płocie widoczne reklamy firmy motoryzacyjnej DKW oraz oponiarskiej - Continental.

Turek - marzec 1942 r.

Badania lekarskie przeprowadzane w zakrystii kościoła parafialnego w Turku, którym poddawani byli przesiedleńcy niemieccy przed przydzieleniem im nowych gospodarstw.

Turek - marzec 1942 r.

Poza badaniami przesiedleńcy poddani byli skrupulatnej ewidencji.

Turek - marzec 1942 r.
"Czarnomorcy" - niemieccy przesiedleńcy w trakcie pobytu w kościele parafialnym.

Turek - marzec 1942 r.

Warunki pobytu w kościele były bardzo ciężkie. Nie posiadano zaplecza sanitarnego ani kuchennego. Spanie najczęściej odbywało się na siennikach.

Turek - marzec 1942 r.

Użycie piecyków do ogrzewania i gotowania oraz długi czas pobytu dużej liczby osób w budynku kościoła bardzo negatywnie wpłynęło na stan polichromii, wykonanej przez Józefa Mehoffera tuż przed wybuchem wojny.

Turek - marzec 1942 r.

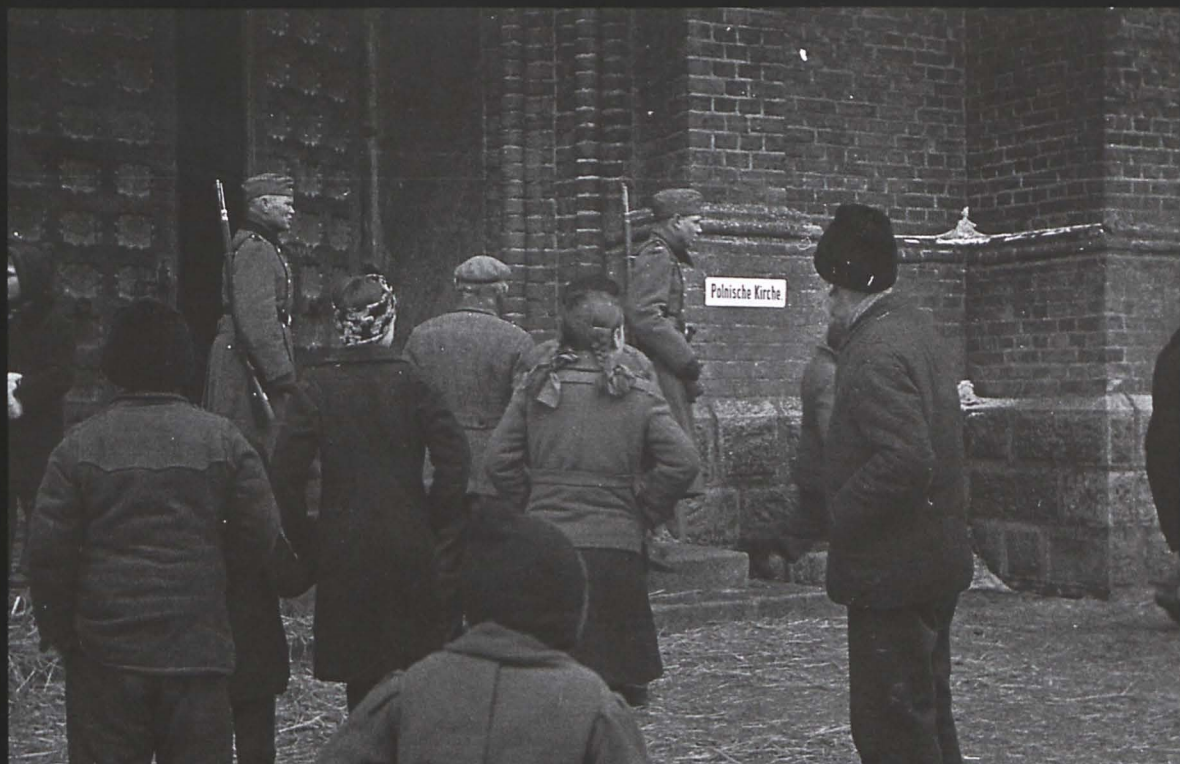
Po całej procedurze administracyjnej osadnicy mogli liczyć na przydział nowego gospodarstwa.

Turek - marzec 1942 r.
Członkowie SA i RAD na schodach przed głównym wejściem do kościoła parafialnego.

Turek - marzec 1942 r.
Przesiedleńcy przed kościołem. Niemiecka polityka ludnościowa zakładała przeniesienie na tereny Kraju Warty całych rodzin niemieckich ze wschodu i uczynienia z tych ziem czysto niemieckiego landu.

Turek - marzec 1942 r.
Patrol R4D pilnujący porządku w środku i na zewnątrz kościoła.

Turek - marzec 1942 r.
Przystrajanie niemieckiego samochodu wieńcami pogrzebowymi na *Brauerei Straße*, obecnie ul. Browarna, przed wyjazdem na zbiorowy pogrzeb do Dominikowie.

Dominikowice - 15 marca 1942 r.
Grób Niemki.

Dominikowice - 15 marca 1942 r.
Nieznane uroczystości pogrzebowe. Poczty sztandarowe SA i Hitlerjugend.

Dominikowice - 15 marca 1942 r.
Ugrupowania niemieckie podczas ceremonii pogrzebowych.

Dominikowice - 15 marca 1942 r.
Przemowa okolicznościowa landrata Fritza Klemma.

Dominikowice - 15 marca 1942 r.
Przemowa okolicznościowa landrata Fritza Klemma.
Ludność cywilna, zapewne pochodzenia niemieckiego, uczestnicząca w pogrzebie.

Turek - marzec 1942 r.
Panorama *Waldweg* - dawniej ulica Torowa, obecnie ul. W. Milewskiego. Na fotografii widoczny dom rodziny Milewskich.

Turek - marzec 1942 r.
Heim Oberschule - Wyższa Szkoła Ojczyzniana i boisko szkolne, które w tym czasie było w budowie, podczas roztopów.

Turek - marzec 1942 r.
Prace porządkowe na boisku *Oberschule* - Szkoły Podstawowej nr 1.

Turek - marzec 1942 r.
Roztopy na *Hans Schemm Straße*, obecnie ul. T. Kościuszki.

Turek - marzec 1942 r.

Budynek *Oberschule* powstały w połowie lat 20-tych XX w. Niemcy rozebrali ciąg domów przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja, uzyskując tym samym miejsce do budowy boiska sportowego.

Turek - marzec 1942 r.

Hans Schemm Straße, obecnie ul. T. Kościuszki. Zdjęcie wykonane w kierunku południowym. Z lewej strony widoczny budynek *Heim Oberschule*, obecnie Zespół Szkół Ogólnokształcących.

Turek - marzec 1942 r.
Wärthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska, widok w kierunku rynku.
 Nawet brukowane ulice miasta podczas roztopów nie wyglądały zbyt dobrze.

Turek - marzec 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Polka czerpiąca wodę. W tle widoczny ratusz miejski.

Turek - marzec 1942 r.
 Drewniana chata przy *Waldweg*, dawniej ul. Torowa, obecnie ul. W. Milewskiego. W tle *Oberschule* - szkoła niemiecka.

Brudzew - 2 kwietnia 1942 r.
 Wnętrze mleczarni w Brudzewie.

Brudzew - marzec 1942 r.
Widok na rynek w kierunku południowym. W oddali widoczna wieża strażnicy.

Brudzew - 2 kwietnia 1942 r.

Wjazd do Brudzewa od strony północno - wschodniej. W głębi widoczne zabudowania folwarczne. Parterowy budynek, na środku fotografii, w czasie wojny służył jako miejscowa mleczarnia.

Brudzew - 2 kwietnia 1942 r.

Zabudowania folwarczne. W głębi widoczny okazały spichlerz, pochodzący z końca XIX w.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Po wielu latach, aż po dziś, nagrobki żydowskie - macewy, są odnajdywane w różnych punktach miasta.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Decyzją miejscowego landrata Fritza Klemma, z maja 1941 roku, Niemcy systematycznie niszczyli nagrobki, używając ich jednocześnie jako materiał budowlany.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Zniszczony cmentarz żydowski położony na Zdrojkach Lewych.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
W krótkim czasie po cmentarzu żydowskim nie pozostał żaden ślad.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Turkowski kirkut został założony w latach 30-tych XIX w. Był jednym z większych cmentarzy żydowskich w tym rejonie. Posiadał przepiękne polichromowane macewy.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Turkowski cmentarz żydowski podczas rozbiórki prowadzonej przez niemieckie władze okupacyjne.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Widok na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja od strony północnej w kierunku rynku. Z prawej strony nieistniejący obecnie dom mieszkalny.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.

Widok na *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1 od strony północnej. Na pierwszym planie stawy przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina, oraz przedwojenny dom starosty Nożyńskiego, który został zamieszkały w czasie wojny przez rodzinę Bredenberków.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.

Widok na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja od strony północnej w kierunku rynku. Z prawej strony nieistniejące zabudowania mieszkalne.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.

Mleczarnia przy *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska Szosa.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Opróżnianie kan z mlekiem.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Opróżnianie kan z mlekiem oraz ich mycie. W mleczarni pracowali głównie Polacy, jednak pracę swoją wykonywali pod nadzorem Niemców.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.

Jak na czasy wojenne mleczarnia posiadała dość nowoczesne wyposażenie.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.

Pomieszczenia, w których składowano gotowe wyroby mleczarskie, w tym przypadku sery.

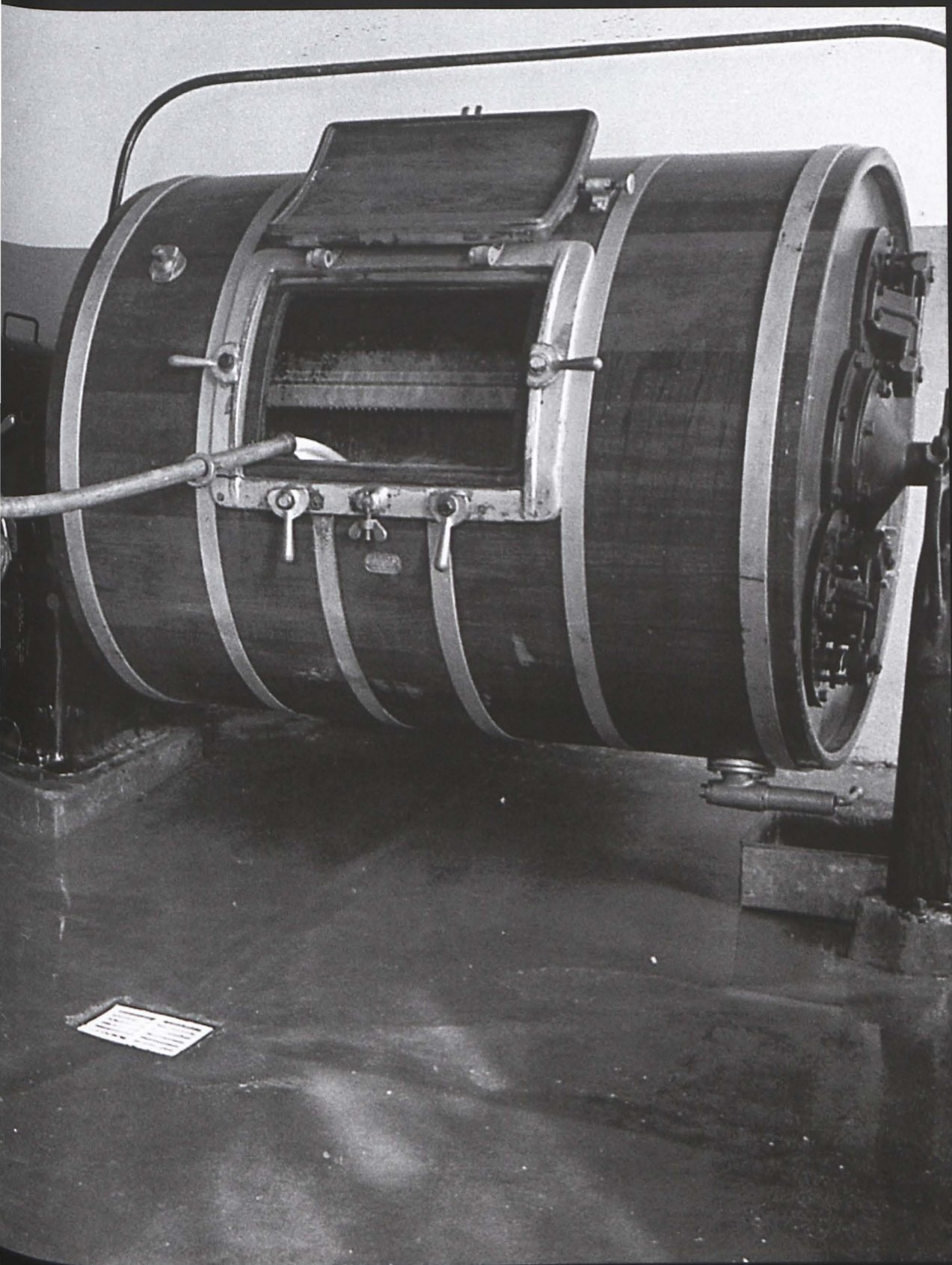
Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Załadunek pustych kanek.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Załadunek kanek przed budynkiem mleczarni.

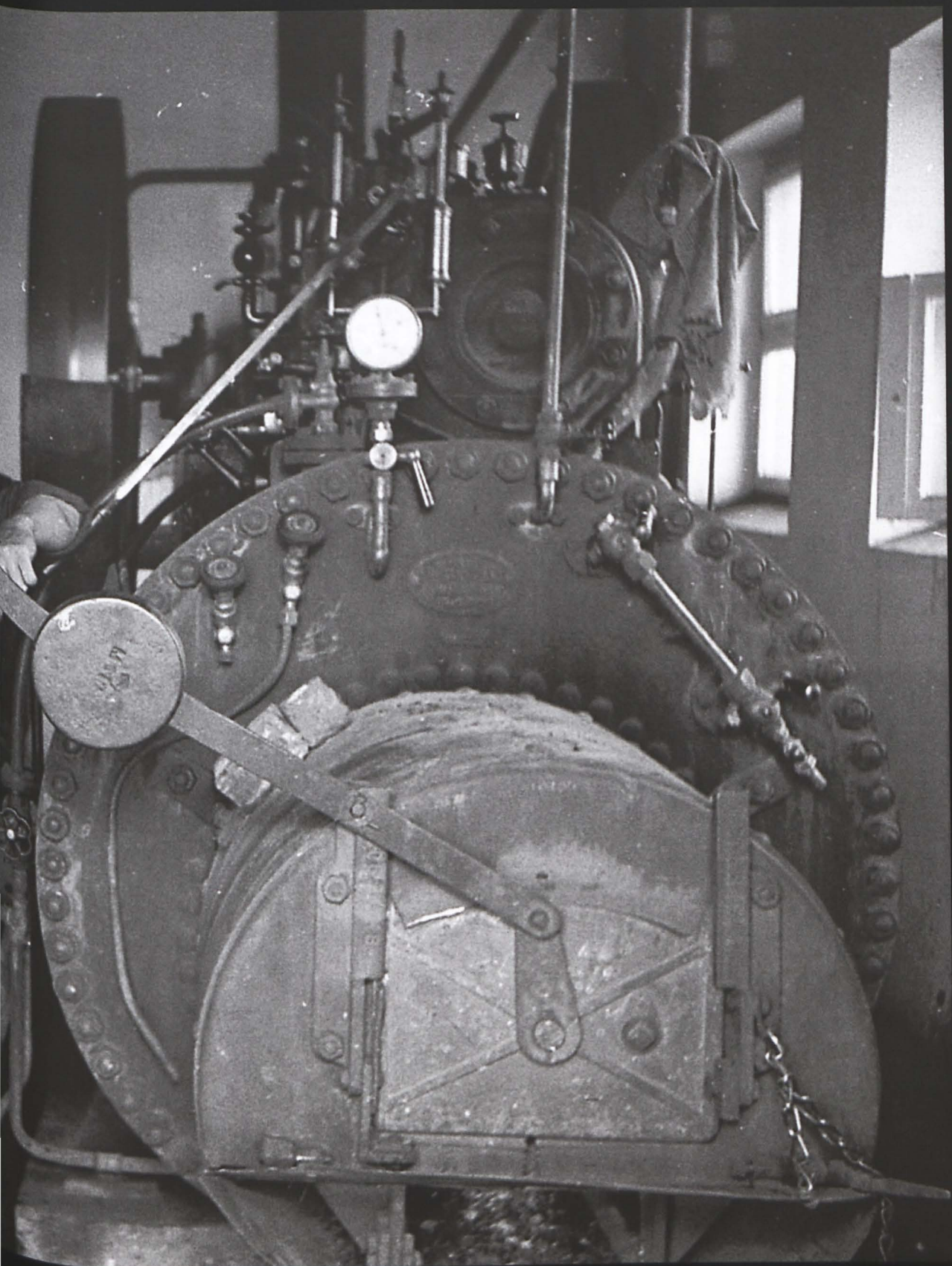

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Przygotowania do wyrobu masła.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Polacy, pracownicy mleczarni, przy kotle.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Masło po wyjęciu z kadzi.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Pakowalnia jaj w budynku mleczarni.

Turek - 5 kwietnia 1942 r.
Sortownia jaj. Jaja były układane w trzech grupach w zależności od swoich rozmiarów oraz ostemplowywane.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Konferencja *Der Zivile Luftschütz* - Cywilnej Samoobrony Przeciwlotniczej, w budynku *Schulungsborg der NSDAP* - Placówce Szkoleniowej NSDAP, obecnie budynek należący do parafii NSPJ.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Konferencja *Der Zivile Luftschütz* - Cywilnej Samoobrony Przeciwlotniczej, w budynku *Schulungsborg der NSDAP* - Placówce Szkoleniowej NSDAP - w trakcie jednego z wykładów.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Składanie przysięgi po zakończeniu konferencji *Der Zivile Luftschütz* - Cywilnej Samoobrony Przeciwlotniczej.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Składanie przysięgi po zakończeniu konferencji *Der Zivile Luftschütz* - Cywilnej Samoobrony Przeciwlotniczej.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Złożenie gratulacji po przysiędze na zakończenie konferencji. W szeregi *Luftschütz* wchodziły osoby mundurowe, cywilne oraz młodzież z *Hitlerjugend*.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Dzwony kościelne zdjęte przez Niemców z kościołów parafialnych powiatu tureckiego.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

W znacznej części dzwony te miały trafić do hut z przeznaczeniem na cele wojskowe. Tylko te najstarsze i najcenniejsze miały zawisnąć na terenie III Rzeszy.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Niemieccy przesiedleńcy ze wschodu podczas czasowego pobytu w kościele parafialnym.

Turek - 12 kwietnia 1942 r.

Witryna na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego, na której widoczne są hasła WHW - *Winterhilfswerk* - Niemieckiej Pomocy Zimowej, akcji mającej na celu zbiórkę m.in. odzieży itp.

Organizacją jej patronującą była NSV - *Nationalsozialistische Volkswohlfart* - Narodowosocjalistyczna Ludowa Opieka Społeczna, z siedzibą na *Adolf Hitler Platz*.

Turek - 17 kwietnia 1942 r.
Widok na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - 17 kwietnia 1942 r.
Widok na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja i dalej na *Landratsallee*,
obecnie ul. F. Chopina. Z lewej strony w głębi widoczny nieistniejący
obecnie budynek mieszkalny.

Turek - 17 kwietnia 1942 r.
Prace rolne na Zdrojkach Prawych.

Turek - kwiecień 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego, widok na część północno - zachodnią. Liczne flagi III Rzeszy w centrum miasta mogły zostać wywieszone z okazji rocznicy urodzin Führera.

Turek - kwiecień 1942 r.

Róg *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego i *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Na pierwszym planie widoczny sklep Josefa Heine, obok wejście do siedziby *Deutsches Rotes Kreuz* - Niemieckiego Czerwonego Krzyża.

Turek - kwiecień 1942 r.
Członkowie *Reichsarbeitsdienst* - Służby Pracy Rzeszy w rynku, przy stacji benzynowej.

Turek - kwiecień 1942 r.
Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Z lewej strony nieistniejąca już pompa miejska.

Turek - kwiecień 1942 r.
Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska, widok w kierunku rynku.

Turek - kwiecień 1942 r.
 Budynek *Heim Oberschule* - Wyższej Szkoły Ojczyznianej od strony boiska. Skład surowca do budowy plotu stadionowego przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.

Plac przed budynkiem *Postamt* - Poczty Głównej. Z prawej strony widoczna *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Zaplecze *Postamt*. Na parkingu, z tyłu urzędu trwa rozładunek przesyłek pocztowych.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Zaplecze *Postamt*. Na parkingu stojące autobusy i samochody pocztowe. W tle trwa rozbudowa urzędu pocztowego.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Plac przed budynkiem *Postamt* - Poczty Głównej. Na fotografii widoczny wyładunek przesyłek pocztowych przez pracowników poczty.

Turek - kwiecień 1942 r.
Deutsches Haus - Dom Niemiecki, obecnie MDK.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
 Prace ziemne wykonywane przez Polaków przy budowie parku i stawu z tyłu budynku *Landratsamt* przy *Straße des 13. September*; obecnie Urząd Miejski przy ul. Kaliskiej.

Turek - kwiecień 1942 r.

Budowa *Sportplatz* - boiska sportowego. W głębi widoczny budynek *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - kwiecień 1942 r.

Panorama *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego. Na fotografii widoczny budynek Spółdzielni Pracy „Tkacz”, gdzie w czasie wojny swoje biura miał *Landratsamt* - Starostwo Powiatowe.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.

Prace wykonywane były ręcznie, bez pomocy jakichkolwiek maszyn, pod nadzorem urzędników niemieckich.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.

Była to bardzo ciężka praca, wymagająca dużego wkładu fizycznego od pracujących, którzy wykonywali ją przez cały dzień.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.

Wjazd do miasta od strony zachodniej *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.

Kuźnia Mileny Durskiej, najprawdopodobniej znajdująca się w Muchlinie lub na *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Tkalnia Teodora Müllera przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Budowa stawu oraz parku za budynkiem nowego *Landratsamt* przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.
Z prawej strony widoczne zabudowania gorzelni.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Prac na każdym etapie budowy stawu i zakładaniu parku doglądali niemieccy urzędnicy.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Widok na budowę stawu i parku; w głębi widoczna budowa *Landratsamt* - gmachu starostwa.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Widok na kościół i gorzelnię od strony południowo - zachodniej.

Turek - 27 kwietnia 1942 r.
Zabawa beczką na kanale Folusz przy zabudowaniach gorzelni przy *Parkstraße*, obecnie ul. Gorzelniana.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Panorama północnej części miasta wykonana z wieży ratusza miejskiego. W oddali widoczne budynki szkół oraz kościół ewangelicki.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Widok w kierunku wschodniej części miasta. Panorama *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.
Widok w kierunku wschodniej części miasta. Panorama *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska.
W oddali widoczny tartak oraz stawy.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Panorama południowo - wschodniej części *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego, z widokiem na kościół parafialny wzniesiony w początkach XX w. W centrum fotografii niewielki plac ze sceną, który powstał po wyburzeniu przez Niemców trzech parterowych domów.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.
Panorama południowo - zachodniej części *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.
Panorama północnej pierzei *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego, z ratuszem miejskim wzniesionym w latach 70-tych XIX w.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Widok na północno - wschodnią część *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza. W oddali widoczny budynek plebanii; w czasie wojny siedziba landrata Fritza Klemma.

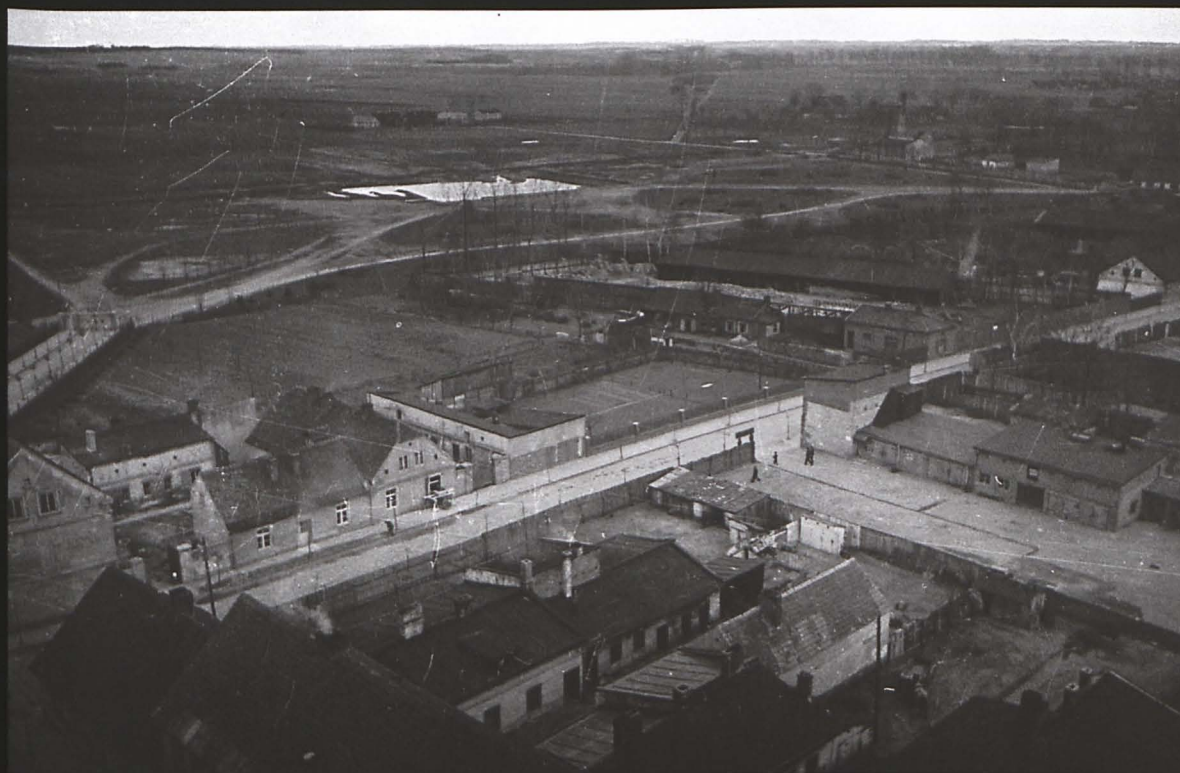

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Zdjęcie wykonane z wieży kościelnej na fragment *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza. W dole widoczny fragment budynku *Schulungsborg der NSDAP* - Placówka Szkoleniowa NSDAP.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.
Panorama zachodniej części miasta.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.
Panorama południowo - zachodniej części miasta z widokiem na park im. Żerminy Składkowskiej i gorzelnię,
wykonana z wieży kościoła parafialnego.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Panorama północno - zachodniej części miasta wykonana z wieży kościoła parafialnego. Bardzo dobrze widoczne są na fotografii: ratusz, synagoga, kościół ewangelicki oraz budynki szkół.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Jedno z niewielu zdjęć ukazujących przedwojenny szpital św. Pawła oraz panoramę *Litzmannstadter Straße*, obecnie ul. Uniejowska.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Panorama zabudowań miasta od strony północno - wschodniej.

Turek - 28 kwietnia 1942 r.

Widok na podwórka kamienic rynku pierzei wschodniej. W centrum fotografii widoczne zaprzęgi przesiedleńców niemieckich.

Turek - 29 kwietnia 1942 r.
Prace przy budowie strzelnicy na terenie boiska sportowego przy *Heim Oberschule*, obecnie Zespół Szkół Ogólnokształcących.

Turek - 29 kwietnia 1942 r.
Panorama *Hans Schemm Straße*, obecnie ul. T. Kościuszki z widokiem na kamienicę rodziny Fordońskich z jednej strony ulicy oraz na zabudowania elektrowni miejskiej i łaźnię z drugiej.

Turek - 29 kwietnia 1942 r.

Budowa strzelnicy na boisku sportowym. Cembrowiny posłużą do wykonania torów strzelniczych.

Turek - 29 kwietnia 1942 r.

Budowa ogrodzenia *Sportplatz* - boiska sportowego przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - 29 kwietnia 1942 r.

Widok na *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego. Na pierwszym planie widoczna przedwojenna Spółdzielnia Pracy „Tkacz”, gdzie podczas wojny znajdowały się pomieszczenia *Landratsamt* - Starostwa Powiatowego.

Turek - 29 kwietnia 1942 r.

Heim Oberschule - Zespół Szkół Ogólnokształcących; fotografia wykonana od strony *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - 29 lub 30 kwietnia 1942 r.
Polacy pracujący przy budowie ogrodzenia boiska sportowego od strony
N.S.K.K. Straße, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - 29 lub 30 kwietnia 1942 r.
N.S.K.K. Straße, obecnie ul. 3 Maja. Z lewej strony widoczny fragment starej
remizy strażackiej, za nią kościół ewangelicki.

Turek - 29 lub 30 kwietnia 1942 r.
Brauerei Straße, obecnie ul. Browarna; zdjęcie wykonane w kierunku
wschodnim od strony *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - 29 lub 30 kwietnia 1942 r.
Macewy, które w czasie wojny były wmurowane w schody obiektu, po wielu latach od jej zakończenia, zostały wyjęte i trafiły do miejscowego muzeum.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.
Sprzedaż drewna w tartaku Zahna przy *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska Szosa.

Turek - 29 lub 30 kwietnia 1942 r.
Prace budowlane przy budynku *Reichsarbeitsdienst Gruppe 400* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400. Uwagę zwraca wykorzystanie macew - żydowskich nagrobków - do wznoszenia schodów.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.
Wejście do tartaku Zahna, gdzie mieszkańcy miasta zaopatrywali się w drewno do budowy niewielkich pomieszczeń, plotów itp.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.
Budowa ogrodzenia *Sportplatz* - boiska sportowego przy *N.S.K.K. StraÙe*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.
Tartak Zahna przy *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska Szosa.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.
Załadunek zakupionego drewna.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.

W drodze do domu. Przed skrzyżowaniem *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska Szosa z *Ubenannte Straße*, obecnie ul. Legionów Polskich. Z lewej strony plac, gdzie we wrześniu Niemcy dokonywali masowych egzekucji.

Turek - 30 kwietnia 1942 r.

Pomiary geodezyjne na *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska Szosa.

Turek - maj 1942 r.

Straße der S.A., obecnie ul. S. Żeromskiego. Polscy mieszkańcy wracają do domu z drewnem, prawdopodobnie przeznaczonym na opał.

Turek - maj 1942 r.

Rozładunek płyt chodnikowych prowadzony przez Polaków na *Sportplatz* - boisku sportowym.

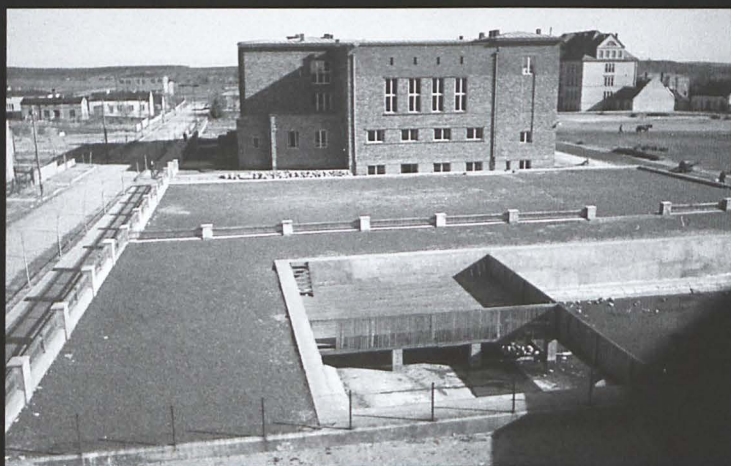
Turek - maj 1942 r.

Układanie płytek chodnikowych wzdłuż bieżni stadionu przy *Heim Oberschule* - Wyższej Szkole Ojczyźnanej. W tle widoczne zabudowania gminy żydowskiej.

Turek - maj 1942 r.

Modelarnia na poddaszu *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1. Na zdjęciu młodzież z 909 Bann Hitlerjugend - 909 Chorągwi Hitlerjugend, podczas budowy modeli latających.

Turek - 8 maja 1942 r.

Widok na *Heim Oberschule* i *Oberschule* oraz na basen szkolny od strony południowej z budynku dawnej elektrowni, obecnie siedziby oddziału PKO.

Turek - 8 maja 1942 r.

Od strony wschodniej dobrze już widoczne dwa stanowiska strzeleckie.

Turek - 8 maja 1942 r.

Budowa pomieszczenia strzelniczego na boisku sportowym przy *Heim Oberschule*, obecnie Zespół Szkół Ogólnokształcących.

Turek - 8 maja 1942 r.

Panorama *Hans Schemm Straße*, obecnie ul. T. Kościuszki. Z prawej strony widoczne budynki szkolne, w oddali Spółdzielnia Pracy „Tkacz”.

Turek - 8 maja 1942 r.

Widok na *Straße der SA*, obecnie ul. S. Żeromskiego z okien elektrowni, obecnej siedziby oddziału PKO. W głębi widoczna fasada frontowa synagogi przy *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka.

Turek - 8 maja 1942 r.

Prawie ukończony tor strzelniczy zbudowany z dren studziennych. Po zakończeniu budowy tory te zostaną zamaskowane nasypem ziemnym.

Turek - maj 1942 r.
Prace ziemne na placu przed *Deutsches Haus*, obecnie MDK, przy parku Konstytucji 3 Maja.

Turek - maj 1942 r.
Prace ziemne wykonywane były przez młodych Niemców. Ich celem było uporządkowanie placu pod planowany w tym miejscu Park.

Turek - 8 maja 1942 r.

Jedno z polskich podwórek przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja. W oddali widoczny budynek *Heim Oberschule*.

Turek - maj 1942 r.

Uwagę zwraca stan techniczny budynków, które w zasadzie nadają się już tylko do rozbiórki.

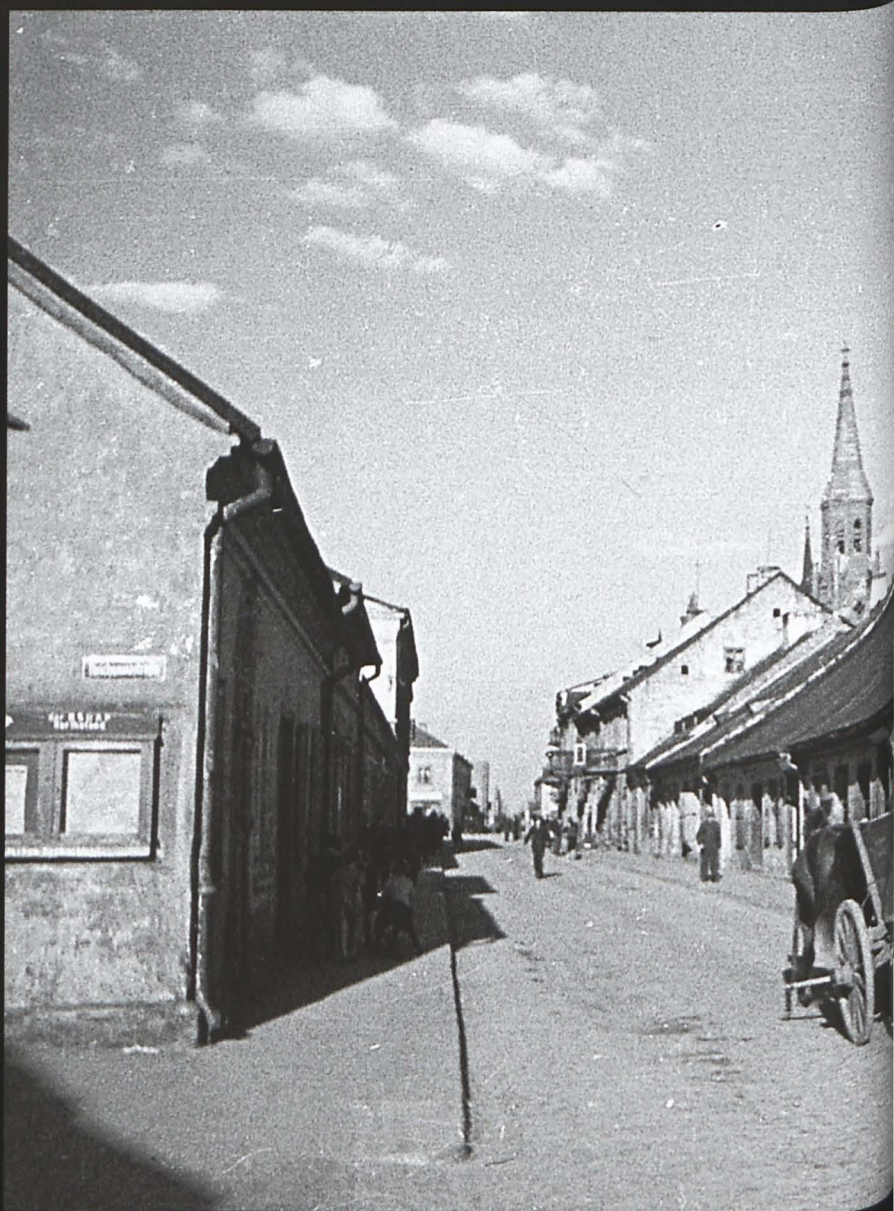

Turek - maj 1942 r.

Brak lub niedostępność dla obywateli polskich materiałów budowlanych prowadził do tego, iż przeprowadzenie remontów budynków było niemożliwe.

Turek - maj 1942 r.
Mieszkańcy miasta na *Judengasse*, obecnie ul. Wąska, w pół roku po likwidacji getta przez Niemców.

Turek - maj 1942 r.
Sklepy i punkty usługowe przy
Straße des 13. September, obecnie
ul. Kaliska.

Turek - maj 1942 r.
Jedno z nieistniejących dziś polskich zabudowań przy *Waldweg*, obecnie ul. Torowa i ul. W. Milewskiego.

Turek - maj 1942 r.
Wiele polskich zabudowań w czasie okupacji znajdowało się w bardzo złym stanie technicznym. Nie remontowane groziły zawaleniem. Ludność polska miała ograniczony dostęp do zakupu materiałów budowlanych.

Turek - maj 1942 r.
Zabudowania mieszkalne przy *Waldweg*, obecnie ul. Torowa i ul. W. Milewskiego. Z lewej strony murowany dom rodziny Milewskich.

Turek - maj 1942 r.
Panorama *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego od strony wlotu na starówkę ul. *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - maj 1942 r.

Widok od strony frontowej na klasycystyczny kościół ewangelicki z połowy XIX wieku przy *N.S.K.K. StraÙe*, obecnie ul. 3 Maja. Kościół ten jako jeden z niewielu na terenie Wielkopolski zachował swój pierwotny wystrój. Z jego wnętrza w czasie wojny właściwie nic nie zostało skradzione.

Turek - maj 1942 r.
Mieszkańcy miasta na *Judengasse*, obecnie ul. Wąska, w pół roku po likwidacji getta przez Niemców.

Turek - maj 1942 r.
Sklepy i punkty usługowe przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - maj 1942 r.
Widok na *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska w kierunku starówki.

Turek - maj 1942 r.
Prace budowlane w jednej z kamienic pierzei zachodniej na *Adolf Hitler Platz*; obecnie Plac Wojska Polskiego.

Turek - maj 1942 r.
Panorama placu przy *Parkstraße*, obecnie ul. Gorzelniarna. W tym miejscu obecnie znajduje się tzw. dom usług.

Turek - maj 1942 r.
Widok na *Straße des 13. September*, obecnie ul. Kaliska w kierunku Muchlina.

Turek - maj 1942 r.

Właściciel Wagner na zapleczu swojego sklepu przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska, podczas rachowania.

Turek - maj 1942 r.
Panorama na *Landratsallee*, obecnie ul. F Chopina, w głębi widoczny budynek *Oberschule* - Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - maj 1942 r.
N.S.K.K. Straße, obecnie ul. 3 Maja. Widok na *Oberschule* - Szkoła Podstawowa nr 1 od strony południowo - wschodniej.

Turek - maj 1942 r.
Mühlen Straße, obecnie ul. Kączkowskiego. Budynek *Oberschule* - Szkoła Podstawowa nr 1 od strony północno - zachodniej.

Turek - maj 1942 r.

Domy mieszkalne i zabudowania gospodarcze przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja. W oddali widoczny budynek *Oberschule*, obecnie Szkoły Podstawowej nr 1.

Turek - maj 1942 r.

Widok na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja, z lewej strony *Oberschule*.

Turek - maj 1942 r.

Plac ćwiczeń turkowskiej straży pożarnej wraz ze starą zabudową strażacką przy *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Turek - maj 1942 r.
Obywatele niemieccy podczas spaceru na *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

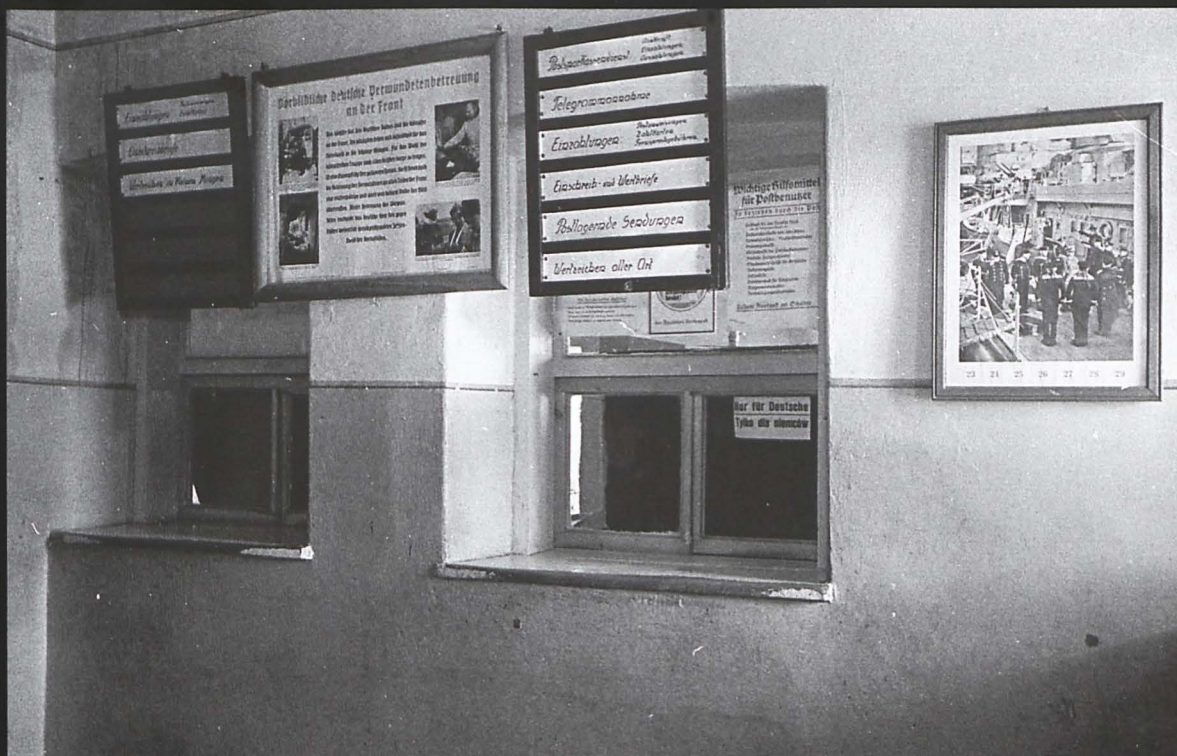
Turek - maj 1942 r.
Widok na staw przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina. Tuż za nim budunek, który w czasie wojny zamieszkiwała rodzina Bredenberków, obecnie siedziba PZU.

Turek - maj 1942 r.
Najprawdopodobniej niemieckie dziewczynki na skrzyżowaniu *N.S.K.K. Straße* i *Mühlen Straße*, obecnie ul. 3 Maja i S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
Postamt - Urząd Pocztowy przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Magazyn przesyłek pocztowych.

Turek - maj 1942 r.

Postamt - Urząd Pocztowy przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Na jednym z okienek obsługowych widnieje napis *Nur für Deutsche* - Tylko dla Niemców. W tym czasie urząd był w przebudowie.

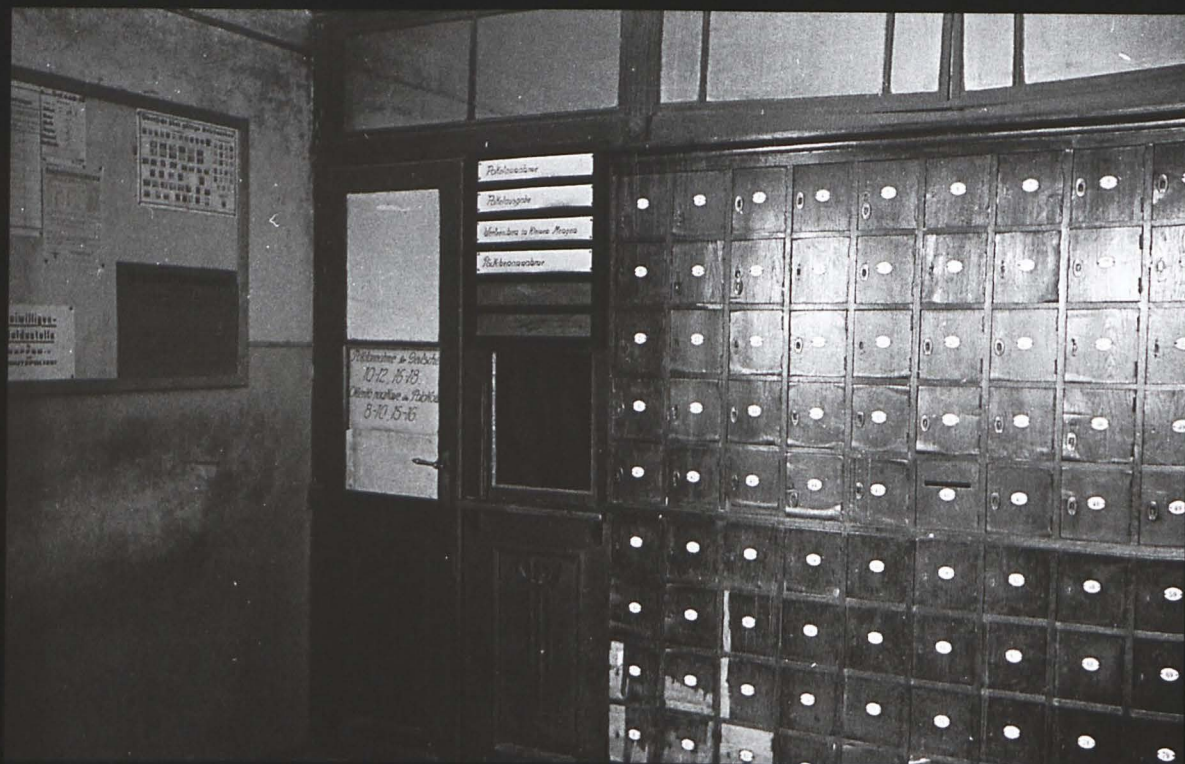
Turek - maj 1942 r.

Postamt - Urząd Pocztowy przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Pracownicy poczty w czasie pracy. Ze względu na bezpieczeństwo dostarczanej korespondencji w urzędzie zatrudniani byli wyłącznie Niemcy.

Turek - maj 1942 r.

Warsztat naprawy samochodów, mieszczący się w garażach z tyłu poczty. Naprawa autobusu wykorzystywanego także do przewożenia przesyłek pocztowych.

Turek - maj 1942 r.

Postamt - Urząd Pocztowy - wewnątrz.

Turek - maj 1942 r.

Praca w jednym z ogródków przydomowych w pobliżu *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - maj 1942 r.

Widok na budynek *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1 od strony zachodniej.

Turek - maj 1942 r.
Odbiór przesyłek pocztowych przed *Heim Oberschule* - Wyższa Szkoła Ojczyźniana, obecnie Zespół Szkół Ogólnokształcących przy *Hans Schemm Straße*, obecnie ul. T. Kościuszki. Pocztę po mieście rozwoziły specjalne wozy konne.

Turek - maj 1942 r.

Panorama *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja, widok z okien *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - maj 1942 r.

Młodzi uczniowie niemieccy w oknie *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - maj 1942 r.

Widok na budynek urzędu gminy żydowskiej i synagogę przy *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka.

Turek - maj 1942 r.

Należące do parafii ewangelickiej: kościół i pastorówka. Oba obiekty w czasie wojny nie zostały rozgrabione jako jedne z nielicznych parafii ewangelickich na terenie Wielkopolski.

Turek - maj 1942 r.

Widok na *Sportplatz* - boisko sportowe w budowie. W oddali maszerująca na wyznaczone miejsce pracy kolumna członków *Reichsarbeitsdienst Gruppe 400* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400.

Turek - 18 maja 1942 r.
Grupa Niemców przed budynkiem *Schulungburg der NSDAP* - Placówka Szkoleniowa NSDAP przy *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza, z agregatem prądotwórczym.

Turek - 18 maja 1942 r.
Próba uruchomienia agregatu prądotwórczego przez obywateli niemieckich.

Turek - 18 maja 1942 r.

Prace wiosenne prowadzone prawdopodobnie przez kobiety polskie w ogrodach *Kreisleitung* - siedziba partii *NSDAP* i landrata, obecnie ogrody parafialne.

Turek - 18 maja 1942 r.

Budynek *Kreisleitung* - siedziba partii *NSDAP* i landrata, obecnie plebania parafii NSPJ.

Turek - 18 maja 1942 r.

Spotkanie Niemców zajmujących się filmem i fotografią w budynku *Schulungsbund der NSDAP* - Budynku Szkoleniowym NSDAP przy *Robert Koch Platz*, obecnie Plac H. Sienkiewicza. Najprawdopodobniej wśród tej grupy są osoby powiązane z *Kreisbildstelle Turek/Wartheland*.

Turek - maj 1942 r.

Prace wykończeniowe przy budowie *Sportplatz*. Widok z okien *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - maj 1942 r.
Landrat SS - Untersturmführer Fritz Klemm w ogrodach Kreisleitung.
 Seria zdjęć landrata została wykonana na specjalne życzenie Fritza Klemma.

Turek - maj 1942 r.
Landrat SS - Untersturmführer Fritz Klemm przed budynkiem Kreisleitung, przy Robert Koch Platz, obecnie Plac H. Sienkiewicza.

Turek - maj 1942 r.
Landrat SS - Untersturmführer Fritz Klemm w swoim gabinecie przy Robert Koch Platz, obecnie budynek plebanii przy Placu H. Sienkiewicza.

Turek - maj 1942 r.
Schulschleifer - szkolny szlifierz, p. Józefiak, w otoczeniu Niemców podczas pracy przed budynkiem *Heim Oberschule* - Wyższa Szkoła Ojczyzniana przy *Hans Schemm Straße*, obecnie ul. T. Kościuszki.

Turek - maj 1942 r.

Fragment pierzei wschodniej kamienie przy *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. Fotografia wykonana z kamienicy, w której przed wojną znajdował się sklep rodziny Barskich.

Turek - maj 1942 r.
Budowa nowego obiektu *Landratsamt* - starostwa przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - maj 1942 r.
Widok na *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Na ławce siedzą obywatele niemieccy.

Turek - maj 1942 r.

Panorama północno - zachodniej części miasta. W oddali widoczna budowa bloków mieszkalnych przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego oraz ogromne ilości materiałów budowlanych. Bloki te miały być przeznaczone dla obywateli i urzędników niemieckich.

Przykona - maj 1942 r.
Niemieckie dzieci przed budynkiem *Volksschule*.

Przykona - maj 1942 r.
Jeden z niemieckich uczniów w uniformie
Hitlerjugend.

Przykona - maj 1942 r.
Młody Niemiec przed szkołą. W klapie
widoczny znaczek przynależności do
Hitlerjugend.

Przykona - maj 1942 r.
Niemiecka uczennica miejscowej
Volksschule.

Przykona - maj 1942 r.
Gra w dwa ognie na boisku szkolnym. Do szkoły chodzili wyłącznie dzieci
niemieckie. W czasie okupacji wszystkie szkoły polskie zostały zamknięte lub
zamienione na niemieckie. Polskie dzieci pobierały naukę na tajnych
kompletach.

Przykona - maj 1942 r.

Część dzieci już we wczesnym wieku poddawana była indoktrynacji politycznej, o czym mogą świadczyć bardzo młode osoby w uniformach *Hitlerjugend*.

Przykona - maj 1942 r.

Uczniowie po zakończeniu lekcji w drodze do domu.

Turek - maj 1942 r.
Kościół ewangelicki i podwórkó pastorówki z pompą. Widok od strony południowej.

Turek - maj 1942 r.
Budynek pastorówki od strony wschodniej. Na elewacji widoczne, nieistniejące dzisiaj, drewniane schody prowadzące na piętro.

Turek - maj 1942 r.
Stoisko z wyrobami garncarskimi.

Turek - maj 1942 r.
Kram z wyrobami powroźniczymi. Właściciele kramów pochodzili z Turku i jego okolic, o czym świadczą tabliczki umieszczane na stoiskach.

Turek - maj 1942 r.
Mały wybór towarów oraz ograniczenia dotyczące handlu, wprowadzone przez władze niemieckie, spowodowały, iż sprzedających, jak i kupujących nie było zbyt wielu.

Turek - maj 1942 r.
Stoiska handlowe na tzw. nowym rynku, obecnie plac targowy. Tutaj głównie zaopatrywali się Polacy, ale także i Niemcy.

Turek - maj 1942 r.
Gerhard Bredenberg - członek partii, z-ca landrata - starosta powiatowego, w swoim gabinecie przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
W biurze landratury przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
W landraturze pracowali wyłącznie Niemcy. Jeszcze przed wybuchem wojny byli oni przygotowywani, aby wraz z zakończeniem działań zbrojnych objąć stanowiska urzędnicze. Obywatele polscy nie byli dopuszczani do tych stanowisk m.in. ze względów bezpieczeństwa.

Turek - maj 1942 r.

Jedna z pracowni *Landratsamt* - Starostwa Powiatowego przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego, gdzie starostwo miało swoje urzędy w budynku przedwojennej Spółdzielni Pracy „Tkacz”.

Turek - maj 1942 r.
W urzędzie landratury przy *Mühlen StraÙe*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
Urzednicy podczas pracy w landraturze przy *Mühlen StraÙe*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
W gabinecie landrata Fritza Klemma przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
W biurze urzędu landratury przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.
Panorama na *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego. W głębi widoczna *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - maj 1942 r.
Wiosenna panorama *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego.

Turek - maj 1942 r.
Widok na kościół NSPJ od strony *Pilsudski Park*, obecnie Park Miejski im. Żerminy Składkowskiej.

Turek - maj 1942 r.
Budowa strzelnicy przy *Sportplatz* - boisko sportowe *Heim Oberschule* - Liceum Ogólnokształcące.
W tle widoczna panorama *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka z budynkiem gminy żydowskiej i synagoga.

Turek - maj 1942 r.
Widok na *Straße der SA*, obecnie ul. S. Żeromskiego. Na drugim planie widoczne zabudowania osadników tkackich powstałe w latach 20-tych XIX w.

Turek - maj 1942 r.
Kwitnące kasztany przed *Postamt* - Urzędem Pocztowym przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - maj 1942 r.
Prawdopodobnie biuro kierownika *Deutsches Haus* - Dom Niemiecki, obecnie MDK.

Turek - maj 1942 r.

Woznica w chwili odpoczynku na *Webergasse*, obecnie ul. A. Mickiewicza w miejscu obecnego postoju taxi.

Turek - maj 1942 r.
Straße des 13. September; obecnie ul. Kaliska. Widok na *Postamt* - Urząd Pocztowy.

Turek - maj 1942 r.

Rozbiórka domu przy *Straße der S.A.*, obecnie ul. S. Żeromskiego. Najeczęściej ciężkie prace rozbiórkowe i budowlane były wykonywane przez Polaków pod nadzorem niemieckim.

Turek - maj 1942 r.

Rozbiórka domu przy *Straße der S.A.*, obecnie ul. S. Żeromskiego. Dla młodych osób wydarzenie takie było zawsze czymś ciekawym.

Turek - maj 1942 r.

Nieznana bliżej uroczystość w pomieszczeniach *Kreisbauamt* - Powiatowy Urząd Budowlany, które znajdowały się w halach fabrycznych przedwojennej Spółdzielni Pracy „Tkacz” przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego. Być może są to urodziny kierownika urzędu.

Turek - maj 1942 r.

Pracownicy *Kreisbauamt* - Powiatowy Urząd Budowlany, który znajdował się w halach fabrycznych przedwojennej Spółdzielni Pracy „Tkacz” przy *Mühlen Straße*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - maj 1942 r.

Wjazd do miasta od strony Władysławowa, *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina. Z lewej strony widoczne zabudowanie mieszkalne, za którym znajduje się cmentarz ewangelicki.

Turek - maj 1942 r.

Widok na cmentarz ewangelicki. W centrum fotografii widoczna stara brama wejściowa nekropolii, która już niedługo ulegnie przebudowie.

Turek - maj 1942 r.

N.S.K.K. StraÙe, obecnie ul. 3 Maja. Manifestacja oddziałów 221 *Standarte SA* - 221 Pułku SA związana z organizowaniem pomocy dla oddziałów *Wehrmachtu*. Na transparencji hasło: *Altkleider u. Spinnstoffsammlung 1942, Haltet Eure Spenden bereit!* - Zbiórka starej odzieży i materiałów włókienniczych 1942, przygotujcie wasze dary!

Turek - maj 1942 r.

Manifestacja oddziałów 221 *Standarte SA* - 221 Pułku SA związana z organizowaniem pomocy dla oddziałów *Wehrmachtu* na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. Pochód zmierza na tzw. nowy rynek.

Turek - maj 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. W przemarszu uczestniczy 909 *Bann Hitlerjugend* - 909 Chorągiew Hitlerjugend stacjonująca w mieście.

Turek - maj 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Oddziały 221 *Standarte SA* - 221 Pulku SA z transparentem *Altkleider u. Spinnstoffsammlung 1942, vom 1.-15. Juni 1942, Annahmestelle StraÙe des 13. September* - Zbiórka starej odzieży i materiałów włókienniczych 1942, od 1 do 15 czerwca 1942, punkt przyjęć na StraÙe des 13. September. Na drugim transparentie widnieje napis: *Gebt uns alle Lumpen heraus, wir machen neue Sachen daraus* - Wydajcie nam wszystkie łachmany, my z nich zrobimy nowe rzeczy.

Stoffsammlung 1942
Juni 1942
des 13. September 1942

Gibt uns alle Lumpen her aus
eurem Haus und Garten da wir...

Turek - maj 1942 r.
Skrzyżowanie *Warthbrückener Straße*, obecnie ul. Kolska i Kolska Szosa
z *Ubenannte Straße*, obecnie ul. Legionów Polskich.

Turek - maj 1942 r.
Manifestanci po sformowaniu kolumny marszowej na tzw. nowym rynku,
w której znalazły się wszystkie ugrupowania niemieckie, ruszyli ponownie
do centrum miasta.

Turek - maj 1942 r.
Warthbrückener Straße, obecnie ul. Kolska. 909 *Bann Hitlerjugend*
- 909 Chorągiew Hitlerjugend.

Turek - maj 1942 r.

W przemarszu wzięli udział także członkowie SS - *Algemeine* prawdopodobnie 6/II/114 *Sturm Turek* - 6 kompania SS, II batalionu Konin, 114 pulku SS we Włocławku.

Turek - maj 1942 r.

Manifestację uświetnili jeźdźcy konni z 221 *Standarte SA* - 221 Pulku SA. W paradzie wzięły udział także inne organizacje, jak chociażby *BDM* - *Bund Deutscher Mädel* - Związek Niemieckich Dziewcząt, który był sekcją żeńską *Hitlerjugend*.

Grzymiszew - 29 maja 1942 r.

Park i dworek, w którym w czasie okupacji mieszkał *Landrat* - starosta powiatowy, SS - *Untersturmführer* Fritz Klemm. Obecnie budynek już nie istnieje. Został wysadzony w powietrze przez wojska radzieckie w 1945 r.

Grzymiszew - 29 maja 1942 r.

Kierownik *Kreisbauamt* - Powiatowego Urzędu Budowlanego (trzeci od lewej) w parku, podczas rozmowy.

Tulisków - 29 maja 1942 r.
Wnętrze polskiego domu.

Tulisków - 29 maja 1942 r.
Mieszkanca Tuliskowa w kuchni podczas przygotowywania posiłku. Zdjęcie o wyraźnym charakterze propagandowym, ukazujące biedę Polaków. Fotografie tego typu były wykorzystywane w broszurach, filmach i innych publikacjach niemieckich.

Tulisków - 29 maja 1942 r.
Trudne warunki życia ludności polskiej z każdym rokiem okupacji
znacznie się pogarszały.

Tulisków - 29 maja 1942 r.
W tych warunkach Polacy radzili sobie jak tylko mogli, wspomagając siebie wzajemnie.

Turek - 31 maja 1942 r.
Panorama miasta od strony północnej. Na pierwszym planie skład kolei wąskotorowej, poruszający się w kierunku Zbierska.

Turek - 31 maja 1942 r.
Kwitnące kasztany przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 31 maja 1942 r.
Cmentarz katolicki „Na Lipce” przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina. Uwagę zwraca duży nieład panujący na terenie nekropolii.

Turek - 31 maja 1942 r.
Cmentarz katolicki „Na Lipce” przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 31 maja 1942 r.
Panorama *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina. Widok od strony cmentarza ewangelickiego w kierunku lasu.

Turek - 31 maja 1942 r.
Landratsallee, obecnie ul. F. Chopina. W drodze do lasu.

Turek - 31 maja 1942 r.

Brama wejściowa cmentarza „Na Lipce”, najstarszej miejskiej nekropolii przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 31 maja 1942 r.

Brama wejściowa cmentarza „Na Kobylarce” przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 31 maja 1942 r.
Cmentarz ewangelicki, brama wejściowa przed przebudową przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 31 maja 1942 r.
Cmentarz ewangelicki przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina, grobowiec rodziny Schnerrów.

Turek - 31 maja 1942 r.

Droga do lasu przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina, widok z cmentarza ewangelickiego.

Turek - czerwiec 1942 r.

Mieszkańcy miasta na progu domu. Stroje osób siedzących wskazują, iż są to Polacy. Niemiecki fotograf z pewnością nie zrobiłby takiego zdjęcia obywatelom niemieckim.

Turek - czerwiec 1942 r.
Wejście do domu, gdzie mieścił się punkt naprawy rowerów Leopolda Bencke przy *Juden Straße*, obecnie ul. Szeroka. Okres po likwidacji getta żydowskiego.

Turek - czerwiec 1942 r.
Mieszkaniec Turku przed swoim domem.

Turek - czerwiec 1942 r.
Na progu, prawdopodobnie, jednego z domów przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - czerwiec 1942 r.
Piekarnia przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Rzymsko - 9 czerwca 1942 r.
Niemieckie uczennice przed budynkiem miejscowej *Deutsche Volksschule* - Niemiecka Szkoła Ludowa.

Rzymsko - 9 czerwca 1942 r.
Niemieckie dzieci przed zajęciami lekcyjnymi przy budynku miejscowej *Deutsche Volksschule* - Niemiecka Szkoła Ludowa.

Rzymsko - 9 czerwca 1942 r.
 Niemiecka uczennica przed budynkiem miejscowej *Deutsche Volksschule* - Niemiecka Szkoła Ludowa.

Rzymsko - 9 czerwca 1942 r.
 Niemiecka uczennica przed budynkiem miejscowej *Deutsche Volksschule* - Niemiecka Szkoła Ludowa.

Ustków - 9 czerwca 1942 r.
Istniejący do dziś dwór rodu Budzisz - Pstrokońskich z przełomu XVIII/XIX w.

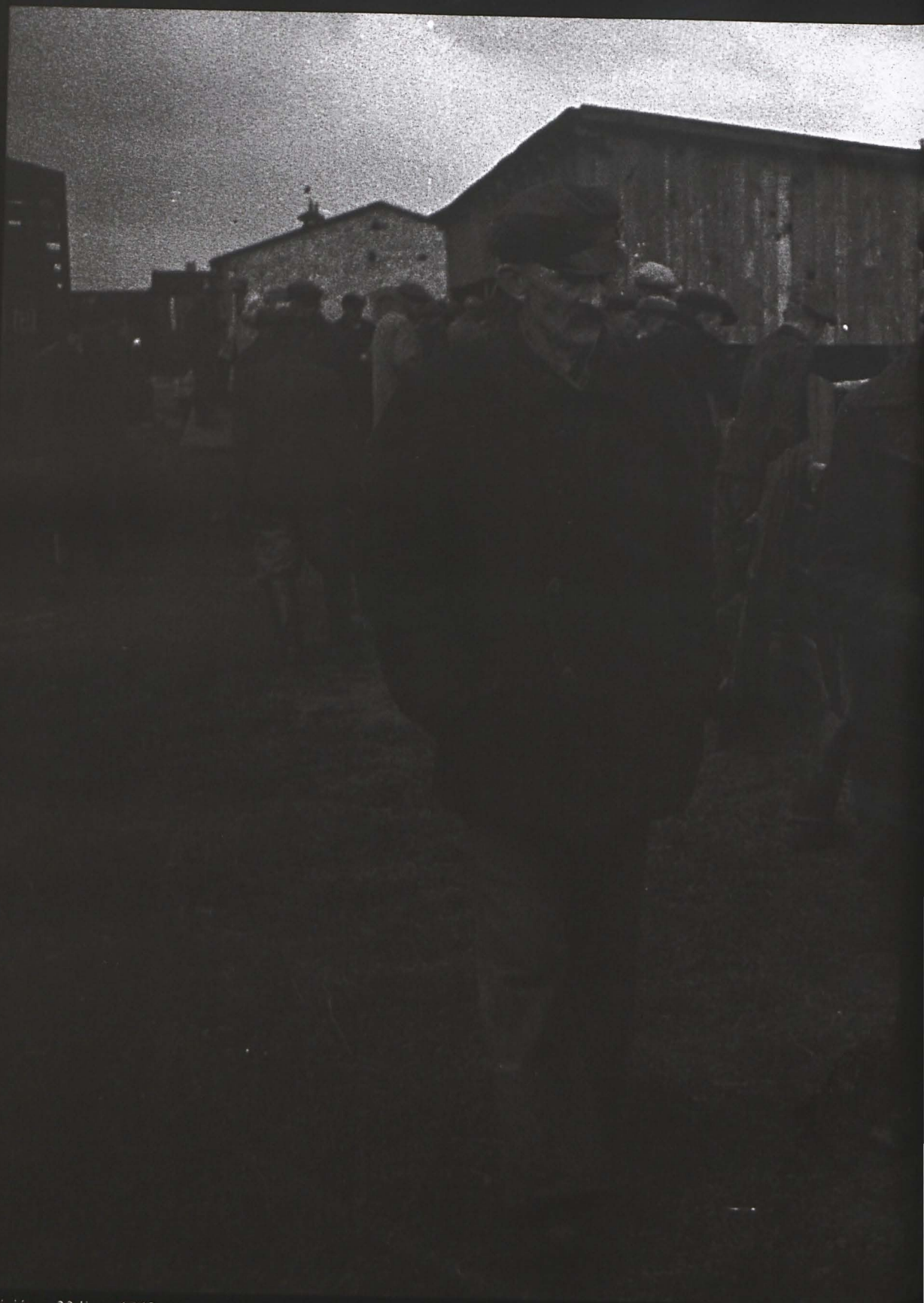
Cielee - 9 czerwca 1942 r.
Dwór z I połowy XIX w., wybudowany przez rodzinę Jabłkowskich, przejęty przez Karłowskich. Po 1939 roku Niemcy wysiedlili dotychczasowych właścicieli, przejmując majątek.

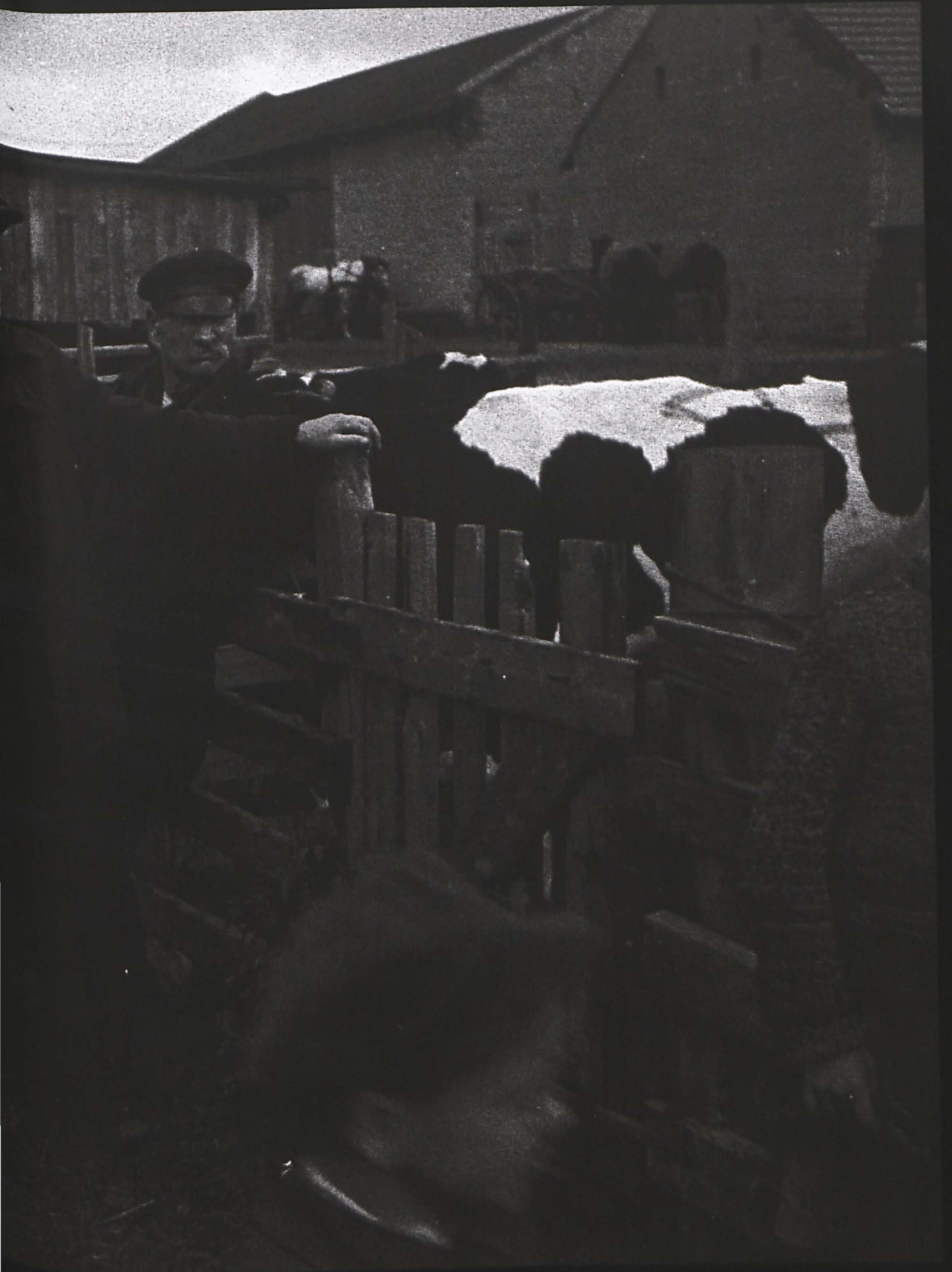
Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Na placu targowym, prawdopodobnie w czasie jarmarku.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Plac targowy. Na fotografii wozy sprzedających, które często pełniły rolę kramów.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Najprawdopodobniej handel zwierzyzną hodowlaną.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Cięcie drewna na placu targowym.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Budynek *Amtskommissar der Stadt Uniejow* - Urząd Komisarza Uniejowa, gdzie swoją siedzibę miał ówczesny burmistrz.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Niemieccy obywatele Uniejowa i okolic przed *Deutsches Gasthaus* - niemiecką restauracją prowadzoną przez Karla Kerna.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Handel na rynku miejskim. W tle widoczna dzwonnica kościelna, z lewej kolegiata, z prawej *Sparkasse* - Kasa Oszczędności.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.

Widok od *Gartenstrasse*, obecnie ul. Ogrodowa, na ulicę bł. Bogumiła w kierunku rynku. Na rogu *Gartenstrasse* znajdował się sklep odzieżowo - galanteryjny prowadzony przez Erwina Friedricha, za nim sklep z artykułami kolonialnymi Melendy Wolff.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.

Skrzyżowanie *Kircherstrasse*, *Turekerstrasse* i *Gartenstrasse*, obecnie ulic: bł. Bogumiła, Tureckiej i Ogrodowej.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Mieszkańcy miasta podczas targu.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Rynek miejski, czerpanie wody.

Czepów - 22 lipca 1942 r.
Dwór w Czepowie. Miejsce dobre należały przed wojną do rodziny Pieczyńskich. W czasie wojny stworzono z nich *Bauernsiedlung Kalisch G.m.b.H. Schepow* - Towarzystwo Osadnicze Chłopów, spółka Kalisz, oddział Czepów z siedzibą przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska w Turku. Powiatowym szefem towarzystwa był Hans Joachim Wündraum.

Czepów - 22 lipca 1942 r.
Zabudowania dworskie.

Czepów - 22 lipca 1942 r.
Zabudowania *Bauernsiedlung* - Towarzystwa Osadniczego Chłopów, dawnego folwarku.

Świnie Warckie - 22 lipca 1942 r.
Wejście do kościoła parafialnego. Nad bramą napis *Polnische Kirche* - kościół polski. W okresie okupacji obiekt został zamknięty przez władze niemieckie.

Turek - czerwiec-lipiec 1942 r.
Wiatrak przy drodze wyjazdowej w kierunku Turkowie
i Dobrej.

Uniejów - 22 lipca 1942 r.
Droga do miasta od strony północnej.

Turek - sierpień 1942 r.

Rohprodukte - składnica surowców wtórnych prowadzona przez Adolfa Graumanna na *Brauerei Straße*, obecnie ul. Browarna.

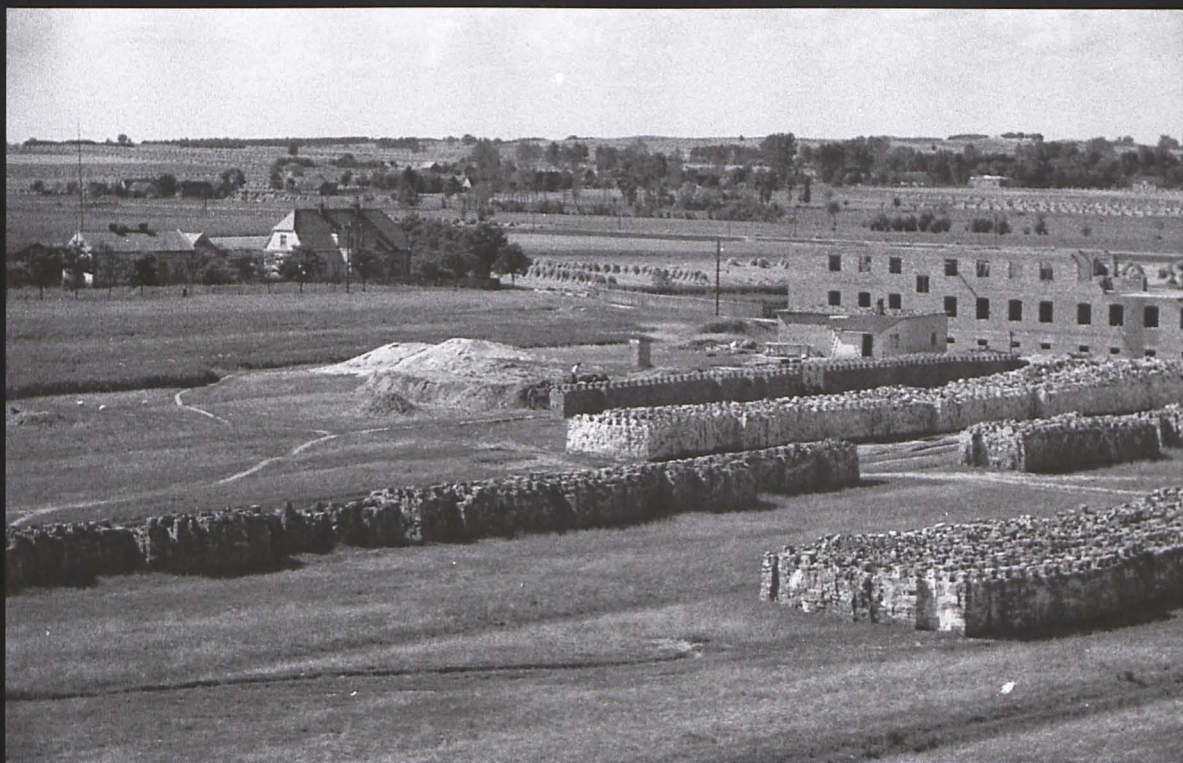
Turek - sierpień 1942 r.

Rohprodukte - składnica surowców wtórnych. Większość z tych naczyń mogła pochodzić ze zlikwidowanego wcześniej getta żydowskiego, lub też była wyrzucana przez obywateli niemieckich.

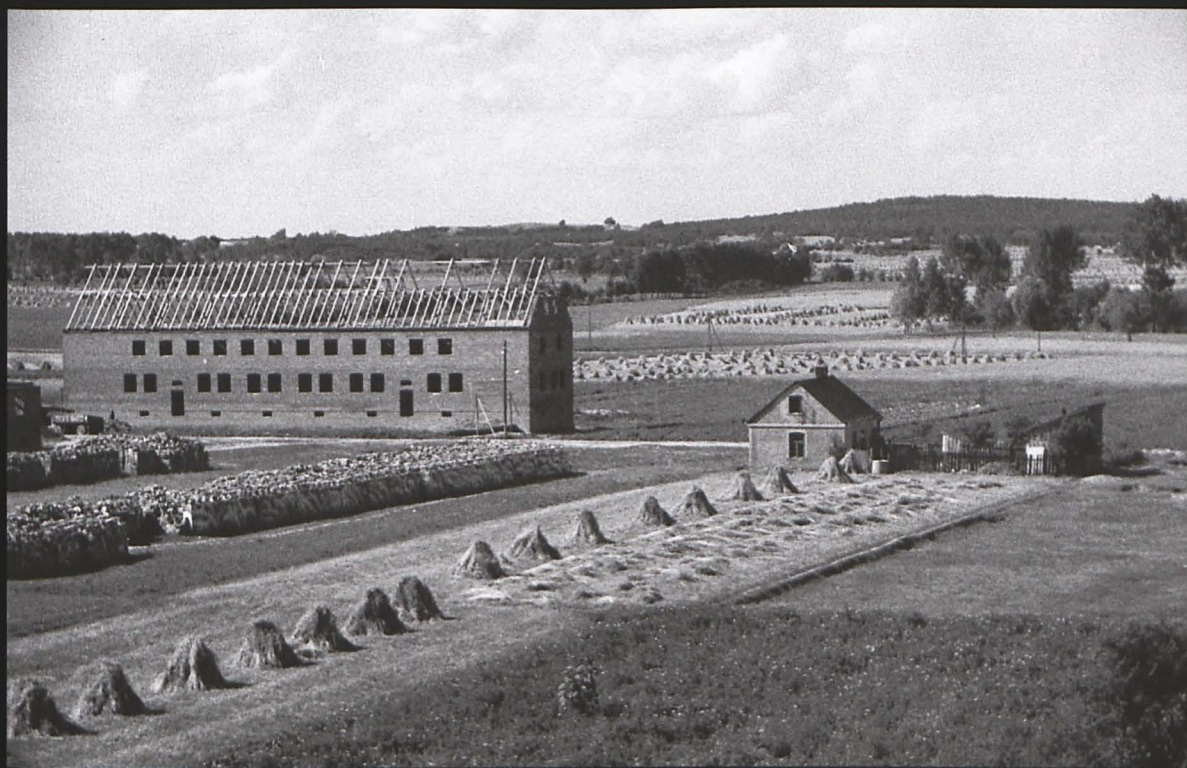

Turek - sierpień 1942 r.

Rohprodukte - składnica surowców wtórnych. Mieszkańcy miasta wybierają nadające się jeszcze do użytku naczynia.

Turek - 8 sierpnia 1942 r.
Widok na budowę bloków dla obywateli niemieckich przy *Mühlen StraÙe*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - 8 sierpnia 1942 r.
Budowa bloków dla obywateli niemieckich przy *Mühlen StraÙe*, obecnie ul. S. Kączkowskiego.

Turek - 8 sierpnia 1942 r.
Fragment *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Turek - 8 sierpnia 1942 r.
Parkstraße, obecnie ul. Gorzelniana i *Post Straße*,
obecnie ul. Ogrodowa. W oddali widoczne tereny
Pilsudski Park, obecnie Park Miejski im. Żerminy
Składkowskiej, z prawej strony komin i zabudowania
gorzelni.

Turek - 8 sierpnia 1942 r.
Panorama miasta wykonana z dachu dawnych zakładów tkackich
Josefa Heine, znajdujących się przy *Straße der SA*, obecnie
ul. S. Żeromskiego.

Turek - sierpień 1942 r.
Młodzież z *Hitlerjugend* podczas składania i wyprowadzania szybowca własnej konstrukcji.

Turek - sierpień 1942 r.
W drodze na wzniesienie, z którego zostanie podjęta próba lotu.

Turek - sierpień 1942 r.
W drodze na wzniesienie, z którego zostanie podjęta próba lotu.

Turek - sierpień 1942 r.
W drodze powrotnej do *Oberschule*, gdzie młodzież pozostawi samolot.

Turek - sierpień 1942 r.
Wprowadzanie szybowca na szczyt wzniesienia, na specjalnie do tego celu przygotowanym wózku.

Turek - sierpień 1942 r.
Jeden z członków *Hitlerjugend* w oczekiwaniu na start.

Turek - sierpień 1942 r.
Próba wzbicia szybowca w powietrze.

Turek - sierpień 1942 r.
W końcu szybowiec, dzieło wielu dni pracy, wzbil się w powietrze. Takie rozrywki i zabawy były dostępne wyłącznie dla młodzieży niemieckiej, która brała udział w zajęciach organizowanych przez modelarnię, istniejącą w budynku *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - sierpień 1942 r.
Po zakończonym locie przystąpiono do demontażu szybowca.

Turek - sierpień 1942 r.
Demontaż odbywał się pod okiem osób dorosłych, zapewne także związanych z modelarnią, obeznanych z wiedzą lotniczą.

Turek - sierpień 1942 r.
Pakowanie szybowca na specjalistyczną przyczepę.

Grzymiszew - 20 sierpnia 1942 r.
Kaplica grobowa rodziny Puławskich na miejscowym ementarzu parafialnym.

Grzymiszew - 19 sierpnia 1942 r.
Kaplica i grobowiec rodziny Pułaskich, właścicieli majątku w Grzymiszewie.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Żniwa. Prace rolne przy zbiorach zboża.

Laski - sierpień 1942 r.
Koszenie zboża.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Nieistniejący dziś drewniany most na Warcie, prowadzący do Turku.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Panorama rzeki Warta, w oddali widoczna wieża zamku arcybiskupów gnieźnieńskich. W czasie wojny zamek pełnił rolę magazynu.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Widok na miasto od strony rzeki Wartha.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Wschodnia fasada zamkowa z widocznymi zniszczeniami po działaniach wojennych 1939 roku.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Brama główna zamku uniejowskiego, przed którą czekają rolnicze wozy ze zbożem.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Kolejka furmanek ze zbożem przed miejscowym zamkiem.

Uniejów - sierpień 1942 r.

Park zamkowy założony w 1848 roku przez rodzinę hrabiego Aleksandra Tolla. Widok z tarasu w kierunku zachodnim.

Uniejów - sierpień 1942 r.
 Fragment elewacji zachodniej zamku. Schody prowadzące z tarasu do parku.

Uniejów - sierpień 1942 r.
 Widok na zamek z terenu parku - elewacja zachodnia.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Kozy pasące się przy drodze prowadzącej do Turku.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Dzieci bawiące się na rozlewiskach warcianych i stawach.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Prawdopodobnie nowo wybudowany przez Niemców budynek mleczarni.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Obywatel niemiecki w trakcie wypoczynku nad Wartą.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Niemcy na plaży nad Wartą.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Taki sposób spędzania wolnego czasu był zarezerwowany wyłącznie dla obywateli niemieckich.

Uniejów - sierpień 1942 r.
Aktywny wypoczynek Niemców na Warcie.

Grzymiszew - 19 sierpnia 1942 r.

Lokomotywa, ciągnąca skład wagonów, była produkcji austro - węgierskiej. Przez cały okres okupacji wąskotorówka przewoziła różnego rodzaju materiały budowlane i rolne oraz świadczyła przewozy osobowe, głównie dla obywateli niemieckich.

Grzymiszew - 19 sierpnia 1942 r.
Na stacji przeładunkowej.

Uniejów - sierpień 1942 r.

Schmidt Tadeusch Wagner - Kuźnia Tadeusza Wagnera w Uniejowie. Uwagę zwraca bardzo zły stan techniczny budynku oraz wybrukowany chodnik wraz z ulicą.

Uniejów - sierpień 1942 r.

Wyklepywanie ostrza kosy.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
Praca na roli, orka po zakończonych zbiorach.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
W drodze powrotnej z prac polowych.

Tulisków - 20 sierpnia 1942 r.
Na polu podczas wypasu zwierząt.

Tulisków - 20 sierpnia 1942 r.
Wykopany wcześniej torf na polach pod Tuliskowem po uformowaniu w kostki.

Tuliszaków - 20 sierpnia 1942 r.
Czerpanie wody ze studni. Na uwagę zasługują niespotykane już dzisiaj zabudowania, jak gliniane chaty kryte strzechą. W oddali widoczny kościół parafialny.

Tuliszaków - 20 sierpnia 1942 r.
Wnętrze młyna miejskiego. Na fotografii dobrze widoczne pasy przenoszące napęd.

Tuliszaków - 20 sierpnia 1942 r.
Ręczny wyrób kaflí piecowych. Materiał w czasie wojny bardzo poszukiwany. Jednak na nowe piece mogli pozwolić sobie tylko obywatele niemieccy.

Tulisków - 20 sierpnia 1942 r.
Suszenie kafli. Z prawej strony widoczne formy.

Tulisków - 20 sierpnia 1942 r.
Prace przy kopaniu torfu.

Tulisków - 20 sierpnia 1942 r.
W polskiej chacie.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
Podobnie wyglądały całe domostwa.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
W kuchni podczas przyrządzania posilku. Wojna i okupacja przyniosła znaczne pogorszenie warunków zwykłym obywatelom. Nie remontowane domy, brak umeblowania, trudności z żywnością, wpływały na taki obraz życia codziennego.

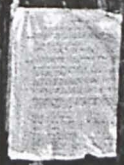
Tulisków - 20 sierpnia 1942 r.

Dwór klasycystyczny powstały w latach 30-tych XIX wieku. Budowla ta była częścią składową majątku Mycielskich i Zamoyskich. Po wybuchu wojny zabudowania dworskie przejęli Niemcy. W tym obiekcie, w czasie okupacji, swoją siedzibę miał prawdopodobnie *Kreisleitung NSDAP* - kierownictwo partii NSDAP, oddział w Tuliskowie. Po zakończeniu wojny dawni właściciele nie odzyskali swojej własności.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
Brama jednego z domostw oblepiona ogłoszeniami w języku
niemieckim.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
Panorama miasta z wieży kościelnej w kierunku wschodnim. U dołu widoczna starówka miejska.

Tuliszków - 20 sierpnia 1942 r.
Panorama miasta z wieży kościelnej w kierunku zachodnim.

Grzymiszew - 20 sierpnia 1942 r.
Stacja kolei wąskotorowej. Budynek zawiadowcy stacji. U jego zwieńczenia niemiecka nazwa miejscowości
Treppendorf.

Grzymiszew - 20 sierpnia 1942 r.
Skład kolei osobowej na stacji podczas postoju.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.

Panorama miasta od strony północnej. Na pierwszym planie widoczne budynki: *Oberschule*, kościoła parafialnego i *Landratsamt*.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.

Zabawy nad rzeczką przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.
Powrót do domu po zakończeniu prac rolnych na polach położonych przy torach kolei wąskotorowej przy *Landratsallee*, obecnie ul. F. Chopina.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.
Podezas orki na polach od północnej strony miasta. W oddali widoczny budynek *Landratsamt*, była Spółdzielnia Pracy „Tkacz” oraz *Oberschule* - Szkoła Podstawowa nr 1.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.

Straße des 13. September; obecnie ul. Kaliska. Pracownicy poczty podczas przenoszenia worków z korespondencją.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.
Wnętrze *Postamt* - Poczty Głównej przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska. Urzędnicy niemieccy podczas sortowania przesyłek.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.
Przy okienkach obsługi klienta. Jedno z okien było zarezerwowane wyłącznie dla społeczeństwa niemieckiego.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.
Hall poczty, okienka obsługi klienta. Trwa obsługa obywateli niemieckich.

Turek - 26 sierpnia 1942 r.

Jedna z Niemek przy pracy, w trakcie obsługi dalekopisu, w budynku poczty przy *Straße des 13. September*; obecnie ul. Kaliska.

Uniejów - 28 sierpnia 1942 r.

Niemiecki autobus przed budynkiem miejscowej poczty. Obok widoczna stacja paliw.

Uniejów - 28 sierpnia 1942 r. Pompa wodna na rynku miejskim. Z prawej strony widoczna dzwonnica kolegiaty.

Uniejów - 28 sierpnia 1942 r.
Wyrób powrozów na jednej z ulic miasteczka.

Uniejów - 28 sierpnia 1942 r.
Wyrób powrozów był częstym zajęciem lokalnej społeczności, która w ten sposób zarabiała na życie.

Uniejów - 28 sierpnia 1942 r.
Letnie wylewy w dolinie rzeki Warta.

Uniejów - 28 sierpnia 1942 r.
Rozlewiska warciane. W tym czasie bieg rzeki nie był regulowany, co powodowało liczne wylewy i miejscowe podtopienia.

Uniejów, Ostrowsko - 28 sierpnia 1942 r.

Jedno z licznych polskich gospodarstw położonych nad Wartą. Obecnie taki charakter zabudowy jest bardzo rzadko spotykany. Wiele z nich przestało istnieć ze względu na swój stan techniczny.

Ostrowsko - 28 sierpnia 1942 r.
Podczas przeprawy przez rzekę Warta.

Ostrowsko - 28 sierpnia 1942 r.
Przewóz zaprzęgów konnych.

Ostrowsko - 28 sierpnia 1942 r.
Przeprawa wozów konnych na drugi brzeg rzeki.

Kuczki - 28 sierpnia 1942 r.
Nadwarciańskie brzegi przypominały nadmorski krajobraz.

Ostrowsko, Kuczki - 28 sierpnia 1942 r.
Krajobraz nadwarciański.

Ostrowsko, Kuczki - 28 sierpnia 1942 r.
Brzegi Warty w tym okresie posiadały ogromne przestrzenie pokryte piaszczystymi wydrami.

Kuczki - 28 sierpnia 1942 r.
Nadwarciańskie brzegi i okoliczne pola, pokryte piaszczystymi wydrami, przypominały nadmorski krajobraz.

Turek - 28 sierpnia 1942 r.
Prawdopodobnie hodowla jedwabników.

Turek - 28 sierpnia 1942 r.
Prawdopodobnie hodowla jedwabników.

Turek - 28 sierpnia 1942 r.

Widok na *Oberschule*, obecnie Szkoła Podstawowa nr 1, oraz już ukończony *Sportplatz* - boisko sportowe.

Turek - wrzesień 1942 r.
Prezentacja oddziałów 221 *Standarte SA* - 221 Pułk SA prawdopodobnie podczas Dni Sportu na tzw. nowym rynku.

Turek - wrzesień 1942 r.
221 *Standarte SA* - 221 Pułk SA stacjonujący w Turku, prawdopodobnie podczas uroczystości związanych z obchodami Dni Sportu na tzw. nowym rynku, obecnie plac targowy. Na pierwszym planie orkiestra *SA*.

Turek - wrzesień 1942 r.
Wymarsz jednostek SA z tzw. nowego rynku na paradę prowadzącą ulicami miasta.

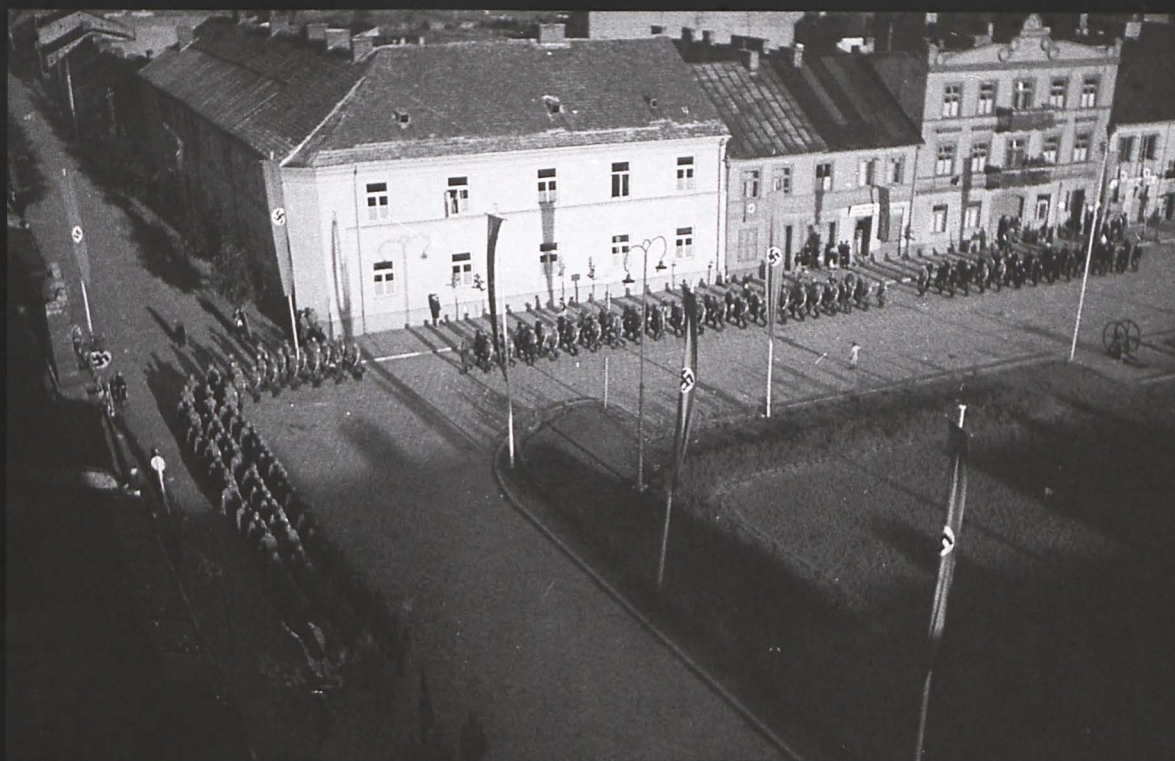
Turek - wrzesień 1942 r.
Oddziały SA na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego. Uwagę zwracają liczne maszty z flagami III Rzeszy wokół starówki.

Turek - wrzesień 1942 r.
Wymarsz jednostek SA z tzw. nowego rynku na paradę prowadzącą ulicami miasta.

Turek - wrzesień 1942 r.
Uroczystość obserwowało wielu Niemców, którzy w tym okresie osiedlili się w mieście i jego okolicach. Były to rodziny urzędnicze, jak i przesiedleńcy z terenów wschodnich.

Turek - wrzesień 1942 r.

Adolf Hitler Platz, obecnie Plac Wojska Polskiego. Parada oddziałów SA związana prawdopodobnie z obchodami Dni Sportu.

Turek - wrzesień 1942 r.

Podczas parady na *Adolf Hitler Platz*, obecnie Plac Wojska Polskiego, daje się zauważyć brak widzów, w przeciwieństwie do tzw. nowego rynku, gdzie zgromadzili się liczni niemieccy mieszkańcy miasta.

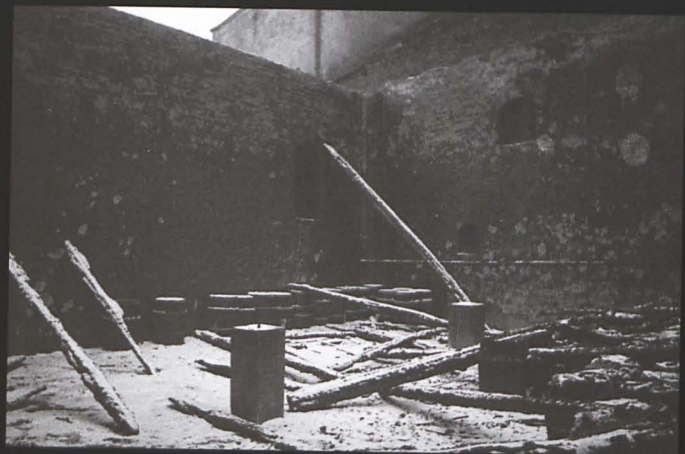

Turek - wrzesień 1942 r.
Oddziały 221 *Standarte SA* - 221 Pułku SA na *N.S.K.K. Straße*, obecnie ul. 3 Maja.

Ostrowsko - 28 sierpnia 1942 r.
Niemiecki samolot, prawdopodobnie Junkers, używany przez wojska niemieckie, jak i przez powietrzną flotę cywilną.

Turek - styczeń 1943 r.
Zabudowania browaru miejskiego po pożarze.

Turek - styczeń 1943 r.
Wypalone wnętrza miejskiego browaru.

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.

Obóz RAD - *Reichsarbeitsdienst Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek podczas wizytacji. Jednostki RAD wykorzystywane były przez władze niemieckie do budowy obiektów cywilnych, jak i o przeznaczeniu wojskowym. W końcowej fazie wojny utworzono z nich także oddziały frontowe.

Turek, Zdrojki Lewy - 14 marca 1943 r.

Plac apelowy *Reichsarbeitsdienst Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek. Młodzi ludzie w ten sposób byli przystosowywani do życia obywatelskiego w III Rzeszy.

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.

Oddziały *Reichsarbeitsdienst Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek. W środku widoczna orkiestra RAD.

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.

Przegląd oddziałów *Reichsarbeitsdienst Gruppe 400 Turek* - Służba Pracy Rzeszy Grupa 400 Turek.

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.
Oddział RAD podczas musztry.

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.
Oddziały RAD Gruppe 400 składają przysięgę.

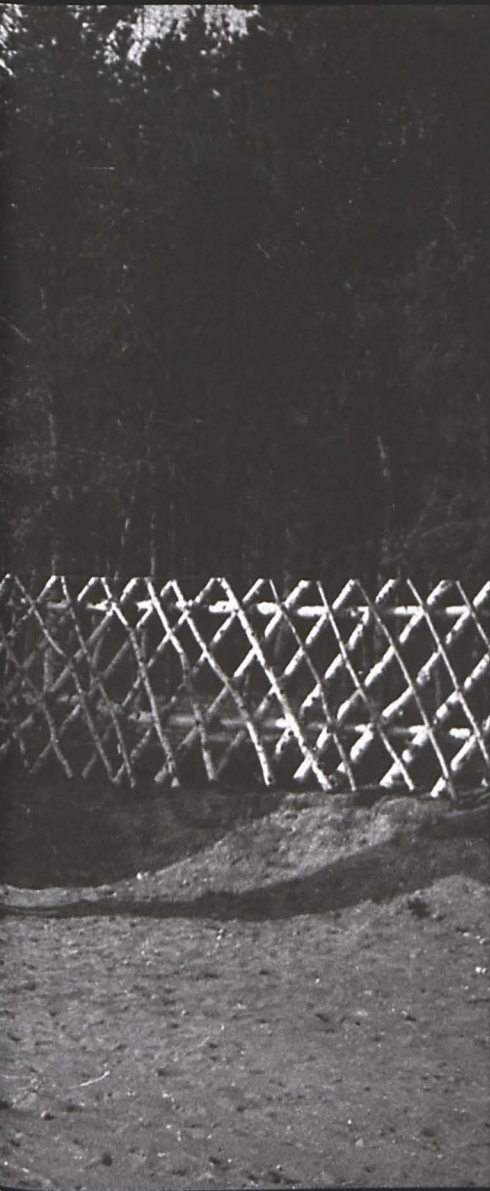

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.
Jeden z pododdziałów RAD podczas uroczystości na placu apelowym. Wyposażenie w łopaty zdradzało charakter jednostki, używanej do celów budowlano - remontowych, z przeznaczeniem dla wojskowych i cywilnych struktur niemieckich.

Turek, Zdrojki Lewe - 14 marca 1943 r.

Wejście prowadzące do leśnego obozu *RAD*. Na fotografii widoczni wychodzący Niemcy, wśród których może być dowódca miejscowej grupy 400.

Kreiskarte Turek

1:100000.

Kreis

Kreis

Warthbrücken.

Konin

Kreis

Kreis

Lentschütz.

Kreis

Kalisch.

Sieradsch

Warta

Zeichenerklärung:

- Kreisgrenze
- - - Gemeindegrenze
- Hauptbahnen, zweigleisig
- Nebenbahnen, (Schmalspur)
- == Reichstrasse
- == Landstrassen I.O.
- == II.O.
- - - Gemeindewege
- Feldweg
- Wasser
- Graben

Stadtplan der Kreisstadt Turek

1:5000

Gemeinde Häuser
Hofhäuser
arte dient lediglich als Übersichtplan.
arbeit im Kreisbauamt.